T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNGİLİZ SÖMÜRGESİ GÜNEY AFRİKA'DA YAYIMLANAN THE CHRISTIAN EXPRESS GAZETESİNE GÖRE OSMANLI ÜLKESİNDE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ (1870-1922)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAR SELÇUK

TARİH ANABİLİM DALI

ANKARA 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNGİLİZ SÖMÜRGESİ GÜNEY AFRİKA'DA YAYIMLANAN THE CHRISTIAN EXPRESS GAZETESİNE GÖRE OSMANLI ÜLKESİNDE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ (1870-1922)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAR SELÇUK

TARİH ANABİLİM DALI

DOÇ. DR. SIDDIK ÇALIK
DANIŞMAN

ANKARA, 2020

ONAY SAYFASI

Serdar SELÇUK tarafından hazırlanan "İNGİLİZ SÖMÜRGESİ GÜNEY AFRİKA'DA YAYIMLANAN THE CHRISTIAN EXPRESS GAZETESİNE GÖRE OSMANLI ÜLKESİNDE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ (1870-1922)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK	AYBÜ, İTBF	
Prof. Dr. Rahman Ademi	AYBÜ, İTBF	
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ, FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ	

Tez Savunma Tarihi: 04.02.2020

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Unvan Ad Soyad

……

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

04.02.2020

İmza
Serdar SELÇUK

Güney Afrika'daki kızım Feriha Ferhan'ıma...

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her manada özgür bırakan; bilgi, birikim ve tecrübeleriyle her zaman destek olan kıymetli hocam Doç. Dr. Sıddık ÇALIK'a, Güney Afrika Cumhuriyeti ile alakalı yaptığım çalışmalarda yardımını esirgemeyen değerli kardeşim Abdulkadir DERE'ye ve hayatımın her safhasında yanımda olan, bana ve yaptığım çalışmalara değer veren sevgili aileme teşekkürlerimi arz ediyorum.

ÖZET

İngiliz Sömürgesi Güney Afrika'da Yayımlanan The Christian Express Gazetesine Göre Osmanlı Ülkesinde Misyonerlik Faaliyetleri (1870-1922)

Güney Afrika tarihindeki en müessir yabancı misyoner kuruluşlarından bir tanesi olan Lovedale Misyonerlik Enstitüsü, 1824 senesinde Glasgow Misyoner Topluluğu tarafından Doğu Kap Eyaleti'nde bir misyon istasyonu olarak kurulmuştur. Enstitünün kuruluş maksadının Afrikalıların Hristiyanlaştırılması olması hasebiyle misyonerler bu bölgede yoğun sistematik faaliyetler yürütmüşlerdir. Öte yandan Enstitü, Afrikalılara yönelik akademik ve mesleki eğitimlerin de verildiği bir eğitim müessesesi tarzında olup burada yetiştirilen birçok Afrikalı, Güney Afrika'nın dini ve siyasi tarihinde etkin olmuştur. Lovedale Misyonerlik Enstitüsü'nde yürütülen misyonerlik çalışmaları arasında Lovedale Matbaası ve yaptığı yayınların hususi bir yeri vardır. Afrika kıtasındaki ilk matbaalardan bir tanesi olan Lovedale Matbaası gerek misyonerlik faaliyetlerini ilerletmek gerekse yerli siyah halkın eğitilmesi hususunda bir araç olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Güney Afrikalı siyahi yazarların yaptıkları çalışmaları yayımlamaları için bir ortam sağlamak suretiyle de Afrika edebiyatının yayımlanmasına öncü olmuştur. Matbaada basılan yüzbinlerce dini, akademik ve edebiyat ile alakalı kitaplarının yanı sıra, 1870-1922 yılları arasında yayımlanan "The Christian Express" isimli bir misyonerlik gazetesi de yer almaktadır.

Bu çalışmada, The Christian Express gazetesinde yer alan haberlere göre Hristiyan misyonerlerinin Osmanlı ülkesinde yaptıkları faaliyetler ile bu faaliyetlerinin dini, siyasi, içtimai, idari ve mali sonuçları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: American Board, Lovedale Misyonerlik Enstitüsü, Misyonerlik, Osmanlı Devleti, The Christian Express.

ABSTRACT

Missionary Activities in The Ottoman Country According to The Christian Express Newspaper Published in South Africa, The British Colonial (1870-1922)

Lovedale Missionary Institute, one of the most active foreign missionary organizations in the history of South Africa, was established in 1824 by the Glasgow Missionary Society as a mission station in the Eastern Cape. Since the Institute has been essentially established for the Christianization of the African people, the missionaries have carried out intense systematic works in the region. On the other hand, the Institute has also operated as an educational institution where academic and vocational training for Africans has been provided. Many Africans raised here have been influential in the religious and political history of South Africa. Among the missionary works of the Lovedale Missionary Institute, the Lovedale Press and its publications have a special place. Lovedale Press, which is one of the first printing houses in African continent, has been used as a tool both for advancing missionary activities and training the indigenous black people. It has also pioneered the publication of African literature by providing an environment for South African black writers to publish their work. In addition to hundreds of thousands of religious, academic and literary books published in the printing house, there is also a missionary newspaper called "The Christian Express" published between 1870-1922.

In this study, the activities of the Christian missionaries in the Ottoman country and the religious, political, social, administrative and financial results of these activities are studied according to the news published in The Christian Express.

Key Words: American Board, Missionary, Lovedale Missionary Institute, Ottoman Empire, The Christian Express.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....v

ABSTRACT.....vi

İÇİNDEKİLER.....vii

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....xi

GİRİŞ.....1

1. Çalışmanın Usul ve Muhtevası.....1

1.1. Araştırmanın Konusu.....1

1.2. Araştırmanın Gerekçesi.....2

1.3. Problem Durumu.....2

1.4. Çalışmanın Yöntemi.....2

1.5. Sınırlılıklar.....3

1.6. Kaynak Taraması.....3

2. Hristiyanlık.....3

2.1. Hristiyanlık ve Hristiyan Kavramları.....4

2.1.1. Hz. İsa.....5

2.1.2. İncil.....5

2.1.3. Hristiyanlığın Mazisi.....7

3. Hristiyan Misyonerliği.....15

I. BÖLÜM: GÜNEY AFRİKA'DA HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİ ve LOVEDALE MİSYONERLİK ENSTİTÜSÜ.....19

1.1. Güney Afrika.....19

1.1.1. Ülkeye Genel Bakış.....19

1.1.2. Güney Afrika'nın Kısa Tarihi.....20

1.2. Güney Afrika'da Hristiyanlık ve Hristiyan Misyonerliği.....25

1.3. Lovedale Misyonerlik Enstitüsü 29
1.3.1. Kurumun Tarihçesi 29
1.3.2. Kurumun Yöneticileri 30
1.3.3. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri 32
1.3.4. Kurumun Mali Yapısı 34
1.3.5. Kurumda Okuyan Bazı Meşhur Şahsiyetler 34
1.3.6. Lovedale Matbaası 35
II. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN GENEL MİSYONERLİK FAALİYETLERİ 37
2.1. American Board'un Faaliyetleri 37
2.2. Dış Politika Yansımaları 43
2.3. Etnik Gruplara Müteveccih Faaliyetler 44
2.4. Eğitim Öğretim Faaliyetleri 45
2.5. Misyonerlerin Yaşadıkları Zorluklar 50
2.6. Diğer Misyon Kiliselerini Faaliyetleri 51
2.7. Basım-Yayım Faaliyetleri 52
2.8. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri 54
2.9. Yapılan Bağışlar 55
2.10. İslam'a Bakışları 56
2.11. Osmanlı Sultanı ve Politika 59
2.12. Ermeniler 61
2.13. Kürtler ve Kürdistan 63
III. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN BÖLGESEL MİSYONERLİK FAALİYETLERİ 65
3.1. Anadolu Vilayetleri 65
3.1.1. İstanbul Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 65
3.1.2. Edirne Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 70

3.1.3. Hüdavendigar Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 70
3.1.4. İzmir Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 71
3.1.5. Adana Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 75
3.1.6. Ankara Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 76
3.1.7. Sivas Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 78
3.1.8. Trabzon Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 80
3.1.9. Erzurum Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 80
3.1.10. Van Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 81
3.1.11. Harput Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 83
3.1.12. Mamuretül Aziz Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 85
3.1.13. Haleb Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 86
3.2. Trakya ve Balkanlar 92
3.2.1. Bulgaristan Eyaletinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 92
3.2.2. Bosna Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 96
3.3. Ortadoğu 96
3.3.1. Bağdat Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 96
3.3.2. Şam Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 97
3.3.3. Kudüs Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 105
3.3.4. Beyrut Vilayeti ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığında Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 117
3.3.5. Hicaz ve Yemen Vilayetlerinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 121
3.4. Kuzey Afrika 123
3.4.1. Mısır'da Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 123
3.4.2. Tunus'ta Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 136
3.4.3. Trablusgarp Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 136
3.4.4. Cezayir'de Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri 136
3.5. Kıbrıs 139

3.6. Yahudilere Müteveccih Yapılan Misyonerlik Faaliyetler..... 139

3.6.1. Yahudi Kolonisi, Siyonizm ve Yahudi Devleti 142

SONUÇ VE ÖNERİLER 150

KAYNAKLAR..... 152

EKLER.....169

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABCFM : Amerikan Yabancı Misyonlar Masası (The American Board of Commissioners for Foreign Missions)

ABS : Amerikan İncil Örgütü (The American Bible Society)

AFM : Amerikalı Kardeşler Örgütü (The American Friends' Mission)

ATS : Amerikan Risale Örgütü (The American Tract Society)

BFMRCA : Reformist Kiliseler Birliği (The Board of Foreign Missions of the Reformed Church in America)

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

CMS : Church Missionary Society (Kilise Misyonerlik Topluluğu)

GMC **:** Glasgow Missionary Society (Glasgow Misyonerlik Topluluğu)

MEM : Metodistler (The Methodist Episcopal Mission)

NAIRA : Ermenistan ve Hindistan Milli Yardım Birliği (The National Armenia and India Relief Association)

NER : Yakın Doğu Muavenet Heteyi (The Near East Relief)

PBFM : Presbyterian Board Örgütü (The Presbyterian Board of Foreign Missions)

YMCA : Genç Erkekler Hristiyan Birliği (The Young Men's Christian Association)

YWCA : Genç Kadınlar Hristiyan Birliği (The Young Women's Christian Association)

GİRİŞ

Hristiyanlığın ilk devirlerinde sadece Hristiyanlık inancını yaymak maksadıyla başlayan misyonerlik hareketleri tarihsel süreç içerisinde siyasi ve ekonomik maksatlara hizmet edecek şekilde de kullanılmaya başlanmış, zamanla misyoner din adamları ile devlet adamları arasında politik eksende gizli bir çıkar ilişkisine dönüşerek aktif siyasetin bir parçası haline gelmiştir.

Başta Katolik ve Protestanlar olmak üzere muhtelif misyoner topluluklarının dünya genelinde yürüttükleri faaliyetlere bakıldığında, Osmanlı coğrafyasında yaşayan milletlere müteveccih planlı, sistematik ve yoğun faaliyetler yürütüldüğü müşahade edilmektedir. Zira Osmanlı Devleti son yüzyılında misyonerler tarafından adeta istilaya uğramış, devletin bu sıkıntılı dönemlerini fırsat bilen misyoner topluluklar doğrudan ve dolaylı olarak yürüttükleri dini faaliyetlerin yanısıra siyasi, içtimai, mali, kültürel ve daha birçok sahada sistemli bir biçimde Osmanlı Devleti'nin aleyhine çalışmışlardır.

Bu çalışmamızda 1870-1922 seneleri arasında Güney Afrika'da yayımlanan The Christian Express gazetesindeki haberlere göre misyonerlerin Osmanlı ülkesinde yürüttükleri kilise faaliyetleri, eğitim-öğretim faaliyetleri, tıbbı misyonerlik faaliyetleri, basım yayım faaliyetleri ve kurdukları yetimhaneler başta olmak üzere diğer çalışmaları ve bunların neticeleri incelenmektedir.

1. Çalışmanın Usul ve Muhtevası

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu Güney Afrika'da 1870-1922 yılları arasında 52 sene boyunca 622 sayı olarak yayımlanmış, misyonerlik alanında yayın yapan The Christian Express isimli gazetedeki haberlere, makalelere ve istatistiki bilgilere göre Osmanlı coğrafyasında yapılan misyonerlik faaliyetleridir.

1.2. Araştırmanın Gerekçesi

Bu çalışmayı yapmaktaki öncelikli maksadımız, hususiyetle bugünkü Ortadoğu coğrafyasındaki temel problemlerin 19. yüzyıldaki arka planını görmeye çalışırken, misyonerlerin kilise, eğitim, tıp, basım yayım ve daha birçok sahada yürüttükleri planlı ve sistematik çalışmaların bu coğrafyadaki sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta, yaşanan ayaklanmalarda ve iç savaşlarda nasıl bir tesiri olduğunu anlamaya çalışmaktır.

Ayrıca ülkemizde Güney Afrika'daki kaynaklar çerçevesinde misyonerlik faaliyetlerini anlatan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Özellikle misyonerlik faaliyetini üstlenen yayın organları çerçevesinde ele alınarak ortaya konulan eserler ise yok denecek kadar azdır. Bu nedenle gerek Afrika gibi sömürgeye açık bir coğrafyada, Batılıların 16. yüzyıldan itibaren bölgeyi Hristiyanlaştırma çalışmalarını anlatan araştırmaların yapılması, gerekse Afrika'daki misyonerlerin gözünden Osmanlı topraklarında yapılan misyonerlik faaliyetlerinin ortaya koyulmasının Türk ve Afrika tarihine dair çalışmalara büyük katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

1.3. Problem Durumu

Yabancılar Osmanlı coğrafyasında yaptıkları misyonerlik faaliyetlerini kendi yerel yayınlarında nasıl görmekte ve anlatmaktadırlar? Bu yayınların bizim kaynaklarımızdaki bilgilerle örtüşme vaziyeti nedir?

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamız üç bölümden müteşekkil olup birinci bölümde Güney Afrika'da yapılan Hristiyanlaştırma çalışmaları anlatılacaktır. Bu bağlamda çalışmamızın ana kaynağını teşkil eden The Christian Express isimli gazetenin yayıncısı olan ve 1824 yılından Glasgow Misyonerlik Topluluğu (Glasgow Missionary Society-GMC) tarafından kurulan Lovedale Misyonerlik Enstitüsü (Lovedale Missionary Institute) isimli müessese ve bu müessesenin kurumsal yapısı, eğitim öğretim faaliyetleri, eğitim öğretim sistemi ve yetiştirdiği önemli şahsiyetler incelecektir. İkinci bölümde, The Christian Express gazetesinde yayımlanmış olan haberler, makalelere, istatistiki ve sair bilgiler çerçevesinde

misyonerlerin Osmanlı coğrafyasında icra ettikleri genel misyonerlik faaliyetleri, üçüncü bölümde ise bölgesel olarak yürütülen misyonerlik faaliyetleri incelenecektir.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışmamıza esas teşkil eden The Christian Express gazetesine ve Lovedale Matbaası'nda (Lovedale Press) basılan diğer eserlere Türkiye'den direkt erişim sağlamak mümkün olmamakla birlikte yerinde literatür ve saha araştırması yapak icap etmektedir. Ayrıca toplamda 622 sayı ve 9.897 sayfa olarak basılmış olan gazetenin dili İngilizce olup, Hristiyanlık terminolojisine ait pek çok terimi ihtiva etmektedir.

1.6. Kaynak Taraması

Tezimizde pek çok muhtelif kaynaktan istifade edilmekle birlikte asıl kaynak olarak The Christian Express gazetesi incelenmiştir. Bununla birlikte Hristiyanlık, Hristiyan misyonerliği, Osmanlı ülkesinde yapılan misyonerlik faaliyetleri ile alakalı konularda Osmanlı arşiv belgelerinin yanısıra Ömer Turan, Hasan Eren, Özgür Yıldız, Gülbadi Alan, Sacit Uğuz gibi Türk tarihçilerin Türkçe ve İngilizce eserlerinden; Annemarie Schimmel'in "Dinler Tarihine Giriş" isimli eserinden ve "İslam Ansiklopedisi"nden istifade edilmiştir. Güney Afrika ile alakalı mevzularda ise HEINEMANN'ın 8 ciltlik "General History of Africa" isimli ansiklopedisin ile birlikte İngiliz tarihçi Clive Ponting'in "World History: A New Perspective isimli eserinden ve Leonard Thompson'ın "The History of South Africa" eserinden istifade edilmiştir.

2. Hristiyanlık

Hristiyan misyonerliğinin arkasındaki motivasyonu daha iyi anlayabilmek için öncelikle Hristiyanlığın ne olduğuna, tarihsel arka planına, inanç yapısına ve referanslarına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Zira misyonerlerin dünya genelinde icra ettikleri misyonerlik faaliyetlerini dini referanslarından bağımsız bir biçimde değerlendirmek mümkün değildir.

2.1. Hristiyanlık ve Hristiyan Kavramları

İki bin yıldan fazla bir mazisi olan Hristiyanlık Hz. İsa'ya ve İncil'e tabi olan tüm Hristiyanların inancına verilen genel isimdir. Bu inancın mensuplarına Batı dillerinde "Christian", Türkçede "Hristiyan" denilmektedir.

Hristiyan ve Hristiyanlık kelimelerinin etimolojik oluşumunun uzun yıllar süren bir değişim ve dönüşümü vardır. "Hristiyanlık kelimesinin kökü Grekçe *khristos* kelimesine dayanmaktadır. İbranicedeki maşiah'ın karşılığı olarak Grekçede kullanılmakta ve Hz. İsa'nın sıfatı olarak "mesih" anlamını ifade etmektedir. *Khristos* kelimesinden de "Mesih'e bağlı olan" anlamında *khristianos* kelimesi türetilmiştir. Khristos Grekçeden Latinceye cristus; oradan da Batı dillerine *christ* olarak geçmiştir. Khristianos ise Latinceye *khristianus,* oradan da Batı dillerine *christian* olarak geçmiş ve yine aynı anlamda kullanılmıştır. Batı dillerinde "mesih"in önüne bir de "*Jesus"* getirilerek "*Jesus-Christ"* yani "*İsa-Mesih*" isimlendirilmesi oluşturulmuştur. Türkçede kullandığımız Hristiyanlık kelimesi ise Batı dillerindeki *Christianisme*'nin karşılığıdır."[1]

Ayrıca Hristiyan kaynaklarında Hristiyanlar için kullanılan diğer bazı adlandırmalar da mevcuttur ki bunlar Nâsıralılar, Şakirtler, Kardeşler, Azizler, İnanalar, Seçilmişler, Çağırılmışlar, Kilise, Fakirler, Dost ve Celileliler'dir. İslami ıstılahta ise Hristiyanlar için Nasrânî, Mesîhî ve Îsevî; Hristiyanlık için de Nasrâniyye ve Mesîhiyye adları kullanılmaktadır.[2]

Günümüzdeki Hristiyanlık inancının "İsa Mesih" anlayışı üzerine bina edildiği ifade edilebilir. Ana fikri Yeni Ahid'de (Ahd-i Cedîd) bulunan bu inanca göre İsa Mesih hem tanrının oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır.[3] Öte yandan İncillerin hepsinde bulunan ve Hristiyan inancının temelini oluşturan Hz. İsa'nın tanrılığı, teslis inancı ve Hz. İsa'nın insanların günahlarına kefaret olmak üzere çarmıhta can vermesi gibi hususlar İslam'da reddedilmiştir.[4] Günümüzdeki Hristiyan inancının temelini teşkil eden bu öğreti, Hristiyan ilahiyatında yüzyıllar boyunca birçok kişi tarafından yorumlanmış ve netice olarak birbirinden farklı fikir ve mezheplerin türemiştir. Günümüzde Hristiyanlık inancına sahip

[1] Ali Erbaş, *Hristiyanlık* (İnsan Yayınları, 2004), 11.

[2] Erbaş, *Hristiyanlık,* 13.

[3] Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık," *İslam Ansiklopedisi* (Türk Diyanet Vakfi, 1998), 17: 328.

[4] Ömer Faruk Harman, "İncil," *İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfi, 2000), 22: 275.

olan insanlar Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden oluşan üç ana mezhebin yanı sıra daha küçük boyutlardaki muhtelif mezhep veya tarikattan teşekkül eden topluluklara bölünmüş vaziyettedir. Bununla birlikte Hz. İsa ve onun getirdiğine inanılan mesaj, günümüz Hristiyanlarının altında toplandığı büyük bir şemsiye gibidir.

2.1.1. Hz. İsa

Hz. İsa, Hristiyanlıkta da İslâm'da da hem "İsa" hem de "Mesih" olarak isimlendirilmektedir. Günümüzdeki Hristiyanlık inancında teslis inancı olup, İsa Mesih tanrının oğlu, dolayısıyla tanrı kabul edilmektedir. İslam inancında ise Hz. İsa, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve kendisine İncil isimli mukaddes kitap verilen peygamberdir. Hz. İsa Kur'an-ı Kerim'de "İsa", "İbn Meryem" ve "Mesih" şeklinde zikredilen, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, "Allah'tan bir ruh ve kelime" olarak vasıflandırılan, ancak Allah'ın kulu olduğu açık ve net bir şekilde beyan edilen peygamberdir.[5]

Kur'an-ı Kerim'de (Tevbe Suresi, 30) Yahudilerin Hz. Üzeyr için, Hristiyanların da Hz. İsa için "Allah'ın oğludur." dedikleri, bu sözleri kendi ağızlarıyla uydurdukları bildirilmektedir. Dolayısıyla Hristiyanların Hz. İsa'ya ilahlık nispet ederek Allah'a şirk koşmaları hasebiyle müşrik oldukları beyan edilmiştir. İslamiyet'te Allah'a şirk koşmak ise küfüdür.[6] Bu surette "üç ilâh" şeklinde ifade edilebilen teslis itikadı İslam'da açık ve net bir şekilde reddedilmiştir.

2.1.2. İncil

İncil, Hz. İsa'ya verilen ilahi kitabın Kur'an-ı Kerim'deki ismidir. Kelimenin aslı "iyi haber, müjde" manasında Yunanca euaggelion (euangelion) olup Latinceye evangelium, Fransızcaya évangile olarak geçmiştir. İngilizcedeki karşılığı ise eski İngilizce "godspel" kelimesinden gelen "gospel" dir.[7]

Günümüzde Hristiyanlığa inanan toplulukların elinde Ahd-i Cedid (Yeni Ahit) diye anılan ve Matta, Markos, Luka, Yuhanna isimleriyle dört kişinin adına düzenlenen bir din

[5] Harman, "İncil," 22: 465.

[6] Mustafa Sinanoğlu, "Şirk," *İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfi, 2010).

[7] Harman, "İncil," 22: 270.

kitabı vardır. Bu dört İncil arasında belirli bir tertip, bir diğerini tamamlama gibi bir durum mevzu bahis değildir. Günümüzdeki İnciller farklı kişilerce, çeşitli yer ve zamanlarda, muhtelif topluluklara hitaben yazılmış olup, anlatılan hadiselerin ve konuşmaların seçiminde, sıralanışında ve anlatımında birçok farklılık ve tezatlar söz konusudur.[8] Dikkat çeken diğer bir diğer husus ta Hz. İsa'nın Arami lisanını kullanmış olmasına karşın İncil metinlerinin Yunanca yazılmış olmasıdır.[9]

İncil'de Matta, Markos, Luka, Yuhanna isimli dört ana bölüm dışında diğer başka bölümler de bulunmaktadır. Bunlar; Resullerin İşleri (28 bab), Romalılara (Pavlus'un mektubu, 16 bab), Korintoslulara (Pavlus'un birinci mektubu, 16 bab), Korintoslulara (Pavlus'un ikinci mektubu 13 bab) Galatyahlara (Pavlus'un mektubu, 6 bab, Efesoslulara (Pavlus'un mektubu 6 bab), Filipililere (Pavlus'un mektubu, 4 bab), Koloselilere (Pavlus'un mektubu 4 bab), Selaniklilere (Pavlus'un birinci mektubu 5 bab) , Selaniklilere (Pavlus'un ikinci mektubu 3 bab), Timateosa (Pavlus'un birinci mektubu 6 bab), Timateosa (Pavlus'un ikinci mektubu 4 bab), Titus (Pavlus'un mektubu 3 bab), Filimona (Pavlus'un mektubu 1 bab), İbranilere (mektup 13 bab), Yakub'un Mektubu (5 bab) , Petrus'un Mektubu (birinci mektup 5 bab) , Petrus'un Mektubu (ikinci mektup 3 bab) , Yuhanna'nın Mektubu (birinci mektup 5 bab) , Yuhanna'nın Mektubu (ikinci mektup 1 bab), Yuhanna'nın Mektubu (üçüncü mektup 1 bab), Yahuda'nın Mektubu (1 bab) ve Yahuda'nın Vahyi (22 bab)'dir.[10]

İncil kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde geçmekte ve bu yerlerin hepsinde Hz. İsa'nın tebliğ ettiği ilâhî vahyi ifade etmekte olup İncil'in Allah tarafından vahiy ve inzal edildiği, Hz. İsa'ya gönderildiği ve Allah'ın Hz. İsa'ya Tevrat'la birlikte İncil'i de öğrettiği beyan edilmektedir. Dolayısıyla günümüz Hristiyanlarının elinde bulunan İnciller muharreftir.[11]

[8] Ercan Arıklı, "Dinler Tarihi Ansiklopedisi," *Dinler Tarihi Ansiklopedisi* (Gelişim Yayınları, 1975), 2: 256.

[9] Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, ed. Recep Kibar (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999), 160.

[10] Arıklı, "Dinler Tarihi Ansiklopedisi," 2: 262.

[11] Harman, "İncil," 22: 275–276.

2.1.3. Hristiyanlığın Mazisi

Hristiyanlığın ortaya çıktığı dönemi daha iyi anlayabilmek için orada yaşayan insanların dini inançlarını ve diğer kültürlerle olan ilişkilerini incelemek faydalı olacaktır. Zira Hz. İsa Yahudi toplumunun içinde doğmuş ve tebliğini bu ortamda yapmıştır.

"Hristiyan tarihini ele alırken karşılaşılan sorun, tüm kaynakların Kilise kökenli olması nedeniyle her şeyin mümkün olan en iyi şekilde gösterilmesi ve zarar verecek hiçbir şeyin yazılmamasıdır. Bu kaynaklar Hristiyanlığın içerdiği çok karmaşık teolojinin ana yapısı üzerine tutarlı, güçlü tezler sunar ve din değiştirenler bu fikirleri çok çabucak kabul etmiş, hayatlarını değiştirmiş ve dindar, manevi bir cemiyetin bir parçası olmuş gibi gösterilirler."[12]

2.1.3.1. İsrailoğulları ve Diğer Kültürler

Hristiyanlık, Hz. İsa'nın doğduğu ve ağırlıklı olarak Yahudi inancına sahip insanların yaşadığı Filistin'de ortaya çıkmıştır. Dönemin Filistin coğrafyasında yaşayan insanların vaziyetine bakıldığında birbirinden ayrı düşünce, inanış veya öğretilerin sentezlendiği bir toplum karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Yahudilik gerek ibadet şekli gerekse inanç çeşitliliği açısından Helenistik senkretizmin getirdiği bütün etkileri yansıtmaktadır.[13]

Filistin'de yaşayan İsrailoğullarının bağlı oldukları mezhepler inanç ve öğreti bakımından birbirinden çok farklı olup bu durum Hristiyanlık için de etkili olmuştur. Bu mezheplerden başlıcaları Ferîsîlik, Sadûkîlik, Zealot, Essenîlik ve Herodculardır. Bunlardan Ferîsîlik M.Ö. 165-160 civarında ortaya çıkmış olup bu mezhebin mensupları meleklere iman, ölümden sonra dirilme, ruhun ölümsüzlüğü gibi düşünceleri benimsiyorlardı. Diğer bir mezhep olan Sadûkīlik M.Ö. 200'lerde kurulmuş olup genellikle zengin ve aristokrat Yahudilerden oluşuyordu. Sadukiler, bedenen dirilmeye, meleklere, ruhun ölümsüzlüğüne ve Tevrat dışındaki geleneklere inanmıyorlardı. Zealot mezhebi ise M.S. 6 yılında kurulmuştur. Bu mezhep Romalılara karşı İsrailoğullarının istiklalini isteyen

[12] Clive Ponting, *World History: A New Perspective*, trans. Eşref Bengi Özbilen, 3rd Ed. (İstanbul: Alfa, 2013), 245.

[13] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 329.

marjinal ve savaşçı bir oluşumdur. Essenîlik mezhebine bakıldığında ise Hristiyanlık inancına ciddi bir tesirinin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ilk kilisenin örgütlenmesiyle Essenîlerin örgütlenme tarzı arasında benzer özellikler dikkati çekmektedir. Herodcular ise Roma idaresini destekleyen ve Herod'un krallığını savunan bürokratik kesimlerdir. Daha ziyade siyasal bir oluşumu temsil eden Herodcular, Yahudiliği Helenistik kültürle birleştirmeyi gaye edinmişlerdi. Bu mezhepler arasında Pavlus'un (Paul) da mensubu olduğu ve Hz. İsa'yı en çok eleştiren mezhep ise Ferisiliktir. Öte yandan Hristiyanlığın yayıldığı Filistin coğrafyasında Yahudiliğin haricinde birbiriyle münasebet halinde bulunan Grek, Roma, Helenistik ve Pagan (çok tanrılı) kültürler de mevcuttu.[14]

2.1.3.2. Hz. İsa Devri

Kanonik İncillerdeki (Markos, Matta, Luka ve Yuhanna) bilgilere bakıldığında, Hz. İsa'nın Kral Herod'un ölüm yılı olan M.Ö. 4 senelerinde Galile/Celile bölgesindeki Nasıra kasabasında bakire olan Hz. Meryem'den dünyaya geldiği, çocukluğunu ve gençliğini bu kasabada geçirdiği ve takribi 30 yaşlarında tebliğe başladığı ifade edilebilir.[15]

2.1.3.3. Havariler Devri

Grekçede "bir vazifeyi yerine getirmek üzere gönderilen" anlamındaki "*apostolos*"tan gelen havari kelimesi Batı dillerinde "*apostle"*, "*apôtre"* kelimeleri ile ifade edilmektedir. Havariler; Hz. İsa tarafından daha tebliğ faaliyetinin başında seçilmiş, tebliğ ve irşat vazifesinde kendisine yardımcı olan on iki kişilik grubu ifade etmektedir.[16]

Havari olarak Matta ve Markos İncillerinde zikredilen kişilerin isimleri şöyledir: Simun Petrus, Andreas, Ya'kub (Zebedi'nin oğlu), Yuhanna, Filipus, Bartolomeus, Tomas, Matta, Ya'kub (Alfeus'un oğlu), Taddeus, Gayyur Simun, Yahuda İskariyot. Onuncu havâri olan Taddeus'un adı Matta'da Lebbeus, Markos'ta Taddeus, Luka'da ise Ya'kub'un oğlu Yahuda olarak geçmektedir.[17]

---

[14] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 329–330.

[15] Mahmut Aydın, *Hz. İsa'ya Ne Oldu?* (OTTO Yayınevi, 2017), 13.

[16] Osman Cilacı, "Havari," *İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfi, 1997), 16: 513.

[17] Cilacı, "Havari," 16: 513.

Hz. İsa sonrası ilk dönem olan Havariler dönemini genel hatlarıyla Yahudi-Hristiyanlığı ve Gentile-Hristiyanlığı olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan Yahudi-Hristiyanlığı hem Yahudi kimliklerini koruyup Yahudiliğin kural ve kaidelerini tatbik eden hem de Hz. İsa'yı peygamber veya Mesih olarak kabul eden Yahudi kökenli Hristiyanlara verilen isimdir. Yahudi-Hristiyanlar Hz. İsa'yı Mesih kabul etmekle Yahudi milletinden, Yahudi şeriatını tatbik etmekle de Hristiyanlardan ayrılırlar.[18] Yahudilerin haricindeki milletlerden (gentile) olup ta Hristiyanlığı seçen kimselere putperest kökenli Hristiyanlar denilir. Bu bağlamda Gentile-Hristiyanlığı; önderliğini Pavlus'un yaptığı ve kurtuluş için Hz. Musa'nın şeriatına uymanın şart olmadığını kabul eden inanç sistemidir ki Pavlus, domuz eti yememe, sünnet olma, Cumartesi yasağını (Şabat) ihlal etmeme gibi hususların kurtuluş için yegâne şart olmadığını öne sürmüştür. [19]

Aslında havariler dönemi Pavlus'tan öncesi ve Pavlus'tan sonrası diye tasnif edilebilir. Zira Pavlus'un Hristiyanlığa girişi kilise tarihinde yepyeni bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Pavlus öncesi dönemde yeni hareketin merkezi Kudüs'tür. Hz. İsa'nın dünyadan ayrılışından sonra dağılan havariler yeniden toplanmış ve dini hayat bakımından Yahudiliği sürdürmüşlerdir. Havarileri diğer Yahudilerden ayıran temel unsur ise Hz. İsa'nın Mesih olduğu inancıdır. [20]

2.1.3.4. Pavlusçu Devir

Pavlus, Tarsus'ta doğmuş olup Helenistik Yahudi cemaatine bağlıydı.[21] Tarsuslu Pavlus'un Hristiyanlığa girişinden evvel hali hazırda bu din Filistin dışına da yayılmış bulunuyordu, lakin Hristiyanlığı Gentile coğrafyasında yayan asıl kişi Pavlus olmuştur. Hz. İsa'yı en çok tenkit eden Ferisi mezhebine mensup, tutucu bir Yahudi olduğunu ifade eden Pavlus ilk zamanlarda Yahudi şeriatı adına Hristiyanlara da zulmetmiştir.[22]

Öte yandan Pavlus'un Hz. İsa'yı şahsen gördüğüne dair herhangi kanıt mevcut değildir. Ancak kilisenin ilk şehidi sayılan Stephan'ın (İstefan/İstefanos) Yahudiler

[18] Ömer Faruk Harman, "Yahudi Hristiyanlığı," *İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfi, 2013), 43: 184.

[19] Dursun Ali Kurt, Ali Osman; Aykıt, *Dinler Tarihi*, ed. Hasan Özarslan (M.E.B., n.d.); Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 243.

[20] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 331.

[21] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 243.

[22] Harman, "Yahudi Hristiyanlığı," 43: 185.

tarafından taşlanarak öldürülüşünde orada bulunması nazarı dikkate alındığında havarilerle tanıştığı ve Hristiyan öğretisi hakkında malumat sahibi olduğu muhakkaktır. Fakat Pavlus'un Hristiyanlığa nasıl girdiği hususunda adeta bir sis perdesi vardır.[23] Hristiyan geleneklerindeki izahata göre Şam'a giderken vuku bulan rü'yette (vizyon) Hz. İsa Pavlus'u uyarmış ve o da Hristiyan olmuştur.[24] Pavlus'un birdenbire Hristiyanlığı seçmesi ise kilise tarafından "ilahi planın bir parçası" olarak yorumlanmıştır.[25]

Pavlus'un kendi öğretisiyle alakalı asli görüşleri, Romalılara, Korintoslulara, Galatyalılara, Filipililere, Koloselilere; Selâniklilere ve Filemon'a yazdığı mektuplarında bulunmaktadır. Bu mektuplardan anlaşıldığı üzere Pavlus, Hristiyanlığı benimsedikten sonra iki temel mevzu üzerinde durmuştur ki bunlar Yahudi geleneğinin ortadan kaldırılması ve Hz. İsa'nın Mesihliği iddiasıdır.[26] Nitekim günümüzdeki Hristiyanlık inancının en önemli öğretisi olan İsa Mesih anlayışının teşekkül etmesinde Pavlus'un hâkim bir rolü olduğu kesindir ve Hristiyanlık Pavlus'la birlikte Filistin topraklarının dışına taşmıştır.

Pavlus Hz. İsa'nın kendisine tebliğ vazifesi verdiğini iddia ederek "İsa Allah'ın oğludur." diye insanlara vaaz vermeye başlamıştır. Kendi iddia ve yorumlarını Pagan (Gentile/putperest) toplumu içinde yayarken dine yeni girenlerin Yahudi şeriatından muaf tutulmaları icap ettiğini ileri sürmüş ve Hristiyanlığa giren putperestler için Yahudi şeriatını tatbik etmenin şart olmadığını söylemiştir.[27]

Pavlus'un kendi yorumlarıyla oluşturduğu bu yeni öğretiyi insanlara yaymak için en az üç seyahat yaptığı bilinmektedir. Resullerin İşleri'nde anlatıldığına göre takribi 47-48 senelerinde ilk yolculuğuna Kıbrıs'tan başlamış, Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezerek Kudüs'e gelmiştir. Daha sonra takribi 49-55 seneleri arasında Suriye'deki kiliselerden başlayarak Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'daki kiliseleri içine alacak vaziyette seyahatine devam etmiş ve bu yolculuk Antakya'da sonlanmıştır. Üçüncü misyon yolculuğunu ise 52-57 seneleri arasında hususiyetle Efes'e ve Efes'i merkez almak suretiyle Balkan kiliselerine yapmıştır. Pavlus'un daha sonra Kudüs'te Gentileler ile olan

[23] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 331; Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 172.

[24] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 243.

[25] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 328.

[26] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 332.

[27] Harman, "Yahudi Hristiyanlığı," 43: 185.

ilişkisi dolayısıyla Yahudilerce suçlu addedildiği, Roma vatandaşı olduğunda dolayı Roma mahkemelerine intikal eden davasıyla alakalı olarak Roma'ya gittiği ve tahminen burada öldüğü düşünülmektedir.[28]

2.1.3.5. Hristiyanlığın İlk Devirleri (30-313)

M.Ö. 250 yıllarından itibaren Roma İmparatorluğu'nun yaptığı savaşlar, zengin elitlerin arazilerinde istihdam edilecek kölelerin düzenli bir şekilde temin edilmesine olanak tanımıştır. Çalıştırılan köle sayısının fazlalığı elitler arasında üstünlük ve itibarın bir göstergesiydi ve devlet tabii olarak köle sahiplerini destekliyor ve teşvik ediyordu. Öyle ki M.S. 1. yüzyılın başlarında köle sayısı 2 milyona varmıştı ve bu da toplam nüfusun üçte birine tekabül ediyordu. Roma'da köleler alınıp satılabilir ve aileleri dağıtılabilirlerdi. Çoğu kölenin boynunda firar etmesi halinde nasıl iade edileceklerini bildiren tasmalar vardı. Hatta öyle ki Puteoli'de bulunan bir kitabe, sabit ücret mukabilinde köleleri kamçılamak, çarmıha germek gibi bir sürü farklı seçeneğin sunulduğu, işkence ve idam hizmetleri sunan bir cenaze kaldırıcıları şirketini gün yüzüne çıkarmıştır.[29]

M.S. I. yüzyılın ortalarından itibaren önderliğini Pavlus'un yaptığı Hristiyanlık, Gentile coğrafyasında, özellikle de kurtuluş doktrini sebebiyle Avrupa'daki ezilen köylüler ve köleler arasında süratle yayılmaya başladıysa da IV. yüzyıla kadar varlığına bir yer altı hareketi olarak devam etmiştir.[30]

Tarihsel süreçte Hristiyanlar çeşitli zulümlere maruz kalmışlardır. Bunlardan ilk büyük zulmü Neron'un tahtta olduğu 54-68 yılları arasında görmüştür. Neron devrinde olduğu gibi gerek Titus Flavius Domitian (M.S. 81) gerekse Diocletian (M.S. 284-305) devirlerinde de Hristiyanlar zulüm altında yaşamışlardır. Öyle ki Diocletian dört ferman yayınlayarak bir taraftan kiliselerin ve kutsallık atfedilen yazıların yakılmasını öte yandan din adamları başta olmak üzere inanan herkesin denetim altına alınmasını emretmiştir. Diocletian'dan sonra gelen Galerius devrinde yine büyük zulümlere maruz kalan Hristiyanlar, kendisinden sonra imparator olan Konstantin döneminde rahatlığa

[28] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 332.

[29] Ponting, *World History: A New Perspective*, 224–225.

[30] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 332.

kavuşmuşlardır.[31] Bununla birlikte Hristiyanlar ibadetlerini eskiden beri dindarların evlerinde yapıyorken Konstantin devrinden itibaren hususi ibadet mekânları inşa etmeye başlamışlar ve haç Hristiyanlığın sembolü olmuştur.[32]

2.1.3.6. IV-VI. Yüzyıl

25 yıl saltanat süren ve Roma geleneklerine sadık, acımasız ve şiddet yanlısı bir İmparator olan Konstantin'in 312 senesinde Milvian Köprüsü Savaşı'ndan evvelki gece "din değiştirmesi" Hristiyan tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Daha sonra Konstantin 313'te tüm inançlara hoşgörü gösteren Milano Fermanı'nı yayınlayarak Roma topraklarında yaşayan bütün Hristiyanlara hürriyet tanımıştır. Fakat gerek gönüllü gerekse toplu halde din değiştirilmesini talep etmemiştir. Zira bu dönemde hem böyle bir anlayış bilinmiyordu hem de Roma devleti, inançları zorla kabul ettirecek bir güce de sahip değildi. Öte yandan Konstantin kiliseler adamak, araziler bağışlamak, vergi muafiyetleri tanımak ve Kiliseye fon oluşturmak adına tapınakları yağmalamak suretiyle kiliseye destek olmanın güç sahiplerini başarıya taşıyan yol olduğuna ikna etmiş oldu. Konstantin'in bu politikası elitler ve kilise liderleri tarafından kabul görmüş fakat aynı zamanda Hristiyanlığı, devletin bağışladıklarına bağımlı bir devlet dinine dönüştürmüştü.[33]

Konstantin daha sonra İstanbul'u Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti ilan etmiş ve o tarihten itibaren İstanbul önemli kilise merkezlerinden birisi haline gelmişti. Her ne kadar Konstantin Hristiyan olan ilk Roma imparatoru olsa da Hristiyanlığı Roma'nın resmi dini olarak tanıyan ilk imparator I. Theodosios'tir.[34]

Konstantin ile birlikte Hristiyanlığın resmiyete kavuşması hem Batı Roma'da hem de Doğu Roma'da bu inancın süratle yayılmasına zemin hazırlamış ancak bu durum birçok mezhep ve akımın ortaya çıkmasına, kavgalar baş göstermesine ve mezhepler arasında çatışmalara sebep olmuştur.[35] Bununla birlikte Roma halkı V. yüzyılın ortalarından evvel

[31] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 332.

[32] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 200, 297.

[33] Ponting, *World History: A New Perspective*, 254–256.

[34] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 332–333.

[35] Musa Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi Ve Türkiye* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996), 13.

Hristiyan olmamıştır. Özellikle merkezden uzak olan taşrada toplumun büyük kısmı hala pagandı.[36]

İlerleyen süreçte kuzeyden gelen barbar akınlarının neticesinde Roma, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu iki güç merkezinden Batı Roma Latin orijinine sahip çıkarak Avrupa'yı; Doğu Roma ise Grek orijinine sahip çıkarak İstanbul merkezli Anadolu coğrafyasındaki Hristiyanlık inancını tesis etmiştir.[37]

2.1.3.7. Orta Çağ (604-1500)

Orta çağ döneminde (604-1500) Papalık makamı ile imparatorluklar birleşerek kilise-devlet bütünleşmesi oluşmuştur. Bu müşterek güç kuzeyde yaşayan Slavların Hristiyanlaştırılmasında mühim bir rol oynamıştır.

Orta çağın en büyük sorunlarından birisi III. Leon'un 730 yılında yayınladığı ferman ile tüm kiliselerdeki dini tasvirlerin (ikonların) kırılmasını (ikonoklazm) emrettiği hadise olmuş ve bu durum iç bunalımlara sebebiyet vermişti. Fakat şiddetli protestolar sonucunda 787'de toplanan Nikaia (İznik) Konsili'nde ikonoklazm desteklemeye son veren bir karar alınmıştır.[38]

XI. yüzyıla gelindiğinde Katolik olan Latin Kilisesi ile Ortodoks olan Rum/Bizans Kilisesinin arasında büyüyen tartışmalar ve birbirini kâfir ilan etmeleri (aforoz) neticesinde 1054 yılında iki kilise resmen ayrılmış oldu. Bu bölünme 20. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa tarihinin başına bela olacaktı.[39] Öte yandan 1096-1272 yılları arasında düzenlenen Haçlı Seferleri de Orta çağın en mühim meselelerinden bir diğeridir.

Haçlı seferlerinin Avrupa Hristiyanlığına kazandırdığı yeni dinî akımların en belirgini manastır hayatı olmuş ve bu yaşam biçimi merkezi otoriteden uzak birçok dini cemaatin türemesine sebebiyet vermiştir.[40] Dünyadan elini eteğini çekerek manastır

[36] Ponting, *World History: A New Perspective*, 254–255.

[37] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 333.

[38] Ponting, *World History: A New Perspective*, 287.

[39] Ponting, *World History: A New Perspective*, 385.

[40] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 334.

hayatına yönelme olgusu IV. yüzyılın ortasında Mısır'da başlamış ve oradan Levant'a yayılmış olup V. yüzyılın başlarında Levant'ta 60'tan fazla manastır bulunmaktaydı.[41]

2.1.3.8. Modern Zamanlar

Hristiyanlık tarihinin dönüm noktalarından bir diğeri de reform hareketleridir. 14. yüzyıldan Reform hareketlerinin başlamasına sebep olan asli etkenler kilisenin ihtiyaçlara cevap verememesi, dini manada açıklamaların yetersiz olduğu ve Hristiyanlığın temel öğretilerinden uzaklaşıldığı şeklindeki hususlardır.[42] Bu hareketin öncülüğünü Martin Luther, Ulrich Zwingli ve Jean Calvin yapmış olup bunlar ilk Protestanlardır. Protestan kelimesi özel manada "papalığa başkaldıran protestocu kiliseleri" ifade etmektedir. Protestanlığın bu üç kurucusunun temel motivasyonu toplumsal değil teolojik olup bunların asıl maksadı Kilisenin asli mesajına dönmesini sağlamaktı.[43]

Katolik kilisesi tarafından Protestanlığın Avrupa'da hızla yayılması tehlikeli olarak görülmüş ve akabinde Otuz Yıl Savaşları (1618-48) yapılmıştır. 1648'de Vestfalya'da imzalanan anlaşma ile savaşlar son bulmuş, yavaş yavaş din savaşları sona ermiş ve günümüz Avrupa Hristiyanlığının dini-siyasi coğrafyasının temelleri atılmıştır. Günümüz Avrupa'sındaki kilise ve Hristiyan grupların vaziyetleri çoğunlukla bu devirdeki organizasyona dayanmakta olup Avrupa'nın güneyinde Katolik, kuzeyinde Protestan ve Doğusunda Ortodoks ülkeler hâkim roldedir.[44]

XVIII. yüzyılda yaşanan Batı Aydınlanması ile kilise, ilahiyat hususlarında bilim ve felsefenin kendisine yönelttiği sorulara cevap vermekte bir hayli zorlanmıştır. Daha sonra hız kazanan misyonerlik, diyalog ve ekümeniklik şeklindeki söylemler günümüz dünyasının gündemini meşgul ede gelmektedir.[45]

---

[41] Ponting, *World History: A New Perspective*, 257.

[42] Kurt, Ali Osman; Aykıt, *Dinler Tarihi,* 61.

[43] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 335.

[44] Demirci, "Hıristiyanlık," 17: 336.

[45] Kurt, Ali Osman; Aykıt, *Dinler Tarihi,* 61.

3. Hristiyan Misyonerliği

Fransızca *"mission"* kelimesinden dilimize geçen misyon kelimesi *"bir vazife ile bir yere gönderilen heyet"* yahut *"bir şahıs veya heyete verilen vazife"* olarak tanımlanmaktadır. Aynı kökten türeyen "misyoner" kelimesi ise hususi manada *"Hristiyanlığı neşre ve tanıtmaya çalışan kimse"*leri ifade etmekte olup bu kimselerin yaptığı maksatlı faaliyetlere de "misyonerlik" denilmektedir. Diğer bir ifade ile "misyoner", gönüllü olarak Hristiyanlık inancını yayma yolunda hususi olarak yetişen ya da yetiştirilen, ülke içinde ya da dışında Hristiyan olmayan toplumlar arasında Hristiyanlığı yayma vazifesini yüklenmiş kişilere denilmektedir.[46] Öte yandan misyoner adayları misyon göreviyle gidecekleri toplumun dini yapısını, dilini, tarihini, kültürünü ve içtimai yapısını çok iyi bilecek şekilde yetiştirilirler ve gidecekleri toplumun muhtelif katmanlarında yaşayan kişilere karşı nasıl davranmaları gerektiği hususunda esaslı bir eğitimden geçirilirler.[47]

Misyonerler genel manada sabırlı, çalışkan, sır saklamasını bilen kişiler olmak gibi çok yönlü özelliklere sahip olmuşlardır. Misyonerlik her ne kadar dini bir mana taşımışsa da misyoner faaliyetleri sadece dini esaslar çerçevesinde yapılmakla sınırlı kalmamış, icra edilen faaliyetler siyasi, iktisadi, içtimai ve idari alanlardaki her türlü çalışmayı kapsayacak şekilde, oldukça geniş ve çok farklı maksatlara müteveccih olarak icra edilmiştir.[48] Başlangıçta Hristiyanlığı yaymak maksadıyla yürütülen bu misyonerlik faaliyetleri zamanla devletlerin dış politikaları ile kesisöeye başlamış ve Hristiyanlığı yaymak için finansman ve himayeye ihtiyaç duyan misyoner din adamları ile diğer devletlerde icra edecekleri faaliyetlere uygun bir kılıf arayan devlet idarecileri arasında gizil bir çıkar ilişkisi doğurmuştur. Bu durum, misyonerlik faaliyetlerinin dünyada teşkilatlı ve yaygın bir hale gelmesinde önemli bir etken olmuştur.[49]

---

[46] Bayram Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri (Dünü, Bugünü, Yarını)* (İstanbul: IQ Yayınları, 2003), 31.

[47] Ziya Kazıcı, *Müslüman Hristiyan İlişkileri Tarihi*, 1st Ed. (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011), 41.

[48] Metin M. Hülagü, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör Ve Amerika Dörtgeninde Türkiye," *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2001): 61.

[49] Oğuz Akyüz, *Misyonerlerin Faaliyetleri ve Propaganda Teknikleri*, 1st Ed. (İstanbul: Neden Kitap, 2007), 19.

Günümüzde misyonerler, sömürgecilikle alakalı çağrıştırdığı menfi manadan dolayı "misyonerlik" kelimesi yerine muhtelif kavramlar da kullanmaktadırlar. Bunlarda ikisi evangelizm (Hristiyan mesajının diğer insanlara ulaştırılması) ve Christianization / konversiyon'dur (Hristiyanlaştırma).[50]

Misyonerlik sadece bir dini inanışı yaymanın, nakletmenin ötesinde maksatlı ve planlı bir faaliyet olduğundan dolayı İslam'daki "tebliğ" ve "davet" kavramlarından çok farklıdır. Zira tebliğ; kelime olarak "bildirme, haber verme" gibi anlamlara gelirken kavramsal olarak "bir mevzudan, yaşanan bir gelişmeden, vahyedilmiş bir dinden haberi olmayanları bir haberci, elçi, ulak gibi aracılarla haberdar etme" yöntemi olup yalnızca doğruların ilan edilip insanlara duyurulması amaçlanmaktadır. Öte yandan Hristiyan misyonerliğinden maksat, insanların vaftiz edilip Hristiyanlaştırılmasıdır.[51] Dolayısıyla misyonerlik tebliğ olmayıp gizli gündemi olan faaliyetleri ihtiva etmektedir.

Diğer bir ifade ile tebliğin maksadı, İslam itikat esaslarının insanlara ulaştırılması ve bu surette onların "hidayetlerine vesile olunması" olduğundan baskı veya hileli usuller ile insanları Müslümanlaştırma gayesi güdülmeyip ihlas ve doğruluk ilkesi esas alınmakta ve tebliğ edilen hususlara inanıp inanmamak insanların şahsi tercihlerine ve vicdanlarına bırakılmaktadır. Fakat mevcut Hristiyanlığın kurucusu olarak kabul edilen Pavlus'tan itibaren misyon kavramı, pragmatizm ve Makyavelizm (amaca giden her yol mubah anlayışı) ile illetli olması dolayısıyla İslam'daki tebliğ kavramından tamamen farklı olup misyonerliğinin kurucusu sayılan Pavlus'tan itibaren misyonerlik kavramı, belli bir plan ve program dahilinde insanların Hristiyanlaştırılması manasında kullanılmış ve Hristiyan teolojisinin bir parçası haline gelmiştir.[52]

Doktrinel kaynakları dikkate alındığında misyonerliğin teolojik referansları İncillerde Hz. İsa'ya atfedilen muhtelif ifadelerden alınmaktadır ki Matta ve Markos İncillerinde bulunan bazı sözler şunlardır: *"Şimdi gidip bütün milletleri talebelerim edinin; onları Baba, Oğul ve Ruhulkudüs adıyla vaftiz edin. Size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin ve işte ben bütün günler dünyanın sonuna kadar sizinle birlikteyim."*

[50] Şinasi Gündüz, "Misyonerlik," *İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 30: 193.

[51] Abdurrahman Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye*, 1st Ed. (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2008), 14; Gündüz, "Misyonerlik," 30: 193.

[52] Abdulkadir Kıyak, "Evrensel Din Bağlamında Tebliğ Ve Misyonerlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme," *Turkish Studies* (Ankara, n.d.), 12: 281.

(Matta, 28/19-20). *"…bu İncil, milletlerin hepsine şahadet olmak üzere bütün dünyada vazedilecektir ve son o zaman gelecektir."* (14/24). *"…Bütün dünyaya gidin, İncil'i bütün yaratılmışlara vazedin."* (Markos 16/5; 13/10).

Misyonerlerin Hz. İsa'ya atfettikleri, Matta ve Markos İncillerinde geçen ifadelerde Hristiyanlara yönelik yedi temel emir bulunmaktadır. Hz. İsa'nın bu sözleri gerçekte söyleyip söylemediği şüpheli olmakla birlikte bu emirler şunlardır: "Al, git, tanıklık yap, ilan et, talebeler edin, onları vaftiz et ve eğit."[53]

Hristiyanlık tarihinde ilk misyoner olarak Pavlus kabul edilmektedir. Pavlus Hristiyan geleneğinde çok önemli bir kişilik olup Hristiyanlık açısından olmazsa olmaz bir değerdir. Pavlus yaşadığı zamanın şartlarında Anadolu'dan Makedonya ve Yunanistan'a kadar geniş bir coğrafyada 15 yıl kadar dolaşarak 20.000 milden fazla bir yol kat etmiş, kendi yorumlarıyla oluşturduğu Hristiyanlığın neşri için büyük gayret sarf etmiş ve kendi anlayışına uymayan gruplarla mücadele etmiştir. Pavlus'un yaptığı bu seyahatlerin önemi, dolaştığı Batı Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'da pek çok kilise kurmuş ve teşkilatlandırmış olmasındandır ki bunun bir çeşit ilk organize misyonerlik faaliyetleri olduğu söylenebilir.[54]

Günümüzde Hristiyan yayılmacılığını ifade eden misyonerliğin asıl çıkış kaynağını da Pavlusçu doktrinde aramak icap etmektedir. Zira Pavlus, *"ne şekilde olursa olsun"* insanları Hristiyanlaştırmak için yapılabilecek hemen her şeyi meşru görmüştür. Hatta yöntem ve strateji olarak, kendi mesajını yayarken insanların sosyal-kültürel-dini durumlarına ve zamanın şartlarına göre farklı kimliklere girdiğini, insanların onu kendilerinden birisi zannetsinler diye de *"-mış gibi yaptığını"* belirterek kendisini takip eden misyonerler için rol model olmuştur. Bu, aynı zamanda misyonerliğin ikiyüzlü stratejisinin bizzat kurucusu tarafından nasıl tatbik edildiğinin de bir örneği olarak kabul edilebilir. Şöyle ki I. Korintoslulara Mektup'ta (9: 19-23) yer alan sözlerinde Pavlus: *"Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın (Tevrat/Yahudi şeriatı) denetimi altında olmadığım halde, yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın yasası altında değil de Mesih'in yasası altında biri olarak yasaya sahip olmayanları (putperestler) kazanmak*

[53] Gündüz, "Misyonerlik," 30: 193.

[54] Akyüz, *Misyonerlerin Faaliyetleri ve Propaganda Teknikleri*, 29–30.

için yasaya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için güçsüzlerle güçsüz oldum. Ne şekilde olursa olsun, herkesi kazanayım diye herkesle her şey oldum. Bunların hepsini İncil'de payım olsun diye, İncil için yapıyorum." diye ifade etmektedir.

Hristiyanlık Pavlus'tan sonraki birkaç yüzyılda çok hızlı bir biçimde yayıldı. Hristiyan misyonerler vasıtasıyla Suriye, Anadolu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz sahilleri büyük oranda Hristiyanlaştırıldı. Fakat Hristiyan misyonerliği açısından asıl dönüm noktasını, İmparator Konstantin döneminde (306-337) Hristiyanlığın Roma'da "serbest din" olarak tanınması ile yaşandı. Roma'nın siyasi ve askeri gücünü arkasına alan Hristiyan misyonerleri bir taraftan Hristiyanlığı batı, kuzey ve güneyde yaymaya çalışırken diğer taraftan Hristiyanlık yorumunun dışında saydıkları akım ve kiliselere karşı da mücadele ettiler.[55]

Orta çağ boyunca icra edilen misyonerlik faaliyetlerinin başarıya ulaşmasında; Hristiyan imparatorlukların ve siyasi idarelerin kiliseye ve misyonerlere verdiği destekler, misyon bölgelerinde geliştirilen manastır hayatı ve şehitlik anlayışının büyük bir rolü olmuştur. Ayrıca Fransisken ve Dominiken tarikatları, misyonerlik faaliyetleri bakımından bu dönemde ön plana çıkan iki tarikattır.[56]

[55] Gündüz, "Misyonerlik," 30: 194.

[56] Gündüz, "Misyonerlik," 30: 195.

I. BÖLÜM:
GÜNEY AFRİKA'DA HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİ ve LOVEDALE MİSYONERLİK ENSTİTÜSÜ

1.1. Güney Afrika

Güney Afrika toprakları 1487'de Bartholomeu Dias idaresindeki Portekiz keşif heyetinin Avrupa'dan uzak doğuya giden bir ticaret yolu ararken Mossel Körfezi'ne ulaşmasıyla başlayan süreçte Avrupalı sömürgeci devletlerin ilgi alanına girmiş ve ilk başta ikmal istasyonu olarak başlayan faaliyetler, yapılan misyonerlik faaliyetleriyle birlikte zamanla sömürge haline getirilmesine kadar devam etmiştir.

1.1.1. Ülkeye Genel Bakış

Afrika kıtasının güney ucunda yer alan Güney Afrika Cumhuriyeti günümüzde Botsvana, Lesotho, Mozambik, Namibya, Svaziland ve Zimbabve ile komşu olup doğusunda Hint Okyanusu, batısında Atlas Okyanusu vardır. Ülkenin 3 tane başkenti olup bunlardan Pretoria idari başkent, Cape Town yasamanın başkenti ve Bloomfontein yargının başkentidir. Güney Afrika Cumhuriyeti 9 bölgeye/eyalete ayrılmış olup bunlar; Eastern Cape, Free State, Gauteng, KwaZulu-Natal, Limpopo, Mpumalanga, Northern Cape, North West ve Western Cape'tir. Ülke Roma-Hollanda iç hukuku, İngiliz ortak hukuku ve teamül hukukundan teşekkül eden karma hukuk sistemine dayalı parlamenter cumhuriyetle yönetilmektedir.

Dünyanın en kalabalık 25. ülkesi olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin nüfusu Temmuz 2017 rakamlarına göre yaklaşık 55 milyon olup nüfusunun %80,2'sini siyahi Afrikalılar (yerliler), %8,4'ünü beyazlar, %8,8'ini melezler ve %2,5'ini Hintli/Asyalılar oluşturmaktadır. Ülkede 11 tane resmi dil bulunmaktadır. Bunlar isiZulu, isiXhosa, Afrikaans, İngilizce, Sepedi, Setswana, Sesotho, Xitsonga, siSwati, Tshivenda ve isiNdebele olup en yaygın konuşulan dil Zulucadır. Bununla birlikte Güney Afrika Cumhuriyeti'nin milli marşı, ülkedeki 11 resmi dilden en çok konuşulan beşinin karışımını içermektedir. Nüfusunun ortalama yaşı 27.1 olan Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki en

büyük sorunlardan birisi HIV/AIDS olup nüfusun neredeyse 5'te 1'i (2016, %18,9) bu hastalığı taşımaktadır. Diğer temel kronik sorunlar ise %50'nin üzerindeki işsizlik ve yüksek suç oranlarıdır.[57]

Dini inanış bakımından 2005 verilerine göre ülkenin %27,6'sı bağımsız Afrika Hristiyan kiliselerine mensuptur. Nüfusun %26,1'i Protestan, %9,5'i Siyonist Hristiyan, %8,9'u Afrika'nın geleneksel inançlarına mensuptur. Katolik Hristiyanların oranı %6,7 iken, Müslümanlar %2,5, Hindular %2,4, inancı olmayanlar %3 ve dini inanışı bilinmeyenler toplumun %13,3'lük kesimini oluşturmaktadır.[58] Öte yandan Güney Afrika İstatistik Kurumu'nun (STATS SA) resmi web sitesindeki verilerden, Güney Afrika'daki Hristiyanların 60'tan fazla değişik mezhebe/akıma/kiliseye mensup olduğu da anlaşılmaktadır.[59] Bu durum aslında kültürel ve dini anlamda bir çeşitlilikten ziyade ülkede çok fazla kilisenin/mezhebin/doktrinin misyonerlik faaliyeti yürüttüğünün de bir diğer ifadesidir.

1.1.2. Güney Afrika'nın Kısa Tarihi

Güney Afrika tarihi genellikle beş dönem halinde ele alınmaktadır. Bunlar; sömürge öncesi dönem, sömürge dönemi, sömürge sonrası dönem, apartheid (ırk ayrımı) dönemi ve apartheid sonrası dönem olup, bu tarihin büyük kısmını sömürge ve sömürge sonrası dönemde yaşanan hadiseler oluşturmaktadır. Öte yandan Güney Afrika tarihine ilişkin bilgilerin hemen hepsini sömürgeci devletlerin kaynaklarından, yazarlarından öğrenmekteyiz. Bu da ülke tarihinin yazımında ve yorumlanmasında Avrupa merkezli bir bakış açısı olacağı kanaati oluşturmaktadır. Zira 19. yüzyıl İngiliz sömürge rejimi dönemindeki yazarların çoğu *"emperyalist modda"* idi.[60]

Güney Afrika topraklarında bulunan yaşam izleri milyonlarca yıl öncesine kadar gitmektedir. En son Johannesburg yakınlarındaki Sterkfontein Mağarası'nda 20 yıldan

[57] CIA, "World Fact Book," accessed: January 31, 2018, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html.

[58] "South Africa," *Encyclopedia Britannica*, accessed: February 1, 2018, https://www.britannica.com/place/South-Africa/Languages#ref44031.

[59] "Religion Code Lists," *STATS SA*, accessed: February 1, 2018, http://www.statssa.gov.za/?page_id=4516.

[60] Leonard Thompson, *The History of South Africa*, 3rd Ed. (USA: Yale University Press, 2001), xv.

fazla bir sürede gün yüzüne çıkarılan, küçük bir kız çocuğuna ait olduğu düşünülen ve "Küçük Ayak" olarak isimlendirilen iskelet 3,67 milyon öncesine tarihlendirilmiştir.[61]

Milattan önceki bin yılda bölgede Khoisanların ataları olan avcı-toplayıcılar yaşıyordu. Khoisan kelimesi, "Khoikhoi" ve "San" kelimelerinin bileşimiyle oluşmaktadır. Etnik kökenleri ifade etmek için kullanılan terminolojide "San" avcı-toplayıcıları, "Khoikhoi" çobanlıkla uğraşanları ifade etmektedir. Bu "ön-insanların" yaşamasından sonra modern Güney Afrika sakinlerinin çoğunun ataları olan Bantu grupları, milattan önce 300'lerde, Limpopo Nehri'nin güneyine yerleşerek çiftçilik ve çobanlıkla uğraşmışlardır.[62] Fakat geçen zaman içerisinde Avrupalılar -aşağılayıcı bir dille- avcı-toplayıcıları "Bushmen", çobanlıkla uğraşanları "Hottentots" ve çiftçilik ile uğraşanları "Kaffirs" olarak adlandırdılar.

1487'de Bartholomeu Dias idaresindeki Portekiz keşif heyeti Avrupa'dan uzak doğuya giden bir ticaret yolu ararken Mossel Körfezi'ne ulaştı. Bartholomeu Dias, Güney Afrika kıyı şeridini keşfeden ilk Avrupalıdır. Bundan 10 sene sonra Kasım 1497'de Portekizli diğer bir denizci olan Vasco da Gama'nın idaresindeki donanma Ümit Burnu'nu dolaşarak Güney Afrika'nın doğu kıyısına dökülen Büyük Balık Nehri'ni geçti. Burası Bartholomeu Dias'ın keşfine devam etmekten vazgeçip geriye döndüğü yerdir. Da Gama bu bölgeye, Portekizcede Noel/yılbaşı manasına gelen "Natal" ismini verdi. Afrika'nın doğu kıyısından kuzeye doğru ilerleyen Da Gama buradan önce Zanzibar'a oradan da doğuya doğru giderek Hindistan'a ulaşmış ve netice olarak Avrupa ile Asya arasındaki Kap Rotası açılmış oldu.

Modern Güney Afrika'nın asıl tarihi ise 1652 yılında Jan Van Reebeck'in Hollanda Doğu Hindistan Şirketi (*VOC: Vereenigde Oost-Indische Compagnie, 1602-1800*) namına, Avrupa ile Güney-Doğu Asya arasında sefer yapan gemilerdeki personellerin dinlenmeleri için Ümit Burnu'nda bir dinlenme istasyonu kurması ile başlamaktadır. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi rastgele bir şirket olmayıp; Asya'da 21 yıl boyunca tekel faaliyetleri yürütmüş imtiyazlı bir şirket olmasının yanı sıra savaşa girme yeteneğine sahip, para basabilen, anlaşmalar müzakere eden, koloniler kurmaya yetkili, insanlara ceza verip

[61] Kastalia Medrano, "Africa: Newly Revealed 3.6 Million-Year-Old Skeleton of Young Girl Fuels Debate Over Where Humans Originated," accessed: February 5, 2018, http://www.newsweek.com/hominid-little-foot-million-year-old-skeleton-human-ancestor-southern-africa-739854.

[62] Thompson, *The History of South Africa*, xix, 10, 306.

hapsedebilen ya da mahkûmları çalıştırabilecek yarı resmi yetkilere sahip ilk büyük şirket olmuştur.[63] Ve ayrıca şirketin 48,000 civarında tayfası olan ve 600,000 ton kapasiteli 6,000 civarında gemisi bulunmaktaydı.[64] Öte yandan Güney Afrika Başkanı Jacob Zuma, 19 Şubat 2015'de Parlamento'da yaptığı konuşmasında Jan Van Riebeeck'in Batı Kap'a adım atmasını (1652) "problemlerin başlangıcı" olarak nitelendirmiştir.[65]

1652-1795 yılları arasındaki 143 yıl boyunca koloni giderek genişlemiştir. Van Riebeeck taze sebze-meyve, hububat vs. ihtiyacını karşılamak üzere, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ile olan hizmet sözleşmelerini bitirerek bölgeye yerleştirdiği çiftçilere (*free burghers / boers*) araziler vererek büyük ölçekli tarım yaptırmıştı. Bu sayede hem kolonide yaşayanlar için hem de seferleri esnasında koloniye uğrayan gemiler için taze sebze-meyve yetiştirilmesi hedeflendi. Şirket kayıtlarına göre 1793'te 13,830 çiftçi vardı. Bunların 4,032'sini erkekler, 2,730'unu kadınlar ve 7,068 tanesini çocuklar oluşturmaktaydı. Bu arada genişleyen kolonideki artan işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla Şirket 1658'den itibaren köle getirmeye başladı. Öyle ki 1793'te -*ilk kölelerin getirilmesinden 135 yıl sonra*- kolonide 13,830 çiftçi varken kölelerin sayısı 14,747 idi.[66] Bu dönemde ilk yerleşimler batı bölgelerine doğru genişlerken 1770 yılından itibaren koloni doğu istikametine doğru genişlemeye başladı. Bu genişleme Bantu grupların sınırlarına dayandığında Avrupalı yerleşimciler ile Xhosa toplulukları arasında 1779-1879 yılları arasında süren ve "Sınır Savaşları" adı verilen dokuz savaş cereyan etti.

1795 yılında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin iflasın eşiğine geldiği bir zamanda İngilizler Kap kolonisini işgal ederek Hollandalıların elinden aldı. Bu ilk işgalden 8 yıl sonra 1803'te İngilizler, Amiens Antlaşması uyarınca koloniyi Hollandalılara geri verdiyse de 1806'da koloniyi tekrar işgal ederek bölgede hâkimiyet kurdu. Koloniyi işgal eden İngilizler 1811-12 yılları arasında Afrikanerleri de Balık Nehri'nin batısındaki bölgeden sürdü.

---

[63] "Vereenigde Oost-Indische Compagnie," n.d., https://tr.wikipedia.org/wiki/Vereenigde_Oost-Indische_Compagnie.

[64] Thompson, *The History of South Africa*, 33.

[65] "Zuma Schools Parliament on SA history," accessed: August 23, 2019, https://www.enca.com/south-africa/zuma-schools-parliament-sa-history.

[66] Thompson, *The History of South Africa*, 35–36.

1816-28 yılları arasında Shaka, Zulu İmparatorluğu'nu kurdu, bu yıllarda güneydoğu bölgelerinin çoğunda Afrikanslar arasında savaş hali devam ediyordu. 1820'de İngiliz yerleşimciler Kap kolonisine ulaştı. 1828'de Kap Konoli Hükümeti geçiş kanununu *(Pass law)* yürürlükten kaldırdı. 1834-38 yılları arasında Kap kolonisindeki köleler özgürlüklerine kavuştu. 1834-35 yılları arasında Xhosalar, İngiliz ve koloni güçleri tarafından mağlup edildi.

1833'te Britanya Parlamentosu'nda köleliğin kaldırılması hakkındaki kanunun onaylanması, Güney Afrika'da çiftçilikle uğraşan ve binlerce köle çalıştıran Afrikanerlerin (Boers) ister istemez aleyhine olmuştu. Bu durumdan etkilenmemek ve kölelerini çalıştırmaya devam etmek isteyen Boerler, İngiltere'nin hâkimiyet alanı dışındaki topraklara göç etmeye başladılar. 1835-40 yılları arasında meydana gelen ve kendilerine "öncüler" (Voortrekker) diyen Boerlerin daha sonra "Büyük Yürüyüş" (Great Trek) adını verdikleri göçte, beyaz nüfusun %9'una tekabül eden 6,000 civarında erkek, kadın ve çocuk; vagonları, sığırları, koyunları ve taşınabilir eşyaları ile birlikte 5,000 civarındaki melez *(coloured)* hizmetçilerini de yanlarına alıp vaat edilmiş topraklar bulmak ümidiyle topraklarını terk etmişlerdir.[67]

Turuncu Nehir'in *(Orange River)* kuzeyine göç ederek yerleşen Boerlerin kurduğu pek çok cumhuriyet olup en uzun yaşayan ikisi Transvaal Cumhuriyeti *(Transvaal Republic)* ve Özgür Orange Devleti *(Orange Free State)* olmuş; 1852 ve 1854 yıllarında da İngiltere Transvaal Cumhuriyeti'ni ve Özgür Orange Devleti'ni bağımsız Afrikaans cumhuriyetleri olarak tanımıştır.

1838'de bir Afrikaans komando birliği Kanlı Nehir *(Blood River)* Muharebesi'nde Zulu ordusunu yenilgiye uğrattı. 1843 yılında İngiltere Natal bölgesini ilhak etti. 1846-47 yılları arasında Xhosalar İngiliz ve koloni güçleri tarafından mağlup edildi. 1858 Lesotho Orange Free State'e karşı savaşı kazandı. 1865-67 yılları arasında Özgür Orange Devleti Lesotho'ya karşı savaşı kazandı.

1867'de Batı Griqualand'de *(günümüzde Lesotho ile Durban arasında)* elmas madenciliğinin ve 1886'da Witwatersrand'de altın madenciliği başlaması ülke tarihindeki büyük dönüm noktalarından ikisini teşkil etmiştir. Bu gelişmelerden sonra bölge ticari manada daha da kıymet kazanarak büyük miktarda göç almış, buna bağlı olarak

[67] Thompson, *The History of South Africa*, 67.

sömürgecilik ve ırkçılık daha da artmıştır. Öte yandan bölgede varlığını devam ettirmek isteyen Boerler 1880-1881 yılları arasında İngilizlere karşı savaşmış *(I. Boer Savaşı)* ve Transvaal'daki Afrikanslar yeniden bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Fakat 1899-1902 yılları arasında "beyazlar arasında" *(İngilizler ve Boerler)* yapılan savaştan *(II. Boer Savaşı)* sonra İngilizler, Afrikaans Cumhuriyetlerini tamamen ele geçirmiştir. Bu iki savaşın asıl nedeni madenlerdi. Zira İngilizlerin ele geçirdiği Transvaal'de büyük altın madenleri, Özgür Orange Devleti'nde ise elmas madenleri keşfedilmişti. Tarihsel olayların genel seyrine olarak bakıldığında Güney Afrika'daki asıl problem siyahlarla beyazlar arasında değil, bilakis İngilizce konuşan beyazlarla Afrikaans konuşan beyazlar arasında yaşanıyordu.

Öte yandan 1868'de İngiltere Lesotho'yu *("Basutoland")*, 1877'de Transvaal'ı ilhak etti. 1879'da İngiltere ve koloni güçleri Isandhlwana'da bir alayını kaybettikten sonra Zulu topraklarını ele geçirdi. 1897-98 yılları arasında ortaya çıkan sığır vebası büyük miktarda sığırın telef olmasına sebep oldu. Madenciliğin gelişmesi ve artan işgücü ihtiyacı karşısında Madenler Odası 1904-7 yılları arasında 63,397 Çinli işçi getirdi. 1906-7 yıllarında İngiltere eski Afrikaans cumhuriyetlerine parlamenter yönetim hakkı verdi. 1910'a gelindiğinde Kap Kolonisi, Natal, Transvaal ve Özgür Orange Devleti birleşerek Güney Afrika Birliği'ni *(Union of South Africa)* kurdular. 1912'de Güney Afrika Native National Congress (NNC) kuruldu (bu parti daha sonra ANC-African National Congress oldu). 1914-19 yılları arasında Güney Afrika Britanya İmparatorluğu'nun üyesi olarak I. Dünya Savaşına; 1939-45 yılları arasında da Müttefiklerin yanında II. Dünya Savaşı'na katıldı. 1961 yılında Güney Afrika İngiliz Milletler Cemiyeti'nden ayrılarak müstakil bir cumhuriyet oldu. 1964'te Nelson Mandela ömür boyu hapse mahkûm edilerek Robben Adası'na gönderildi. 1980'de Zimbabve (Rhodesia), 1990'da Namibya bağımsızlıklarını kazandı. Nelson Mandela 27 yıl hapis yattıktan sonra 1990'da hapisten çıktı ve 1994'te tüm halkın katıldığı seçimlerde Afrikalıları temsil eden ANC birinci çıktı. Nelson Mandela Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ilk siyahi devlet başkanı oldu. Mandela'nın sömürge ve ırkçılık karşıtı görüşleri uluslararası arenada büyük takdir kazandı ve 1993'deki Nobel Barış Ödülü, Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı Özgürlük Madalyası ve Sovyet Lenin Nişanı da dâhil olmak üzere 250'den fazla ödül kazandı. 1999 yılına kadar devlet başkanlığı görevini sürdüren Mandela, 1999 yılında görevini Thabo Mbeki'ye devretmiştir. Sonrasında ise 1999'da Kgalema Petrus Motlanthe, 2009'da Jacob Zuma ülkeyi

yönetmiştir. 15 Şubat 2018'den itibarı ile Cyril Ramaphosa Güney Afrika Cumhuriyeti'nin başkanı olarak görevine devam etmektedir.[68]

1.2. Güney Afrika'da Hristiyanlık ve Hristiyan Misyonerliği

Güney Afrika nüfusunun neredeyse dörtte üçünün inancı olan Hristiyanlık, iki yüzyıl boyunca Güney Afrika toplumunu ve çeşitli alt kültürlerini şekillendirmiştir. Bununla birlikte ülke tarihinin politik, sosyal ve ekonomik yapısının teşekkül etmesinde Hristiyanlık ve Hristiyan misyonerliğinin büyük bir tesiri olmuştur.

Güney Afrika topraklarında Hristiyanlığın tarihi 1652 yılında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi adına Jan Van Riebeeck'in Ümit Burnu'nda gemiler için bir ikmal istasyonu kurmak amacıyla 3 gemi dolusu yerleşimciyi getirmesiyle başlamaktadır. Yerleşimcilerin Kap kolonisinde yaşamaya başlamaları ile birlikte Hollanda Reform Kilisesi de *("Nederduitse Gereformeerde Kerk" ya da "Dutch Reformed Church")* Güney Afrika'daki ilk kilise olmuştur. Hatta Güney Afrika'daki ilk ayinler 1652'de koloninin ilk komutanı olan Jan Van Riebeeck'in bizzat kendisi tarafından yaptırılmıştır.[69]

Beyazların 1652'de Ümit Burnu'na yerleşmesinden 1910'da Güney Afrika Birliği'nin *(Union of South Africa)* kurulmasına kadar geçen zaman zarfında Hristiyanlığın yayılma sürecine bakıldığında; 1652'den 1795'e kadar olan dönemde Hristiyanlık inancının oluşumunda Protestan olan Hollanda Reform Kilisesi'nin hemen hemen tekel konumunda olduğu görülmektedir. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin de yakın denetiminde olan kilisenin faaliyetleri sadece Afrikalıların Hristiyanlaştırılmasıyla sınırlı kalmamış bilakis "*beyazların üstünlüğü"* fikri üzerine inşa edilen, ırkçılığa dayalı yönetim biçiminin teşekkülünde mühim bir rol oynamıştır.[70] Daha sonra1795 ve 1806'da İngilizlerin eline geçen ülke toprakları İngilizlerin idaresi altındayken adeta Protestan akımına maruz kalmış; ülkede Anglikan, Baptist, Presbiteryen, Metodist gibi yeni yeni kiliseler açılmaya başlamış; Güney Afrika coğrafyası İngiltere, Almanya, Fransa, İsviçre

[68] "President Cyril Ramaphosa: Profile," accessed: May 25, 2018, http://www.thepresidency.gov.za/profiles/president-cyril-ramaphosa%3A-profile.

[69] Rodney Elphick, Richard; Davenport, ed., *Christianity in South Africa: A Political, Social, and Cultural History*, 1st Ed. (Los Angeles: University of California Press, 1997), 327.

[70] Elphick, Richard; Davenport, *Christianity in South Africa: A Political, Social, and Cultural History*, 16.

ve İskandinavya'dan gelen misyonerlerle dolup taşmıştır.[71] Dolayısıyla Hristiyanlık inancının bu topraklarda şekillenmesine bakıldığında -en genel manada- Güney Afrika'nın hangi Hristiyan mezhebe bağlı ülke tarafından işgal edilmiş ise onun tesirinde kaldığı söylenebilir.

1910 senesine gelindiğinde beyazlar tarafından idare edilen dört koloninin *(Kap Kolonisi, Natal, Özgür Turuncu Devleti, Transvaal)* birleşerek Güney Afrika Birliği'ni kurmaları ülkenin sadece siyasi ve ekonomik gidişatını değil aynı zamanda Hristiyanlık tarihinin de seyrini değiştirmiştir. Kendi ulusal politik yapılarını kurmak isteyen sömürgeci beyazlar, Hristiyanlık doktrinini bu sefer kendi politikalarına temel teşkil edecek şekilde yorumlayarak "beyazların üstünlüğü" fikrine dayalı ırkçılığa (apartheid) zemin hazırlamışlardır.

Kiliseler bir yandan Hristiyanlığın evrensel bir inanç olduğunu, bütün insanlığı kurtaracağını iddia ederlerken öte yandan bu kiliselerin bağlı oldukları devletlerin siyasi güçleri Güney Afrika'da yerli halkın topraklarını ellerinden alıyor, köle düzeninde çalıştırıyor, politik olarak istismar ediyordu. Bu çelişki farklı kiliselerin zaman içerisinde farklı stratejiler üretmesiyle somutlaşmıştı. Mesela Anglikan kilisesi siyah-beyaz birlikteliğini piskopos seviyesinde tesis ederken Hollanda Reform Kilisesi dört ırk *(beyazlar, siyahlar, Asyalılar, melezler)* için ayrı ayrı kiliseler kurdu. Bu süreçte her kilise belirli bir seviyede ayrımcılık yaptıysa da ileride siyasi otorite eliyle ırk ayrımcılığı doktrinine götüren gelişmelerde en büyük pay Hollanda Reform Kilisesi'ne aittir.[72]

19. yüzyılın başlarında Güney Afrika, misyonerler tarafından en yoğun şekilde *"işgal edilmiş"* yerlerden birisiydi. İnsanları Hristiyanlaştırmak hevesiyle yapılan misyonerlik faaliyetleri önce Khoikhoiler *(sonradan Avrupalı beyazlar -hakaret kastı ile- bu toplulukları "Hottentots" diye isimlendirdiler)* arasında yapılmaya başlandı. Bilahare misyonerlik çalışmaları Kap kolonisinin dışına taşarak Xhosa, Zulu, Swazi, Sotho, Tswana ve 1830'larda Boerlerin kurmuş oldukları cumhuriyetlere yöneldi. Bu dönemdeki misyonerlik faaliyetlerin genel karakteristiğine bakıldığında bunlardan başlıca üç tanesi;

[71] Elphick, Richard; Davenport, *Christianity in South Africa: A Political, Social, and Cultural History*, 3.

[72] Elphick, Richard; Davenport, *Christianity in South Africa: A Political, Social, and Cultural History*, 5.

okullar açmak, Afrikalıların yerel dillerini öğrenmek ve İncili yerel dillere tercüme etmekti.[73]

Misyonerlerin sömürgeci devletlerle olan münasebetleri her ne kadar yere, zamana, mensup olduğu millete ve sahip olduğu ideolojiye göre değişse de misyonerler gittikleri her yerde içine yerleştikleri toplulukların hem iç işlerine hem de onların diğer Afrikalı ve sömürgeci güçlerle olan münasebetlerine müdahil olmuşlardır. Sadece 1800-1925 yılları arasındaki 125 yıl boyunca 60 farklı misyoner topluluğu tarafından kurulan 1.030 civarındaki misyon istasyonunun varlığı dikkate alındığında[74] bu toprakların adeta misyoner akınına uğradığı ifade edilebilir.

Sömürgeci misyonerlerin Güney Afrika topraklarında kilise ve eğitim faaliyetleri ile yaptıkları en büyük etkiye sahip işlerden birisi de Afrikalı yerel vaizler, öğretmenler, iş adamları, gazeteciler, politikacılar, avukatlar ve benzeri kimselerden oluşan; kendi halkını kültürel anlamda yetersiz kabul eden, sömürgeciliği hayatın bir gerçeği olarak gören ve beyaz adamın gücüne, zenginliğine ve teknolojisine hayranlık duyan bir *"Afrikalı elitler sınıfı"* oluşturmasıydı. Misyonerler tarafından Hristiyanlaştırılan/yetiştirilen bu "elitler" sınıfı sömürgeciliği Hristiyanlığın, eğitimin ve teknolojinin yayılmasıyla ilişkilendiriyorlar, kendi halklarının direnişini, putperestlik ve geri kalmışlık olarak görüp küçümsüyorlardı. Bir taraftan da verdikleri vaazları, yaşam tarzları ve inançlarıyla, Afrikalı yerel halkın sömürge düzenine direnme gücünün psikolojik olarak zayıflamasına sebep oldular. Ve bir manada, Afrika'da tarihi, milli ve özgürlükçü bir bilincin gelişmesini engellemeye yardım etmiş oldular. Bu "elitler" ve bunların etkilediği/Hristiyanlaştırdığı Afrikalılar, sömürgecilere karşı verilen silahlı direnişte diğer Afrikalılara katılmaktansa ya olan biteni izlediler ya da tarafsız kalmayı seçerek misyon istasyonlarına sığındılar.[75]

Bu elit sınıftan olan kimselere müşahhas örnek olarak Tiyo Soga (1829-71) gösterilebilir. Tiyo Soga İngiltere'deki Presbiteryen Kilisesi tarafından yönetilen ilk Afrikalı misyoner olup Mgwali misyonunun kurucusu idi. Bu misyonda hem Avrupalılara hem de Afrikalılara vaaz veriyordu. Ayrıca 1867'de Lovedale Press tarafından

[73] Elphick, Richard; Davenport, *Christianity in South Africa: A Political, Social, and Cultural History*, 3.

[74] Franco Frescura, "Missionary Settlement in Southern Africa 1800-1925," 2003, www.sahistory.org.za%2Farticle%2Fmissionary-settlement-southern-africa-1800-1925.

[75] D. Chanaiwa, "The Missionary Factor," *General History of Africa* (HEINEMANN - CALIFORNIA - UNESCO, 1985), VII: 197–198.

yayınlanacak olan "John Bunyan'ın Haccı'nın İlerleyişi" *(John Bunyan's Pilgrim's Progress)* isimli kitabı "U-Hambo Lom-Hambi" adıyla Xhosa diline tercüme eden kişidir. Bu kitap bir Afrikalı tarafından Xhosa diline tercüme edilerek Lovedale Press'te basılan ilk kitap olma özelliğini haizdir.[76]

Gerek Hristiyanlığı yaymak gerekse geldikleri ülkelerin politik amaçlarına direkt ya da dolaylı olarak hizmet etmek maksadıyla Güney Afrika'ya gelen misyonerlerin ilki George Schmid'dir (1709-1785). 9 Temmuz 1737 tarihinde Kap kolonisine ayak basan George Schmid, "Moravyalı Kardeşler" (Moravian Brethren) olarak adlandırılan ilk Protestan misyonunu kurmuştur. Khoi-Khoi kabilesine yönelik misyonerlik yapan Schmid, Afrika'ya geldikten 5 yıl kadar sonra 1742 senesinde beş Khoi-Khoi kölesini vaftiz etti fakat bu durum kargaşaya sebebiyet verdi. Çünkü o dönemde tekel konumunda olan Hollanda Reform Kilisesi vaftiz edilen Hristiyanların köle değil, özgür olması gerektiği görüşünü tercih ediyordu. Çiftliklerinde Afrikalı köleleri çalıştıran Avrupalı sömürgeciler ise bu durumdan memnun olmadılar zira vaftiz edilen kölelerin sömürgecilerle aynı sosyal ve siyasi haklara sahip olup olmayacakları belli değildi. Yaşanan tartışmalar ve baskılar neticesinde George Schmid 1744 yılında Güney Afrika'yı terk etmek durumunda kaldı.[77] Schmid'in Hollanda'ya geri dönüşü ile birlikte Güney Afrika'da yapılan Hristiyan misyonerlik faaliyetleri de 1792 yılında üç Protestan misyonerin (Morovyalı Kardeşler) bu topraklara tekrar gelişine kadar, yaklaşık 50 yıl boyunca durmuş oldu.

George Schmid gibi yaptıkları misyonerlik faaliyetleriyle Güney Afrika'nın sosyal, siyasal ve inanç tarihine damga vuran şahsiyetlerden başlıcaları arasında; M. C. Vos, H. R. Van Lier, J. T. Van der Kemp, John Philip, William Shaw, Tiyo Soga, Janet (Tiyo soga'nın eşi), Tengo Jabavu, Davidson Javabu, Eugene Casalis, Moshoeshoe, Allen Gardiner, John Colenso, Robert Gray, Sophy (Robert Gray'ın eşi), Robert Moffat, Mary (Robert Moffat'ın eşi), Daniel Lindley, David Livingstone, Schele, John Mackenzie, Kgama III, Notre Mére, F. C. Kolbe, Owen McCann, R. Stott, J. F. Rowland, Enoch Mgijima, Isaiah Shembe, L. M. Makhoba, James Dwane, Edward Lkhanyane, Andrew Murray, Erasmus Smit, Dirk Postma, Dirk van der Hoff, S. J. Du Toit, T. F. Burgers, S. E. K. Mqhayi, J. D. du Toit, J. H. Soga, Alan Paton, Johannes du Plessis, B. B. Keet, Beyers Naudé, Michael Scott,

[76] Chanaiwa, "The Missionary Factor," VII: 197.

[77] "The First Missionary Arrives at The Cape," accessed: May 25, 2018, http://www.sahistory.org.za/dated-event/first-missionary-arrives-cape.

Geoffrey Clayton, Trevor Huddleston, Smangaliso Mkhatshwa, Frann Chikane, Denis Hurley, Kheza Mgojo, Stephen Naidoo, Desmond Tutu, Allan Boesak ve Fransk Chikane sayılabilir.[78] Bu kimselerin çoğunluğu farklı düzey ve yetkilerdeki Avrupalı kilise görevlileri olmakla birlikte aralarında Hristiyanlaştırılmış Afrikalıların yanı sıra akademisyenler, siyasetçiler ve yazarlar da bulunmaktadır.

1.3. Lovedale Misyonerlik Enstitüsü

Tezimizin birincil kaynağını teşkil eden ve 1870-1922 yılları arasında 622 sayı halinde aylık olarak yayınlanan "The Christian Express" isimli gazetenin basıldığı Lovedale Matbaası'nın (Lovedale Press) sahibi olan Lovedale Misyonerlik Enstitüsü'nün (Lovedale Missionary Institute) tarihini, yönetim kadrosunu, eğitim politikasını, mali yapısını, basım-yayın politikasını, yayın faaliyetlerini ve bu kurumlarda okuyup Güney Afrika tarihinde mühim yer teşkil eden belli başlı şahsiyetleri incelemenin, gazetedeki bilgileri analiz etme hususunda faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.3.1. Kurumun Tarihçesi

Kısaca "Lovedale" olarak da bilinen Lovedale Misyoner Enstitüsü Güney Afrika'nın Doğu Kap eyaletinin Victoria Doğu bölümünde, deniz seviyesinden 520 metre yükseklikte bulunan Alice şehri sınırları içerisinde, Tyume Nehri'nin kıyısında kurulmuş olup, günümüzde Lovedale Meslek Yüksek Okulu'nun (Lovedale TVET College) Alice Kampüsü içerisinde bulunmaktadır.

1824 yılında bir misyon istasyonu olarak İskoçya'daki Glasgow Misyoner Topluluğu'na (GMS) mensup John Bennie ve John Ross tarafından kurulan enstitü[79], 1838 yılında ilk kurulan yerden 4 mil kadar uzakta, Tyume Nehri'nin batı yakasına taşındı. Burada Afrikalılar için akademik ve mesleki eğitimlere yönelik faaliyetlerin yapılacağı bir eğitim merkezi kurulması ile alakalı çalışmalar başlamış olup o sene kurumda 94'ü kız

[78] Elphick, Richard; Davenport, *Christianity in South Africa: A Political, Social, and Cultural History*, IVX–1.

[79] "Lovedale Missionary School," accessed: February 5, 2019, https://www.sahistory.org.za/place/lovedale-missionary-school.

olmak üzere 132 öğrenci bulunmaktaydı.[80] Daha sonra kurum resmi olarak 21 Haziran 1841 yılında açılmış olup, cemiyetin ilk başkanı ve önde gelen üyelerinden olan Dr. John Love'a (1757–1825) ithafen "Lovedale Missionary Institute" olarak adlandırılmıştır.[81]

1.3.2. Kurumun Yöneticileri

Resmi olarak açılışından itibaren geçen 100 sene zarfında enstitüde sadece dört müdür görev yapmış olup bunlar; Papaz William Govan (1841-1870), Papaz Dr. James Stewart (1870-1905), Papaz Dr. James Henderson (1906-1930) ve Papaz Dr. Arthur West Wilkie (1932-1942)'dir. 1942'den itibaren de Robert H. W. Shepherd (1942-1955) beşinci müdür olarak bu görevi devam ettirmiştir.[82] Bu yöneticilerin hayatları ve yaptıkları faaliyetler incelendiğinde her birinin bölgede yaşayan yerel halkın Hristiyanlaştırılmasında ve ekonomik hayatta iş gücü ve esnaf olmak üzere endüstriyel manada eğitilmelerinde büyük tesirleri olduğu ifade edilebilir.

Kurum, 1841 yılından itibaren ilk müdür olan Papaz William Govan döneminde misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra tarım, duvarcılık, marangozluk, demircilik ve vagon yapımcılığı gibi dönemin ihtiyaç duyulan kalifiye iş gücünü tesis etmek üzere endüstriyel eğitime odaklandı. 1855 yılında ticaret bölümü için yeni bir bina daha inşa edildi. 1861'de, matbaa ve kitap ciltleme gibi yayıncılıkla alakalı çalışmalar hız kazandı. Govan'ın son yıllarında Steward'ın Lovedale'e tayin edilmesi Güney Afrika tarihinde, Siyahların eğitimi bağlamında çok önemli bir yer teşkil eder. Şöyle ki Govan, siyah halktan en az birkaç elitin (Tiyo Soga gibi) Avrupa tarzı klasik manada yüksek eğitim almasının kâfi olacağına inanırken Stewart eğitimin yaygınlaştırılması gerektiğini düşünüyordu.[83] Govan'ın eğitim yaklaşımında İskoçya modeli vardı. Bu modele göre; gençleri öğretmen olarak yetiştirecek bir ilköğretim okulu (İskoçya'daki normal okullar gibi); İngiliz edebiyatı, klasikler, matematik ve bilim derslerinin verileceği bir hazırlık okulu (İskoçya'daki liseler gibi);

---

[80] Timothy Raymond Howard White, *Lovedale 1930-1955: The Study of A Missionary Institution in Its Social, Educational and Political Context* (Rhodes University, 1987), 1.

[81] Lovedale TVET College, "History of the college," accessed: May 2, 2019, http://www.lovedalecollege.co.za/history.php.

[82] Rhodes University, "Lovedale Collection," accessed: February 6, 2019, https://www.ru.ac.za/corylibrary/collections/lovedalecollection/.

[83] Graham A Duncan, *Scottish Presbyterian Church Mission Policy in South Africa, 1898-1923* (University of South Africa, 1997), 51.

edebiyat, bilim ve felsefe alanlarında ileri seviyede eğitim verecek bir kolej birimi ve nihai olarak din adamlarını yetiştirecek olan bir ilahiyat okulu öngörülüyordu. Steward'ın genel stratejisi ise; vaiz yetiştirmek, öğretmen yetiştirmek, esnafı eğitmek ve genel eğitim olmak üzere dörtlü bir yapıyı içeriyor ve Afrikalıların Beyazlarla entegrasyonuna hizmet edecek şekilde, yerel halkın ihtiyaçlarına göre uyarlanması gerektiğini düşünüyordu. Govan ve Stewart arasındaki bu fikir çatışması, Lovedale'deki ve bu ülkedeki Afrika tarzı eğitiminin gelecekteki yönü için önemli etkilere sahip olacaktı.[84] Papaz William Govan'ın 72 yaşında ölümünden sonra (04 Kasım 1875) yerine geçen Papaz Dr. James Stewart döneminde eğitime getirilen yeni yaklaşımın yanı sıra 1883 yılında 700 kişi kapasiteli bir meclis salonu, 1898'de de Victoria Hastanesi inşa edildi. Steward'ın ölümünden sonra (21 Aralık 1905) Papaz Dr. James Henderson, Stewart'ı müdür olarak takip etti. Bu dönemde Dr. Steward'ın fikri olan Eyaletler-Arası Kolej (Inter-State College), 8 Şubat 1916'da General Louis Botha tarafından resmen açıldı. Bu kolej daha sonra Fort Hare Üniversitesi'ne dönüşecekti. Henderson'ın ana kaygılarından birisi Afrika toplumunun fakirliği idi. Akademik eğitimin sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlamayabileceğini, bunun yerine halkın toprağı işlemesi gerektiğine inanıyordu.[85] Henderson'ın ölümüyle (18 Temmuz 1930) birlikte yerine geçen Dr. Wilkie, 1932 yılında Lovedale İncil Okulu'nu kurdu. Ayrıca, Lovedale Matbaası'nın dört bölümü olan basım, ciltleme, perakende ve toptan satış bölümlerini bir araya getirdi. 1939'a kadar, yılda 128.000 kitap yayınlayan Lovedale Matbaası, birçok Afrikalı yazarın çalışmalarını yayınlayarak onlara destek oldu. Henderson'ın 24 yıllık görev süresi boyunca açtığı okullar, yaptığı diğer faaliyetler ve verilen eğitimler arasında; Lovedale Lisesi, öğretmenler için bir eğitim okulu, bir pratik okulu, bir kız okulu (kat hizmetleri, dikiş ve yemek yapma gibi konuların tanıtılması), sepetçilik, kümes hayvanları yetiştiriciliği, defter tutma, ayakkabıcılık, ağaç yetiştiriciliği, tarım, bahçecilik, kürkçülük, hemşirelik, telgraf gönderme, halıcılık vb. alanlarda verilen eğitimler sayılabilir. 1941'de Wilkie emekli olunca yerine Papaz Dr. Robert Shepard geldi. Shepard zamanında dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak endüstri eğitimine motor mekaniği, sıhhi tesisat gibi yeni konular da eklendi. Ayrıca bu dönemde enstitüde bulunan

[84] White, *Lovedale 1930-1955: The Study of A Missionary Institution in Its Social, Educational and Political Context,* 2–4.

[85] White, *Lovedale 1930-1955: The Study of A Missionary Institution in Its Social, Educational and Political Context,* 6.

Lovedale Matbaası, 1953 yılında 530.000 gibi yüksek bir sayı ile kitap yayınlamada zirve noktasına ulaştı.[86]

1953'de yürürlüğe giren Bantu Eğitim Yasası[87] ile Lovedale Misyoner Enstitüsü bir devlet kurumuna dönüştü.1955 yılı ise Lovedale'in misyoner yönetim tarafından kontrolünün son yılı olmakla birlikte Lovedale İncil Okulu ve Lovedale Matbaası misyoner kontrolü altında kalmaya devam etti. Öte yandan Lovedale, 1979'da Ciskei Hükümeti tarafından kapatılsa da daha sonra yine aynı hükümet tarafından yeniden bir üniversite olarak açıldı.

1.3.3. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Lovedale ilk zamanlar yarı çok ırklı bir okul şeklinde faaliyetlerini sürdürüyordu. 1841 yılında kurumda dokuz beyaz erkek öğrenci, altı melez ve çok sayıda siyahi öğrenci vardı. Bu öğrenciler sınıfta birlikte eğitim alıyor, yemekleri aynı yemek salonunda yiyor ve birlikte spor yapıyorlardı fakat yatakhaneleri ırklarına göre ayrı ayrı idi.

Okulda eğitim-öğretim dili Xhosa (bölge halkının yerel dili) ve İngilizce idi. Müfredatın ana konuları Hristiyanlık ve klasikler (Latince ve Yunanca) olmakla birlikte derslerde coğrafya ve matematik te öğretilirdi.[88]

Hristiyanlık tarihine bakıldığında, misyonerlerin sunduğu eğitim faaliyetlerinin odak noktasındaki temel maksat bazı kaynaklarda; bulundukları coğrafyadaki yerel halkı "medenileştirmek" ve -kendilerine göre- "kâfir" (heaten) olan toplumu "Hristiyanlaştırmak" olduğu[89] ifade edilse de diğer birçok kaynakta, misyonerlerin toplumların medenileştirilmesi gibi bir öncelikli maksadının olmadığı bilakis asıl maksadın toplumların Hristiyanlaştırılması (evangelize) olduğu[90] ifade edilmektedir. Bu noktada Lovedale'de verilen eğitimlerin ikili maksadının; yerel halkın eğitimi, kılık-kıyafeti, yeme-içme alışkanlıkları gibi şahsi ve içtimai hayat tarzlarını dönüştürmek anlamında onları

[86] Lovedale TVET College, "History of the College."

[87] "Bantu Education Act, Act No 47 of 1953," accessed: February 8, 2019, https://www.sahistory.org.za/archive/bantu-education-act%2C-act-no-47-of-1953.

[88] Mphuthumi Ntabeni, "Lovedale Mission: From Soga to Mbeki," 2017, https://www.scross.co.za/2017/05/lovedale-mission from-soga-mbeki/.

[89] Dr. A. C. Lal Kumar, "Christian Missionaries in Education," May 2, 2017.

[90] David and Son Bryce, *Lovedale South Africa* (Glasgow: Maclure. Macdonald & Co., 1894), 10.

"medenileştirmek" ve bununla beraber "Hristiyanlaştırmak" (civilise and christianise) olduğu ifade edilebilir.[91] Fakat misyonerler için Hristiyanlaştırma amacının daha öncelikli olduğu söylenebilir. Mesela Lovedale'in müdürlerinden olan Papaz Dr. James Steward'ın önsözü ile 1894 yılında yayınlanan "Lovedale South Africa" isimli kitapta, sadece medenileştirmenin misyonerin asıl amacı olamayacağı, "vahşiler" arasında Hristiyanlık olmadan medeniyetin sadece bir "giysi ve badana meselesi" olduğu, bununla beraber "barbar ırklar" arasında sağlam bir dini öğretim temeline dayanan bir misyonerlik usulünün eğitim ve endüstri ile birlikte "barbarların" medenileşmesini teşvik edeceği ifade edilmektedir.[92]

Lovedale'in eğitim politikasına bakıldığında diğer misyoner kuruluşların pek çoğundan daha kapsamlı çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Şöyle ki misyonerlerin verdiği eğitimler daha ziyade İncil'in anlaşılmasına hizmet edecek şekilde yabancı dil eğitimlerini kapsamaktaydı. Öte yandan Lovedale'de misyonerlik faaliyetlerinin dini, okul eğitimi ve endüstriyel eğitim olmak üzere 3 ana hat üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu faaliyetlerin yanı sıra tıbbi misyon çalışmalarının da denendiği fakat yeterli fon olmadığından vazgeçildiğinden bahsedilmektedir. Yine aynı kitaptaki bilgilere göre Lovedale'deki eğitim süreçleri ilkokulda alfabenin öğretilmesi ile başlayıp eğitim basamağının son adımı olan ve bölgedeki yerel halka hitap edecek vaizlerin ve misyonerlerin yetiştirilmesine hizmet eden teoloji sınıflarında bitmektedir. Öte yandan verilen eğitimlerle birlikte misyon okullarının ihtiyaç duyduğu öğretmen kadrosunun yetiştirilmesi ve parası olan kişilere ücret mukabili eğitim verilmesi de yapılan faaliyetlerin amaçları arasında bulunmaktaydı. Kurumdaki öğrenci sayılarına gelince, kurumun resmi olarak açılış yılı olan 1841'de kurumda sadece 20 öğrenci vardı. Bunlardan 11 tanesini yerli öğrenciler oluştururken diğer 8 tanesi bölgedeki misyonerlerin oğullarıydı. Bununla birlikte 1890'lı yıllarda bu sayının 800'e yaklaştığı ve bunların 500 tanesinin yatılı olarak kaldığı belirtilmektedir. İskoçya Özgür Kilisesi (Free Church of Scotland) tarafından desteklenen Lovedale'de yıllarca ücretsiz eğitim verildikten sonra süreç içerisinde ücret politikasının da değiştiği görülmektedir. Şöyle ki 1871 senesine kadar, verilen eğitimler mukabilinde parasal bir karşılık talep edilmemekle birlikte ilk zamanlar yerel halktan incik-boncuk, düğme vb. kıymetli addedilen eşyalar alınıyordu. Daha sonra yerel halkın kuruma parasal olarak da katkı sağlamasını düşüncesiyle eğitim ücretli hale getirildi. İlk yıl

[91] Duncan, *Scottish Presbyterian Church Mission Policy in South Africa, 1898-1923*, 36.

[92] Bryce, *Lovedale South Africa*, 10.

olan 1871'de £200 toplanırken 1890'ın başlarında bu rakamın £2.000'u geçtiği; toplamda da yerel halktan £20.000'tan fazla ücret tahsil edildiği belirtilmektedir.[93]

Lovedale'de verilen eğitimler çağdaşı olan diğer kurumlara nispetle çeşitlilik arz etse de verilen eğitimin daima dini hedefe yönelik olduğu[94] hatırlanmalıdır.

1.3.4. Kurumun Mali Yapısı

Kurumun mali yapısın bakıldığında yıllık giderinin £10.000'un üzerinde olduğu ve bu giderlerin 3 ana kaynaktan karşılandığı belirtilmektedir. Bu kaynaklardan birincisinin yerli ve Avrupalı öğrencilere verilen eğitim ve barınma hizmetleri mukabilinde alınan ücretler, ikincisinin Kap Hükümeti Eğitim Departmanı'nın tahsis ettiği ödenek ve üçüncüsünün de İskoçya Özgür Kilisesi Dış Misyonlar Komitesi tarafından yıllık olarak gönderilen paralar olduğu belirtilmekle birlikte okul giderlerinin %70'inin Güney Afrika'da elde edilen gelirlerden (öğrenci ücretleri ve yıllık ödenek) karşılandığı ifade edilmektedir. [95]

1.3.5. Kurumda Okuyan Bazı Meşhur Şahsiyetler

Lovedale'de öğrenim görmüş meşhur şahsiyetler arasında; Güney Afrika eski Cumhurbaşkanı Thabo Mbeki, Doğu Kap'ın eski Başbakanı Nosimo Balindlela, ZK Mathews, tanınmış bir tarihçi olan George M. Theal, Xhosa ilahileri ve İncil'in Xhosaya tercümesi ile tanınan ve Güney Afrika'nın Hristiyanlaştırılmış ilk siyahi din adamı olan Papaz Tiyo Soga siyasal eylemci ve Kara Vicdani Hareket'in lideri Steve Biko, Güney Afrika Komünist Partisi eski lideri Chris Hani ve Güney Afrika Kriket Kurulu eski başkanı Ray Mali sayılabilir. Bu kişilerin her biri, yaptıkları çalışmalarla kendi alanlarında ülke tarihindeki yerlerini almış bulunmaktadırlar.

---

[93] Bryce, *Lovedale South Africa*, 10–11.

[94] White, *Lovedale 1930-1955: The Study of A Missionary Institution in Its Social, Educational and Political Context*, 74.

[95] Bryce, *Lovedale South Africa*, 11–12.

1.3.6. Lovedale Matbaası

Lovedale Matbaası (Lovedale Press) 1823'te Glasgow Misyoner Cemiyeti'ne mensup Papaz John Ross tarafından Chumie (Tyumie) görev istasyonunda küçük bir matbaa olarak kuruldu. Matbaa, 1834-5 Sınır Savaşı (Frontier War) sırasında tahrip edildi. 1839'da yeniden kurulan matbaa bu sefer 1846-7'deki Balta Savaşı (War of The Axe) esnasında tekrar tahrip edildi. 1936'da bir kurum haline gelen matbaa 1953 yılına kadar yılda yarım milyondan fazla kitap basabiliyordu. Lovedale Matbaası'nın bugünkü hali 1861'den kalmadır.[96] Lovedale Matbaası'nı özel kılan bir diğer hususiyeti de Afrika'daki en eski matbaa olmasıdır.[97]

Yayın politikasına bakıldığında, misyonerlik temeli üzerine bina edilen Lovedale Matbaası öncelikli olarak Hristiyanlık ve eğitim materyallerinin yayınlanmasına odaklandı. Bu minvalde en eski projelerden biri, İncil'in bölgede yaşayan halkın yerel dili olan Xhosa diline çevirisiydi. Öte yandan matbaada basılan ilk eserler arasında ilahi kitapları, okul kitapları ve Hristiyan edebiyatına ait muhtelif kitaplar bulunmaktaydı. Basım-yayın işlerinin haricinde, bölgede yaşayan siyahların baskı ve kitap ciltleme konularında çırak olarak eğitim almalarına da müsaade ediliyordu.[98]

Lovedale Matbaası, İskoç misyonerler tarafından gerek misyonerlik faaliyetlerini ilerletme gerekse yerel siyah halkın eğitilmesi hususunda bir araç olarak tanıtıldı. Bununla birlikte Güney Afrikalı siyahi yazarların yaptıkları çalışmaları yayınlamaları için de bir ortam sağlayarak Afrika edebiyatının yayımlanmasına da öncü oldu. Misyonerlik faaliyetlerinin bir aracı olarak kurulan matbaa tarihsel süreç içerisinde Soga, Plaatje ve Jordan'ın yanı sıra H. I. E. Dhlomo, DDT Jabavu, J. J. R. Jolobe, Victoria Swaartbooi, SEK Mqhayi, H. M. Ndawo, A. Z. Ngani ve G. B. Sinxo gibi dönemlerinin önemli siyahi yazar ve düşünürünün kitap, makale ve diğer eserlerini yayınlayarak çok daha karmaşık bir ideolojinin sesi haline geldi.[99]

---

[96] Rhodes University, "Lovedale Collection."

[97] White, *Lovedale 1930-1955: The Study of A Missionary Institution in Its Social, Educational and Political Context*, 73.

[98] Rhodes University, "Lovedale Collection."

[99] University of Fort Hare, "The Lovedale Press," accessed: February 8, 2019, http://centenary.ufh.ac.za/the-lovedale-press/.

Lovedale'de basılan eserlerin koleksiyonu 1961 yılında İskoçya Özgür Kilisesi Misyon Konseyi (Mission Council of the Free Church of Scotland) tarafından Rhodes Üniversitesi'nin (kuruluş 1904) Cory Kütüphanesi'nde muhafaza edilmiş olup, günümüzde hala aynı kütüphanede bulunmaktadır.

II. BÖLÜM:
OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN GENEL MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Osmanlı topraklarında hususiyetle 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde muhtelif kilise ve yabancı topluluklara mensup misyonerler, çeşitli görüntüler altında yoğun bir şekilde devletin aleyhine misyonerlik faaliyetleri yürütmüş olup The Christian Express gazetesindeki haberlere bakıldığında bu topluluklar arasında en çok Amerikan Board'un yaptığı faaliyetlere yer verilmiştir. Tezimizin bu kısmında Osmanlı coğrafyasının geneline şamil icra edilen misyonerlik faaliyetleri ile birlikte, Osmanlı sultanı, dış politika, Ermeniler, Kürtler gibi genel kapsamlı haberlere yer verilmektedir. Bahsedilen mevzuların teferruatı gazetede çıkan haberler ekseninde olup, Hristiyan misyonerlerin hadiselere bakış açısını yansıtması cihetiyle ehemmiyet arz etmektedir.

2.1. American Board'un Faaliyetleri

1810 senesinde ilk toplantısını yaparak Amerika'da kurulmuş olan Amerikan Yabancı Misyonlar Masası (ABCFM)[100] Amerika Birleşik Devletleri'nin yabancı ülkelere yönelik Protestan misyonerlik faaliyetlerini icra etmek üzere kurduğu bir örgüt olup hususiyetle Ortadoğu'daki faaliyetleri ile bilinmektedir. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile American Board teşkilatının Osmanlı Devleti'ndeki tesiri artarak ülkeyi bir ağ gibi sarmış; kiliseler, okullar, hastaneler ve yetimhaneler açarak faaliyet sahasını genişletmiştir.[101] Osmanlı ülkesinin neredeyse tamamında misyonerlik faaliyeti yürüten tek kuruluş olan Amerikan Board'un, Amerikan misyonerlerin ve kurdukları teşkilatların öncüsü olduğu ve bundan sonra kurulan diğer teşkilatların da American Board bünyesinde büyüyen, gelişen yahut çalışma prensiplerini ondan esinlenerek teşekkül ettiren cemiyetler olduğu ifade edilebilir. American Board ilk yurtdışı faaliyetlerini 1812 senesinde

[100] William E. Strong, *The Story of The American Board* (Norwood: The Pilgrim Press, 1910), 3–10.

[101] Catherine Murphy, *Protestan Misyoner İlahiyatı Uygulaması: American Board'un Türkiye Misyonu (1839-1870)* (Boğaziçi Üniversitesi, 2002), 3.

Hindistan'da başlatmış olup, Hristiyan inancına göre mukaddes sayılan toprakların tamamının Osmanlı coğrafyasında olması hasebiyle 1819 senesinde Osmanlı ülkesinde de faaliyet yürütme kararı alarak 1820 senesinde bu kararı tatbik etmeye başlamıştır. Bu maksatla merkezi Kudüs olmak üzere Filistin topraklarında Yahudilere müteveccih faaliyetler yürütmek üzere 1819 senesinde Boston'dan yola çıkan Pliny Fisk ve Levy Parsons, yolculukları esnasında faaliyet sahalarını genişletmeleri yönünde talimat almışlar ve Ocak 1820'de İzmir'e ulaşmışlardır. İzmir'de geçici bir istasyon kuran misyonerler bir taraftan dil öğrenirken diğer taraftan bölgede kısa ve uzun mesafeli araştırma-inceleme seyahatleri yapmışlardır. Daha sonra Kudüs'e giden misyonerler iki yıl boyunca bir taraftan bölgeyi araştırmışlar bir taraftan da İtalyanca, Yunanca ve Arapça lisanlarını öğrenmeye başlamışlardır. Amerikan Board misyonerleri 1823'te bölgedeki siyasi tansiyonun yükselmesinden dolayı Kudüs'teki kuruluş safhasında olan istasyondan çekilerek siyasi ortamı daha müsait olan Beyrut'a yerleşmişler, burada farklı dillerde hazırlanmış İncillerin dağıtımının yanı sıra eğitim faaliyetlerine de ehemmiyet vermişler ve 28 Temmuz 1824'te ilk Protestan Amerikan misyoner okulunu açmışlardır.[102]

American Board'un teşkilatlanmasına bakıldığında "misyon", "istasyon" ve "dış istasyon" kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan misyon (bölge), teşkilatın temel birimi olup başta eğitim olmak üzere tüm faaliyetleri kapsayan bölgeye denilmektedir. Misyon, ülke coğrafyasının tamamı için kullanılmamış olup bir ülkede birden fazla misyon olabilmektedir. İstasyon ise idari manada kolaylık sağlanması maksadıyla bir misyonerin idaresi altında ve genellikle şehirlerde kurulan organizasyonlara verilen addır. Mesela İstanbul Batı Türkiye Misyonunda yer alan bir istasyondur. İstasyonlardaki misyonerler ise yıllık raporlar tutar, bağlı bulunduğu misyona bilgi aktarır, mali ve idari işleri takip eder ve dış istasyonları denetlerler. Dış istasyonlar ise istasyonların alt birimi olup umumiyetle kasaba ve köylerde yerli Hristiyanlar tarafından kurulmuş olan, karar alma ve uygulama yetkisi bulunmayan, sadece bağlı bulunduğu misyon bölgeleri ve American Board'un kararlarını uygulayan yapılardır.[103]

American Board örgütü Osmanlı Devleti'ni Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezi Türkiye Misyonu olarak üçe ayırmıştır. Bunların yanı sıra Bulgar

[102] Gülbadi Alan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 3–5.

[103] Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri*, 2nd Ed. (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), 24–26.

Misyonu, Suriye Filistin Misyonu ve Nesturi Misyonu da Osmanlı Devleti sınırlarında bulunduğu yıllarda American Board'un faaliyet sahasında yer almıştır. Bu misyonlardan Batı Türkiye Misyonu Anadolu coğrafyasının büyük bir kısmını kapsamakta olup 1860 senesi itibarı ile bu misyon İstanbul, İzmir, Tokat, Kayseri, Bursa, Sivas, Yozgat, Bahçecik ve Edirne istasyonlarından müteşekkildi. Doğu Türkiye Misyonu ise Erzurum, Harput, Mardin, Van ve Bitlis istasyonlarından müteşekkil olup 1900 yılında bu beş istasyona bağlı 97 dış istasyon faaliyet yürütmekte idi. Yürüttüğü muhtelif misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra Doğu Türkiye Misyonunun diğer bir hususiyeti de tüm istasyonlar arasında en fazla ilkokul açan istasyon olmasıdır. Merkezi Türkiye Misyonu ise Antakya, Adana, Antep, Maraş, Urfa, Halep ve Tarsus istasyonlarından müteşekkil olup bu misyonun odak noktasında Ermenilerin Protestanlaştırılması ve eğitimleri yer almaktadır. Öyle ki bu bölgedeki Ermenilere müteveccih yüksekokul seviyesine çıkan eğitimler veriliştir. Ayrıca American Board Tarsus istasyonunda "lider yetiştirme" ve "Protestanlaştırma" faaliyetlerinde başarılı olmuştur.[104]

Amerikalı misyonerlerin genel çalışma sisteminden bahseden David B. Eddy, misyonerlerin tatbik ettikleri metotları 5 grupta tasnif etmiştir. Bunlar:

1. Gönderildiği toplulukla iletişim kurabilmek için lisanın öğrenilmesi.
2. Başta İncil olmak üzere gerekli olacak tüm materyallerin tercüme edilmesi.
3. Eğitim faaliyetlerinin sürdürülerek ilk fırsatta okul açılması.
4. Hasta olanların iyileştirilerek tıbbi misyonların kurulması.
5. Endüstriyel/mesleki eğitimin yanı sıra fakir ve muhtaçlara yardım yapılması.[105]

American Board'un haricinde Osmanlı ülkesinde eğitimden sağlığa pek çok sahada misyonerlik faaliyeti yürüten diğer Amerikan Protestan toplulukları şunlardır: Amerikan İncil Örgütü (The American Bible Society-ABS), Amerikan Risale Örgütü (The American Tract Society-ATS), Presbyterian Board Örgütü (The Presbyterian Board of Foreign Missions-PBFM), Amerikalı Kardeşler Örgütü (The American Friends' Mission-AFM), Ermenistan ve Hindistan Milli Yardım Birliği (The National Armenia and India Relief Association-NAIRA), Reformist Kiliseler Birliği (The Board of Foreign Missions of the Reformed Church in America-BFMRCA), Genç Erkekler Hristiyan Birliği (The Young

[104] Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri*, 26–28.

[105] David Brewer Eddy, *What Next in Turkey, Glimpses of The American Board's Work in The Near East* (Boston: The American Board, 1913), 72–75.

Men's Christian Association-YMCA), Genç Kadınlar Hristiyan Birliği (The Young Women's Christian Association-YWCA, Metodistler (The Methodist Episcopal Mission-MEM), Yakın doğu Muavenet Heteyi (The Near East Relief-NER).[106]

1870 senesinden 1915'e kadar olan dönemle alakalı olarak gazetede çıkan haberlere baktığımızda yapılan faaliyetlerin "amacına ulaştığı" ifade edilmektedir. 01 Kasım 1878 tarihli haberde Türkiye'deki Amerikan Misyonlarının daha önce hiç bu kadar elverişli/müreffeh bir ortamda olmadığı söylenerek son hadiselerin dikkatleri Türkiye'ye yönelttiği ve Protestanlığın Türkiye'de çok daha popüler olduğu yazmaktadır. [107] Yine 02 Şubat 1885 tarihli gazetedeki başka bir haberde de Amerikan Yabancı Misyonlar Masası'nın (ABCFM-The American Board of Commissioners for Foreign Missions) faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Haberde, ABCFM'nin 429 misyoneri, 504 yerli papazı ile 800 farklı noktada, 25 dilde Şabat günlerinde (Cumartesi) İncil vaazı verildiği ifade edilirken en muvaffak ve umut vaat eden çalışmaların Japonya ve Türkiye'de olduğu ifade edilmektedir.[108] Benzer bir haber de 02 Mayıs 1892 tarihli gazetede yer almaktadır. Buna göre ABCFM'nin en önemli misyonlarının Avrupa'da ve Anadolu Türkiye'sinde olduğu ve burada çalışan 184 Amerikalının bulunduğu belirtilmektedir.[109] Gazetedeki haberlere bakıldığında Amerikalıların icra ettikleri faaliyetlerle alakalı olarak genel manada "memnun" oldukları söylenebilir. 01 Mayıs 1893 tarihli gazetedeki bir haberde Merkezi Türkiye Misyonunda (Central Turkey Mission) misyonerlik faaliyetlerinin başlamasından itibaren 44 yıl geçtiği söylenerek, en son rapora göre; 1892'ye kadar olan her şeyin çok iyi olduğu belirtilmektedir. Raporda, Maraş'taki Rahip Okulundan "iyi eğitilmiş ve umut vadeden" 5 gencin mezun edildiği ve ayrıca Ayıntab'daki Türkiye Merkez Koleji'nde (The Central Turkey College) 10 mezunun misyonerlik yapmak üzere "gönderildiği" ifade edilmektedir.[110]

Genel faaliyetlerine bakıldığında yıllar içerisinde Amerikalı misyonerlerinin yaptığı faaliyetlerin kapsamı ve içeriği genişlemekte ve daha fazla nüfuz alanı elde etmektedir. 01 Mart 1895 tarihli gazetedeki bir haberde Papaz Dr. H. H. Jessup'un American Board'un

[106] Alan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, 2.

[107] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, November 1, 1878, 8: 10.

[108] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, February 2, 1885, 15: 27.

[109] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 2, 1892, 21: 78.

[110] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 1, 1893, 22: 76.

yıllık toplantısındaki konuşmasından bahsedilmektedir. Buna göre American Board'un Türkiye'deki faaliyetleri:

1. American Board modern zamanlardaki ilk evanjelik misyonerliği Batı Asya'ya götürdü.
2. Havariler zamanından beri Suriye'deki ilk evanjelik kiliseyi reform etti.
3. Türkiye İmparatorluğu'nda ilk en etkili matbaayı kurarak Arapça dilinde 500.000.000 sayfa baskı yaptı.
4. Türk İmparatorluğu'nda ilk kızlar için olan gündüzlü-okulu (day-school) Beyrut'ta açtı.
5. Dr. ve Bayan De Forest yönetiminde ilk kız yatılı okulu açtı ve şimdi İmparatorluğun her tarafına yayıldı.
6. Daha sonra 1837'de İmparatorluktaki ilk yatılı erkek okulu açtı.
7. 1893'te Türk toprakları üzerinde iki Kolej açtı. Bunlar İstanbul'da Dr. Cyrus Hamlin yönetimindeki Robert Koleji ve Beyrut'ta Dr. Daniel Bliss yönetimindeki Suriye Protestan Koleji'dir.
8. Yerli papazlar yetiştirmek üzere Papaz S. H. Calhoun yönetimi altında ilk rahip okulunu (thelogical seminary) kurdu
9. Arapça konuşanlar için doğru ve tasnif edilmiş ilk Arapça İncil basıldı.
10. Tıbbi misyonerler tarafından modern tıp bilimine göre tedavi ve ameliyat yöntemleri ilk defa tanıtıldı.
11. Suriye'ye ve Türkiye'ye ilk defa modern toplumun avantajları tanıtıldı. Baskı makinesi, petrol yağı, dikiş makinesi, fotoğrafçılık, saatler, yel değirmenler, Amerikan tarım araç gereçleri ve telgraf vs.
12. Kutsal topraklarla alakalı modern keşiflerin anlatıldığı "Toprak ve Kitap" (The Land and The Book) isimli kitap çıkarıldı.[111]

Başta Amerikalı misyonerler olmak üzere diğer misyoner toplulukların Osmanlı topraklarında yaptıkları faaliyetler zaman zaman Türk basınında da yer bulmuş ve halk bu hususta ikaz edilmiştir. Mesela 22 Ağustos 1915 tarihinde çıkan Sebilürreşad gazetesinde, Enver Paşa'nın "Âti" gazetesinde yayımlanan bir makalesine "Misyonerlik Tehlikesi" başlığı altında şu şekilde yer verilmiştir:

[111] Lovedale Press, "Work of The American Board in Turkey," *The Christian Express*, March 1, 1895, 25: 39.

"Mütekâid erkân-ı harbiye feriki Enver Paşa bu mevzu hakkında "Âti" gazetesinde mühim bir makale neşretmişlerdir ki bazı fıkralarını bervechiâtî naklediyoruz:

"*Amerika'da Protestan dinî hükm-ü sürûr ve din meselesine burada pek ehemmiyet verilir. Amerikalılar esasen Müslümanları taassub-u diniyelerinden dolayı sevmedikleri halde, zâhiren esbab-ı siyasiye perdesi arkasından ve güya medeniyet ve insaniyet namına Türklere zulüm ve vahşet isnâd iderler ve onlardan bir fikr-i millî olmak üzere teneffür iyler.*

Ehl-i sâlib mes'ele-i kadimesi zamanımızda Avrupa'da ekser-i evkât sönmüş bir halde bulunduğu halde Amerika'da öteden beri manen devam iylemiş ve iylemekdedir. Amerikalılara kalsa dünya yüzünde hiçbir hükümet-i İslamiye bırakmazlar. Malum olduğu üzere bu mesele-i diniye zamanımızda "dinî misyonerler" nam-ı tahtında "Misyonerler" tarafından mevkii tatbîk ve icrâya konulmakdadır. Fakat Amerika misyonerlerinin mâlik oldukları resmiyet ve ehemmiyeti ve hususuyla sanat-ı milleyeyi Katolik misyonerleri hâiz değildir. Amerika misyonerleri bütün Amerikan milletinin mücâhid ve mümessilleridirler.

Amerika misyonerleri öteden beri memalik-i Osmaniye'ye sessizce ve hemen kimsenin haberi olmaksızın birleşmişler, Rum ili ve hususiyle Anadolu'da sarf-ı mesaiye başlamışlar ve Türklere karşı Bulgarları Ermenileri, Kürtleri ve Suriyelileri tahrîk ve teşvîk veya sıyânet ve himaye itmişlerdir. Amerikanların, Ermenilere olan mezâhiretleri herkesce malûm ise de Bulgarlar ile Suriye Hristiyanlarına olan derece-i nüfuzları o derece malûm değildir. Amerikalılar Suriyelilerden, Türklerin aleyhinde bulunmak üzere Amerika'da adeta bir koloni teşkîline muvaffak olmuşlardır ki, bunların her bir haline Amerika da iken tarafınızdan vukûfu tam hâsıl olmuşdur.

Şimdi ise Amerika hükümeti hürriyet namına harb-i umumiye dâhil olmuş bulunuyor ki bu bizim için en büyük bir tehlikedir. Çünkü Amerikalıların netice-i âmâli bizi yeryüzünden kaldırmakdır ve bu davalarından aciz kalmadıkça katiyyen vazgeçmezler. İmdi bu hal karşı tarafımızdan insaniyet, lütuf ve nezâket ile mukabele idilmek usûlünü yani göz kapağı muvâfık hal ve maslahat görenlerimiz vardır. Fakat katiyyen emin olmalıyız ki Amerikalıları böyle dinî teşebbüslerinden hiçbir şey vazgeçirmez ve mesela bir yangına karşı nasıl maddeten mukabele olunmak lazım gelir ise, bizim dahi o yoldan harb-i umumi zamanından bilâ istifâde Amerikalıların memâlikimize hakk-î müdahalelerine esasından kaldırmamız lazım gelir. Emin olmalıyız ki Amerikan halkını ve efkâr-ı

milliyesini bu harb-i umumiye sevk iden esbâbdan biri, Türkler ve Müslümanlar aleyhinde harb itmek ve şarkda Hristiyanlığı kurtarmakdır.

Bir vakit Rusya devleti dahi dinî ve ecnebî misyonerlerden âciz kalarak onlara karşı bir kanun tesîsine mecbûr olmuş ve Sibirya ile Asya Rusya'sında ecnebi misyonerlerini bu suretle men iylemişdir. Fikrimizce bizde dahi bu yolda hareket itmekden başka çare yokdur. Zaten hiçbir veled kendi ahalisini bir ecnebi devleti tarafından te'sis idilen mabedlerde gönderdiği encebî rahipleri vasıtasıyla ibadet itdirmeye muvâfakat itmez. Tedrisât dahi bu yolda vukû bulamaz. Bizde ise ecnebiler kendi tebaamıza rahipleriyle icrayı ayin itdirebildikden başka arzu itdikleri tarzda evladı vatanımıza ulûm ve efkâr-ı siyasiyede tedrîs idebilirler. Hâlbuki bu gibi ahvale Çin'de bile tesadüf idilemez. Payitahtımızda hükümet-i ecnebiye her nasılsa inşâ itmiş oldukları mabedlerinde kendi tebaasına kendi rahipleriyle icra-yı ayin itdirebilirler, fakat bu mabedlere tebaamız giremez. Anadolu'ya gelince: Hiçbir hükümet-i ecnebiyenin misyonerler göndermeye ve bu kıtada mektebler açmaya hakkı bu kadar olamaz. Rusların Asya'da yaptıkları gibi bizim dahi Anadolu'ya ecnebi nüfus ve müdahalesinden katiyen tecrid itmemiz zamanı gelmişdir ve buna şimdi muvaffak olamaz isek ileride hiç olamayız.""[112]

2.2. Dış Politika Yansımaları

Türkiye'de Amerikalı misyonerlerin yaptığı faaliyetler diğer ülkelerin yayın organlarında da yer bulmakta ve bu faaliyetlerin ülkeler arası dış politikadaki yansımalarına yer verilmektedir. 01 Ağustos 1879 tarihli gazetede, London Daily Telegraph gazetesinde yayınlanan ve Türkiye'deki Amerikalı misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaptıkları çalışmalardan övgüyle bahsettiği bir habere yer verilmiştir. İlgili gazetede yer alan bilgilere göre Protestan misyonerlik faaliyetlerinin Türkiye'de herhangi bir engelle karşılaşılmadan kırk yılı aşkın bir süredir devam ettiği Avrupa Türkiye'sinin yanı sıra Anadolu'nun dört bir yanında misyon istasyonlarının, kolejlerinin ve okullarının olduğundan bahsedilmektedir. Protestan misyonerlerin bu okullarda "mecburen" sadece liberal bir eğitim verdikleri görünümünde insanları kendi dinlerine döndürmeye çalıştıkları (proselytize) ifade edilmektedir. Uzun bir süredir Osmanlı topraklarında bu faaliyetleri yürütebilmelerini, sahip oldukları "bağışıklıkla" izah ederken, bunun arka planında; Protestan misyonerlerin barışçıl, çalışkan ve sadık insanlar oldukları

[112] "Misyonerlik Tehlikesine Karşı," *Sebilürreşad*, August 22, 1915, 15: 36–37.

ve Padişah'a karşı politik entrikaya girmedikleri, bu manada Rusya'nın işine alet olmadıkları, Çarlık tarafından sahte iddialar altında himaye edilmemiş olmaları, bu nedenle de Babıali tarafından "şüphelenilmedikleri" ifade edilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu misyonerlerin hâlihazırda Asya'daki reformlar için "İngiliz etkisinin" başarılması hususunda duydukları özel bir ilgiden bahsedilmektedir. Haberde ayrıca Amerikalı misyonerlerin Osmanlı topraklarında sahip oldukları üç kolej, dört ilahiyat fakültesi, kızlar için on iki papaz okulu, normal okullar, liseler ve ortak okullarda yaklaşık on bin öğrenciye İngilizce, Ermenice, Türkçe ve Arapça dillerinde dini ve seküler eğitim verdikleri ifade edilmektedir. Öte yandan haberde misyonerlerin İstanbul, Ayıntab ve Harput'taki büyük merkez kolejlerden, bölge istasyonların çevresindeki yerleşimlerde yaşayan insanları Hristiyanlaştırdıklarına dair sürekli yazılar yayınladıklarından söz edilmektedir. London Daily Telegraph gazetesi bu misyonerlerden "Amerikalı dostlarımız" diye bahsederken, tüm dini veya mezhepsel görüşlerin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni ve gelişmiş bir kamu hizmetinin temellerini atmakla meşgul olduklarını iddia ettiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca haberde Anadolu'nun "yeniden organizasyonu" gerçek anlamda başladığında, Ayıntab ve Harput misyonerlerinin yardımlarının "göz ardı edilmeyeceği" de vurgulanmıştır.[113]

Misyonerlerin yayınlarında pek çok haberde Türkiye ile alakalı olumsuz yorumlar yer almakta ve yıkılacağı ile alakalı kara propaganda yapılmaktadır. 01 Ocak 1875 tarihli gazetedeki bir haberde Rumcanın Yunanistan ve Türkiye'de yaşan 3.000.000 kişinin lisanı olduğu ve muhtemelen, "hasta adam ölürken" Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazından bir "Rum egemenliğinin" yükseleceği yazılmaktadır.[114]

2.3. Etnik Gruplara Müteveccih Faaliyetler

Amerikalı misyonerleri Osmanlı coğrafyasında yaşayan diğer tüm etnik gruplara yönelik faaliyetler yürütmüş olup bunlardan birisi de Ermenilerdir. 01 Ekim 1880 tarihli gazetede yer alan bir haberde American Board'un Ermeniler arasındaki misyonlarına 1831 yılında başladığı, ilk cemaatin 1846'da oluştuğu ve o sırada yaklaşık 6.000 tane kilise üyesinin bulunduğu ifade edilmektedir. Amerikalı misyonerlerin bu süreçte zorlandıkları, en başta Ermenilerin bu gelen kişilere karşı oldukları fakat sonrasında daha fazla rıza

[113] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, August 1, 1879, 9: 8.

[114] Lovedale Press, "Ancient and Modern Greek," *The Kaffir Express*, January 1, 1875, 5: 3.

gösterdikleri belirtilerek, Amerikalıların "antik Ermeni kilisesinin ölmüş ve mumyalaşmış Hristiyanlığını" tekrar canlandırdığı belirtilmektedir.[115] Öte yandan 01 Ekim 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Türkiye'deki Amerikan Presbiteryen Misyonundan Papaz Dr. Trowbridge'in yaptıkları misyonerlik faaliyetleri hakkında verdiği bilgilerden bahsedilmektedir. Habere göre Amerikan Presbiteryenlerin yaptıkları çalışmalarının etkilerinin 400 mil uzağa kadar gittiği, "Paul'un doğduğu" Tarsus'tan, "Ur" ve "Chaldees" olan tanımlanan Urfa'ya kadar hissedildiği ifade edilmektedir. Bu misyona bağlı 28 yerli İncil vaizinin bulunduğu söylenirken 6.000 kişinin ayinlere katıldığı ve 2.500 kadar kişinin de Hristiyanlığa geçtiği belirtilmektedir. Eski Ermeni kilisesi cemaatinin de "kendisine çekildiği" belirtilen misyonun Türkiye'de 50 yıldır aktif olduğu belirtilmektedir.[116]

Osmanlı topraklarında yürütülen misyonerlik faaliyetleri sadece Müslüman halka yönelik yapılmamış, muhtelif kiliselerin farklı etnik grup ve dini inanca bağlı kişilere müteveccih faaliyetleri de olmuştur. 01 Temmuz 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Amerikalı misyonerlerin Türkiye'deki faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Haberde Amerikalı misyonerlerinin Türkiye'de 50 yıldır çalışmakta olduklarından, bunlara bağlı Presbiteryen topluluklardan bir tanesinin Mısır'da bir tanesinin de Suriye'de "çok başarılı" işler çıkarttıkları ifade edilmektedir. Ayrıca Bulgaristan'da Metodist Episcopal Kilisesinin faaliyetlerine devam ettiği belirtilmektedir. American Board'u cemaat kiliseleri (congregational churches) tarafından desteklendiğini ve Doğru Rumeli gibi Türk İmparatorluğu'nun dışında kalan yerlere ulaştığı söylenen haberde, Türkiye'de Amerikalı misyonerlerin yanı sıra İngiliz ve İskoç topluluklarının da olduğu fakat bunların muhtelif Türk limanlarında hususiyetle Yahudilere yönelik faaliyetler yürüttükleri belirtilmektedir. Haberde ayrıca Türkiye'de Roma Katolik misyonlarının da yaygın olduğu belirtilmektedir.[117]

2.4. Eğitim Öğretim Faaliyetleri

Muhtelif zamanlarda yayınlanan yazılarda Türkiye'nin Hristiyanlaştırılması noktasında stratejik önemi haiz görülen hususlarla alakalı birçok fikirlere yer

[115] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* October 1, 1880, 10: 10.

[116] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* September 1, 1881, 11: 9.

[117] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* July 1, 1881, 11: 11.

verilmektedir. Mesela 01 Ekim 1879 tarihli gazetede Merzifon'dan Papaz Geo. F. Herrick'in gönderdiği "Türkiye için Yerli Papazlık" (A Native Ministry for Turkey) başlıklı bir mektuba yer verilmiştir. Yazıda, bir bölgede, toplumda kalıcı ve gerçek manada ilerleyebilmenin yolunun o bölgenin insanları eliyle olabileceği söylenerek Türkiye'de yerli papazların yetiştirilebilmesi için papaz okulu, kolejler, erkekler için liseler ve kızlar için yatılı okullara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Haberde, Suriye'deki faaliyetler ve Robert Koleji hariç tutulduğunda "doğru dürüst" 5 tane papaz okulunun olduğu ve bunların Merzifon (Marsovan), Harput, Maraş, Mardin ve Samokov'da (şimdi Bulgaristan sınırlarında) bulunan okullar olduğu belirtilmektedir. Bu okullardaki eğitim-öğretim dilinin Harput'ta Ermenice, Mardin'de Arapça, Maraş'ta Türkçe ve Samokov'da Bulgarca olduğu söylenerek Merzifon'da bundan sonra Rumca, Ermenice, Türkçe ve İngilizce olmak üzere 4 dilin de kullanılacağı yazmaktadır.[118]

Protestanların Osmanlı topraklarında yaptıkları en dikkat çekici misyonerlik faaliyetlerinin başında eğitim-öğretim faaliyetleri kapsamında orta-uzun vadede genç nesli planlı bir şekilde şekillendirme çabaları yer almaktadır. Bu amaca matuf olarak o zamanın şartlarında büyük yatırımlar yapılmıştır. 01 Ekim 1880 tarihli gazetedeki bir haberde Karadeniz'den Akdeniz'e, Türkiye'den İran'a kadar olan coğrafyada en az 225 müstakil Protestan cemaatin tüm ülkeye yayıldığı ifade edilmektedir. Bölgede 15.500 öğrencinin devam ettiği 176 okulun mevcut olduğu; Merzifon, Bursa, Ayıntab, Harput ve Bitlis'te Amerikalı misyonerlerinin gözetimi altında yatılı kız okullarının yanı sıra diğer bölgelerde de muhtelif papaz okulları ve kolejlerin bulunduğu belirtilmektedir.[119]

01 Temmuz 1885 tarihli gazetedeki başka bir haberde American Board'un Türkiye'de yaptığı misyonerlik faaliyetleri ile alakalı geniş bir haber yer almaktadır. The Missionary Herald'da yer alan bir haberde; Türkiye'nin doğusundaki Harput Koleji'nin Anadolu'nun orta ve doğu kısımlarındaki misyonerlik ve eğitim faaliyetleri bakımından çok büyük bir rol teşkil ettiği, 310 tane öğrencisinin olduğu ve bunların 42'si genç erkek ve 27'si genç kadın olup bu öğrencilerin 46 farklı şehir ve kasabadan geldikleri belirtilmektedir. Harput Koleji'ndeki erkek ve kadınların vaiz yahut öğretmen misyonerler olarak hızlı bir şekilde eğitildikleri ve acil ihtiyacı karşılamak üzere Sivas'tan Rusya ve İran'a kadar olan bölgelere gönderildikleri ifade edilen haberde örnek olarak bir mezunun

[118] Rev. Geo. F. Herrick, "A Native Ministy for Turkey," *The Christian Express*, October 1, 1879, 9: 7.

[119] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1880, 10: 9.

İran'daki Ermeniler arasında faaliyet yürütmek üzere çalışan gönderildiğinden bahsedilmektedir. Böyle yetiştirilerek gönderilen mezunların "gayretlerinin meyvelerinin" görüldüğü ifade edilerek 80.000 Protestan'ın 50 yahut daha fazla toplantıda bir araya geldikleri; 1.500 kişilik cemaati olan kiliselerin bulunduğu ve toplam 2.500 öğrencinin gittiği 80 okul misal olarak verilmektedir. Harput Koleji'nin Ermeni topluluklarının eğitim hususundaki ufuklarını açması bakımından önemli olduğu ve burada okuyan öğrencilerin çoğunun Ermeni Kilisesi ile irtibatlarını sürdürdükleri ve mezun olduktan sonra da kendi insanlarının arasına öğretmen ya da diğer pozisyonları doldurmak üzere geri dönecekleri ifade edilmektedir. Diğer çok önemli bir hususun da kadın eğitimine verilen ehemmiyetin olduğu; bundan 30 sene önce bir tane bile kız okulunun olmadığı ve öğretmenlik yapan yahut İncil'i okuyabilen bir kadının nadiren bulunabildiği söylenerek gelinen noktaya bakıldığında bir hayli ilerleme kat edildiği yorumu yapılmaktadır. Son yayınlanan rapora göre, kadın bölümünde 127 kız öğrenci olup aynı zamanda 16 kız okulunun da faaliyette olduğu belirtilerek 27 kadın ve kızın İncil okuyucusu ve öğretmen olarak vazife yaptığı belirtilmektedir. Çoğu ailenin kızlarını okutmak için maddi anlamda fedakârlık yaptığı söylenerek; kızların eğitiminin Ermeni milletinin günümüzde ve gelecekteki refahı için ne manaya geldiğini anlatacak bir söz bulunmadığı ifade edilmektedir.[120] Kadınların eğitimi, Osmanlı Devleti'nin pek güçlü olmadığı sahalardan birisi olması hasebiyle misyonerlik faaliyetlerindeki en önemli mevzularda biri haline gelmiş olup hususiyetle erkek-kadın münasebetindeki mahremiyet sınırlarının oldukça geniş tutulduğu topraklarda, kadınlara müteveccih kadınlar üzerinden icra edilen faaliyetler ehemmiyet kazanmıştır.[121]

01 Ocak 1890 tarihli gazetedeki bir haberde İmparatorlukta 1.200 öğrencisi olan 6 Amerikan Koleji ve 40.000 öğrencisi olan 700 misyon okulu bulunduğu belirtilerek İncil'in, Amerikalı misyonerler tarafından İmparatorluğun önde gelen tüm dillerine tercüme edildiği ve yılda on binlerce nüshanın satıldığı belirtilmektedir.[122] Öte yandan 01 Haziran 1890 tarihli gazetedeki diğer bir haberde Türk imparatorluğunda yaşayan öğrencilerin Amerika ya da İngiltere'deki kolejlere yahut rahip okullarına gitmelerine gerek olmadığı, zira Türkiye'de bu ihtiyacı karşılayacak 7 tane okul bulunduğu ifade edilmektedir. Bu okullardan İstanbul'daki Robert Koleji ve daha sonra üniversiteye

[120] Lovedale Press, "Missions of American Board," *The Christian Express*, July 1, 1885, 15: 103.

[121] Arzu M. Nurdoğan, "Hristiyan Oryantalizminin Kadınlar Şubesi: FES/SPFEE Cemiyeti Örneğinde Kadın Misyonerlerin Eğitim Geçmişleri," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/40 (2015): 301.

[122] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, January 1, 1890, 20: 10.

dönüşecek olan Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nin üst düzey okullar olduğu ve eğitim dillerinin İngilizce olduğu belirtilmektedir.[123]

Amerikalı misyonerlerinin eğitimdeki kaleleri mesabesinde olan kolejler bulundukları coğrafya, orada yaşayan etnik gruplar ve bölgenin ihtiyaçları göz önüne alınarak bir nevi ihtisaslaşmışlardır. 01 Aralık 1896 tarihli gazetedeki bir haberde, United Presbyterian Record'da yayınlanan ve Uluslararası Hristiyan Kolejler Birliği (International College Christian Union) adına Doğudaki Hristiyan kolejlerini ziyaret eden Bay Mott'un bu kolejlerle alakalı bazı görüş ve tavsiyelerine yer verilmektedir. Kolejler ve öneriler şu şekilde ifade edilmektedir:

1. İstanbul'un Avrupa yakasında yüksek eğitim veren Robert Koleji. 25 yıllık tarihinde harika işler çıkaran bu kolej sayesinde hem ülkedeki eğitim standardı yükseldi hem de güneydoğu Avrupa'sında birçok yeni okul ve üniversite açıldı. Bulgaristan ve Ermenistan'dan gelen son derece eğitimli insanlar öğretmenlik yapıyor. Bilenler, Türklerin Bulgaristan'ı kaybetmelerini bu okulun etkisine atfettiklerini söylüyorlar. Burada başı Rum, Ermeni ve Bulgarların çektiği 14 farklı milletten öğrenciler mevcut. Ayrıca kolejde, Genç Hristiyan Erkekler Topluluğu (The Young Men's Christian Association) isimli bir öğrenci örgütlenmesi olup, üyelerinin konuştuğu dillere göre 4 kısma ayrılıyorlar. Bu diller İngilizce, Bulgarca, Ermenice ve Rumca.
2. Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji (The Syrian Protestant College). Bu kolej Asya'daki en önemli okullardan birisi olup hiçbir okul "bir nesil ile" bu kadar iyi işler çıkaramamıştır yahut fırsatı olmamıştır. Burada Akdeniz bölgesi için tıbbi misyonerliğe yönlendirilmek üzere öğrenci yetiştirilmektedir. Mezunlarının 4'te 1'i vaiz yahut öğretmen olarak Hristiyan misyonerliğine başladı. Levant'ta Kur'an'ın etkisiyle Arapça konuşan 130.000.000 veya daha fazla insan yaşıyor ve bu insanlara en iyi ulaşabilecek kişiler bu okullarda eğitilip Hristiyanlaştırılan kişilerdir. Bu Hristiyan okulları aynı zamanda İslam'ın da altını oymaktadır (undermining the system of Mohammedanism).
3. Mısır Asyut'taki Amerikan Birleşik Presbiteryen Kilisesi Öğretmen Okulu (The Training College of the American Presbyterian Church). Şu an okulda 400'den fazla öğrenci var. Burası diğer ajanlar ve güçlerin aksine daha çok Mısır'daki entelektüel, ahlaki ve ruhani gelişime önem veriyor. Okul şimdiye kadar 2.000

[123] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* June 2, 1890, 20: 91.

> mezun verdi ve bunlardan 100 tanesini "dışarıya" gönderdi, diğer mezunların 3'te 2'si kilisenin hizmetine girerek vaizlik veya öğretmenlik yapıyor. Bu okul aynı zamanda Mısır'da sadece 3 tane olan yerli rahibin yetiştirilmesine katkı sağladı ve bu okul sayesinde köy okullarındaki sistem kuruldu. Belirtmek gerekir ki Mısır'da Hristiyan misyonerliğinin ilerleyebilmesi için öğretmenler çok mühim bir faktördür.[124]

Misyonerler işlettikleri eğitim kurumlarının vitrinine her ne kadar akademik başarıyı, bilimi ve fenni koysalar da asıl ve değişmeyen maksat Hristiyanlığın amacına hizmet edecek kadroların yetiştirilmesi olmuştur. 01 Nisan 1904 tarihli gazetedeki bir haberde Robert Koleji'nden bahsedilmektedir. Haberde, üçü İngiliz mukim ve birisi Amerikalı olan 4 öğrenci ile eğitime başlayan Robert Kolejinin 40. yılı olduğundan bahsedilmektedir. Haberde kolejin amacının Doğu'daki Hristiyan nüfusunu artırmak olduğu ve özellikle Ermeni, Bulgar ve Rumları hedeflediği belirtilmekte ve Sultanın da okula karşı olduğu ve bu hususta Protestan bir hareket olması hasebiyle Fransa ve Rusya'dan destek gördüğü belirtilmektedir. Ayrıca uzun bir süre sonra "özel bir şekilde" Sultan'dan ferman alındığı ve geçen yıl 318 öğrencisinin olduğu bu öğrencilerden 274'ünün de Ermeni, Bulgar ve Rum oldukları ifade edilmektedir. Haberde Robert Koleji'nin tesirinin Türk İmparatorluğunun her yerinde hususiyetle de Bulgaristan'da çok fazla hissedildiği ve oradaki mezunların sivil ve dini özgürlüklerin "ateşli propagandacıları" olarak büyük bir rol oynadıkları belirtilmektedir.[125] Öte yandan misyonerlerin yürüttüğü eğitim öğretim faaliyetlerinde okullarda okutulan derslerle birlikte yabancı dil öğretimine de büyük ehemmiyet vermişlerdir. 01 Haziran 1890 tarihli gazetedeki bir haberde İskenderiye, Beyrut, İzmir, İstanbul ve Selanik'teki Kız Okullarına kayıtlı 711 öğrencinin bulunduğu ve bunlardan 614'ünün Yahudi olduğu bildirilmektedir. Haberde, İstanbul'daki okullarda İngilizcenin "okul dili" olmayı başardığı ve onu İzmir'in takip ettiği, İskenderiye'deki okullarda 6'dan fazla dil mevcut olduğu ve bu durumun öğretmenlerin samimiyetinin ve isteklerinin bir neticesi olduğu ifade edilmektedir.[126]

Amerikan Kiliseleri Türkiye'nin yanı sıra Akdeniz bölgesinde da eğitim-öğretim, İncil dağıtımı ve tıbbi misyonlar gibi alanlarda faaliyetler yürütmüşlerdir. 01 Nisan 1890

[124] Lovedale Press, "The Three Christian Colleges in The Turkish Empire," *The Christian Express,* December 1, 1896, 26: 185–186.

[125] Lovedale Press, "Missionary Items," *The Christian Express,* April 1, 1904, 34: 61–62.

[126] Lovedale Press, "Monthly Summary," June 2, 1890, 20: 90.

tarihli gazetedeki bir haberde Akdeniz'de Amerikan kiliselerinin yaptığı misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilerek, Hristiyan eğitimini ilerletmek, evanjelik kiliseler kurmak ve insanları "daha yüksek bir düşünce ve eylem düzlemine taşımak için" büyük bir çalışma yapıldığından bahsedilmektedir. Bu kapsamda Türk İmparatorluğu'nda Mısır dahil 70.000 Protestan olduğu, 15.200 kilise üyesi bulunduğu ve misyon kiliselerine yılda ortalama 1.500 civarında yeni katılımın olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu topraklarda altı Amerikan Koleji'nin kurulduğu ve bunların İstanbul, Merzifon, "Ermenistan'daki Harput, Ayıntab, Lübnan-Beyrut ve Mısır-Asyut'ta bulunduğu belirtilmektedir. Öte yandan İncil'in, bu coğrafyada şimdiye kadar 7 farklı dile çevrilerek yayınlandığı ve Türkiye'de basılan sayfa sayısının geçen sene 40.000.000 olduğu ve bunların yarısından fazlasının Kutsal Metinler olduğu bildirilmektedir. Haberde ayrıca bölgede 14 tane tıbbi misyon ve bunlara bağlı 20 hastane ve dispanserin olduğu ve Protestan Hristiyan hayırseverler adına yılda 100.000 hastanın tedavi edildiği belirtilmektedir.[127]

2.5. Misyonerlerin Yaşadıkları Zorluklar

Haberlerde sadece yapılan faaliyetler anlatılmamış aynı zamanda gölgede yaşayan misyonerlerin hayatlarında ve icra ettikleri misyonlarında karşılaştıkları problemlerden ve yaptıkları fedakârlıklarından da bahsedilmektedir. 01 Haziran 1897 tarihli gazetedeki bir haberde Lord Kinnaird'in "Doğunun Yıldızı" (the Star of the East) isimli kitabında misyonerlerin Anadolu'da İncili öğretme çabalarından bahsedilmekte ve yaşanan kötü olaylara rağmen Amerikalı misyonerlerinin hala bölgede kaldıkları ve görevlerinin başında oldukları söylenerek okulların devam ettiğini ve insanların İncil'e olan açlığının karşılanması için çalışmalara devam edildiği ifade edilmektedir.[128] Benzer bir haber de 01 Aralık 1915 tarihli gazetede yer aşmaktadır. Haberde Türkiye'de American Board ile bağlantılı 200 misyonerin olduğu, savaşın Amerikan misyonunu ciddi derecede etkilediği ve tarafsız bir ülkede çalışmak istediklerini söyleyen bazı misyonerlere Amerika'ya gitme izni verildiği ve bazı misyonerlerin güvenli bir şekilde Tiflis'ten Rusya'ya oradan da İsveç üzerinden Amerika'ya geçtikleri belirtilmektedir.[129]

[127] Lovedale Press, "Missions in the Levant," *The Christian Express,* April 1, 1890, 20: 55.

[128] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, June 1, 1897, 27: 92.

[129] Lovedale Press, "The Month," *The Christian Express,* December 1, 1915, 45: 178.

2.6. Diğer Misyon Kiliselerinin Faaliyetleri

Osmanlı topraklarında en fazla misyonerlik faaliyeti yapanlar Amerikalılar olsa da dünyanın farklı ülkelerinden gelip hem Müslümanlara hem de diğer inançlara mensup kişilere yönelik misyonerlik faaliyeti yapan topluluklar olmuştur. 01 Eylül 1879 tarihli gazetede yer alan bir habere göre İskoçya Kurulmuş Kilisesi'nin (The Established Church of Scotland) İstanbul'da, İzmir'de ve İskenderiye'de yaşayan Yahudilere yönelik faaliyetleri olduğundan bahsedilmektedir.[130]

Haberlerde bu kilise ve toplulukların tüm dünyadaki çalışmalarına yer verilmekte ve bilgiler arasında Osmanlı coğrafyasında yapılan çalışmalara ilişkin veriler de yer almaktadır. 01 Kasım 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Kilise Misyon Topluluğu'nun (C.M.C. - The Church Mission Society) çalışmalarının bir özetine yer verilmektedir. Haberde Kilise Misyon Topluluğu'nun faaliyetlerini yürütmek için Batı Afrika, Doğu Afrika, Mısır, Filistin, İran Kuzey Hindistan, Pencap, Bombay Medreseleri, Travancore ve Cochin, Seylan, Moritus, Güney Çin, Yeni Zelanda, Kuzey Amerika ve Kuzey Pasifik'te misyonlar kurduğu, buralarda 305 istasyonu olduğu ve 269'u atanmış misyoner olmak üzere 300'e yakın yerli din adamlarının bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca Hristiyan öğretmenler ve yardımcıları dâhil toplamda 4.665 eğitimci çalışanı olduğu, bununla birlikte 188.000 yerli destekleyicileri, 47.000 yerli vaizleri ve 1.768 okulda toplam 73.036 öğrencileri olduğu belirtilmektedir.[131]

01 Haziran 1898 tarihli gazetedeki başka bir haberde "Yabancı Misyon Sahasının Kuşbakışı Görünümü" (Birds-eye View of the Foreign Mission Field) isimli yayında Dünyanın farklı yerlerinde kaç kişiye bir atanmış misyoner düştüğüne ilişkin sayılar verilmektedir: Buna göre Arabistan 6.000.000 kişi; İran 250.000 kişi, Hindistan 282.000 kişi, Hindistan (kuzey-batı illeri) 660.000 kişi; Hindistan (Bengal) 430.000 kişi; Hindistan (Pencap, Sindh, Keşmir) 402.000 kişi; Çin 817.170 kişi; Japonya 200.000 kişi; Kore 500.000 kişi; Tayland 700.000 kişi; Afrika (Zambesi'nin kuzeyi) 269.330 kişi; Mısır 1.000.000 kişi.[132]

---

[130] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1879, 9: 7.

[131] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, November 1, 1890, 20: 172.

[132] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, June 1, 1898, 28: 94.

2.7. Basım-Yayım Faaliyetleri

Misyonerlik faaliyeti yürüten tüm kilise ve topluluklara bakıldığında en çok üzerinde durulan faaliyetlerden bir tanesinin de İncil ve diğer kutsal metinlerin çoğaltılıp insanlara ulaştırılması olduğu görülmektedir. Bu manada yapılan faaliyetler oldukça eskiye dayanmaktadır. 01 Şubat 1901 tarihli gazetedeki bir haberde Papaz A.A. Cooper "İncil Topluluğu Muhabiri"nde (The Bible Society Reporter) yayınlanan "Türkçe İncil'in Hikayesi" (The Story of The Turkish Bible) isimli bir yazısına yer verilmektedir. Yazıda, Polonya'da yeni doğan bir çocuğun "Tatar çapulcular" (Tartar raiders) tarafından kaçırılıp İstanbul'da zengin bir aileye satıldığı, daha sonra Sultan'ın sarayına geçtiği, burada 20 yıl boyunca çok iyi bir eğitim alarak İslam'ı kabul ettiği ve "Albert Bobowsky" olan adının Ali olarak değiştirildiği anlatılmaktadır. Daha sonra "meşhur" Ali Bey'in dillere olan ilgisi ve bu konudaki uzmanlığının herkes tarafından bilinmeye başladığı söylenerek en az 17 dili anladığı ve İngilizce, Fransızca ve Almancayı mükemmel bir kolaylıkla konuşabildiği ifade edilmektedir. Daha sonra Sultan IV. Mehmed'in baş tercümanı olduğu, Papaz Boyle'nin ricası üzere İngiliz Kilisesi'nin İlmihalini (the Church of England Catechism) Türkçeye çevirdiği, akabinde dönemin İstanbul'daki Hollanda Büyükelçisi Levin Warner'ın teşvikiyle "magnum opus" u Türkçeye çevirmeye ikna olduğu ve bu büyük işin 1666 senesinde tamamlandığı belirtilmektedir. Daha sonra bu çevirilerin "Ali Bey'in patronu olan Levin Warner" tarafından basılmak üzere Leyden'e gönderildiği, el yazmalarının Leyden'e varmasıyla Ali Bey'in katkılarının iptal edildiği ve bu tercümelerin Leyden'da üniversite kütüphanesindeki diğer oryantal hazinelerinin arasına "zar-zor konulduğu" ve "Ali Bey'in unutulmuş el yazmalarının" 150 yıldan beri Leyden Kütüphanesi'nde "rahatsız edilmeden" durduğundan bahsedilmektedir.[133]

Misyonerler içinde faaliyet gösterdikleri topluma inançlarını ulaştırabilmek için İncil'i zaman içinde dünyadaki tüm dillere çevirmeye gayret sarf etmişler ve bunun için yüksek meblağlar harcamışlardır. Mesela 01 Kasım 1878 tarihli haberde Eylül ayında İncil'in tamamının Arap ve Ermeni harfleriyle basıldığı yazmaktadır.[134]

Misyonerler İncil'i yerel halkın diline çevirmek için her zaman "içeriden" yardım almışlar ve bu kişileri sahiplenmişlerdir. 01 Mart 1882 tarihli gazetede, Intelligencer'da

[133] Lovedale Press, "The Story of The Turkish Bible," *The Christian Express*, February 1, 1901, 31: 25–26.

[134] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1878, 8: 10.

yayınlanan bir haber yer almaktadır. "Okuyucularımız Ahmet Tevfik Efendi'yi unutmayacaklardır." diye başlayan haberde "seçkin bir Müslüman ulema" olarak nitelendirilen Ahmet Tevfik Efendi'nin İstanbul'da Hristiyan kitapları çevrilmesinde Dr. Koelle'ye yardım ettiği gerekçesiyle Türk hükümeti tarafından tutuklanarak ölüme mahkûm edildiği ancak Sir H. Layard'ın araya girmesi ile kurtarıldığı, daha sonra Sakız adasına (Chio) sürgün edildikten sonra kaçarak İngiltere'ye gittiği anlatılmaktadır. Hristiyanlığın bütün entelektüelliğin inandığı ifade edilen Ahmet Tevfik Efendi'nin 11 Kasım'da St. Paul Kilisesi'nde H. W. Webb-Peploe tarafından vaftiz edildiği belirtilmektedir. Haberde bu vaftizin gerçekten büyük hadise olduğu ve daha önce Müslümanlardan dininden dönüp Hristiyanlığa geçenlerinin hiçbirinin bu kadar saygınlıkta olmadığı zira Ahmet Tevfik Efendi'nin ilim ve itibar noktasında Türk hiyerarşisinin en yüksek yerlerinde olduğu ifade edilmektedir.[135]

Basım yayın faaliyetleri sadece İncil ve kutsal metinlerle sınırlı kalmamış Hristiyan tarihine ilişkin de pek çok çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda 01 Haziran 1897 tarihli gazetedeki bir haberde Hristiyan kilisesinin, "Elçilerin İşleri" (Book of Acts) kitabının tarihi olarak doğruluğunu savunduğu için Prof. Ramsay'e borçlu olduğu ve bu kişinin 3. ve 4. yüzyılda Frigya'daki kiliselerin tarihi ile alakalı çalışmalarını "Asia Minor" (Küçük Asya / Anadolu) isimli bir kitapta topladığından bahsedilmektedir.[136]

Bir taraftan misyonerlerin basım-yayın-dağıtım faaliyetleri devam ederken öbür taraftan da bu tehlikeye karşı zaman zaman Türk basınında haberler yer almaktadır. 01 Ekim 1883 tarihli gazetedeki bir haberde, İstanbul'da yayın yapmakta olan Tercüman-ı Hakikat gazetesinin Hristiyanlığa karşı çok uzun ve üzerinde çalışılmış bir saldırı yürütmekte olduğu; editör ve yazarlarının misyonerlerin Müslümanlar arasında bir etki alanı oluşturmaya çalıştıkları ve bunun çok tehlikeli olduğunu yazdıklarından söz edilmektedir.[137]

Misyoner yayınları bağlamında Osmanlı idaresi sadece İslam dini ve mukaddesatına karşı hürmetsizlik yapılan eserler[138] ve devletin aleyhine bölücülük yapan

[135] Lovedale Press, "A Convert from Mohammedanism," *The Christian Express,* March 1, 1882, 12: 7.

[136] Lovedale Press, "Monthly Summary," June 1, 1897, 27: 92.

[137] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* October 1, 1883, 13: 157.

[138] BOA, DH.MKT., Dosya No: 1397, Gömlek No: 1, (08 Cemaziyelevvel 1304); İ..DH..,

siyasi muhtevayı haiz kitap, gazete ve dergilere yasak getirmiş, hatta bazılarının yurt içine sokulması Maarif Nezareti'nce 28 Nisan 1889 (28 Şaban 1306) ve 7 Haziran 1898 (17 Muharrem 1316) tarihlerinde alınan kararlarla yasaklanmıştır.[139] Öte yandan Maarif Nezareti'nce 10 Aralık 1901 (28 Şaban 1319) tarihinde ruhsat verilen ve muzır içeriği bulunmayan başta İncil[140] olmak üzere pek çok dini kitap ve risalenin basım ve dağıtımı rahatlıkla yapılmış, şüpheli görülenler yayınlar ise yapılan tahkikattan sonra 05 Mart 1904 (17 Zilhicce 1321) tarihinde sahiplerine iade edilmiştir.[141]

2.8. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri

Gazetedeki misyonerlik faaliyetleri tasnif edildiğinde, misyonerlerin ifadelerine göre "en verimli" faaliyetin tıbbi misyonlarda yürütülen faaliyetler olduğu belirtilmektedir. Mesela 01 Mayıs 1888 tarihli gazetedeki bir haberde, 1887 yılının sonbaharında, kadın ve erkek toplam 260 tane "tam kalifiye tıbbi misyonerin" kâfirler ve Müslümanlar arasında çalışmaya başladığı bildirilmektedir.[142] Yine 01 Mayıs 1893 tarihli gazetedeki bir haberde yabancı topraklardaki İngiliz tıbbi misyonerlerin sayıların ile ilgili bir istatistik yer almaktadır. Haberde, 1892 yılındaki verilere göre tıbbi misyonerlerin adedi 8 artışla 164'e yükseldiği bunların 63'ünün Çin'de, 46'sının Hindistan'da, 31'inin Afrika'da ve 9'unun Filistin'de olduğu; listede yer alan 18 kadına 3 tane daha eklendiği, birisinin öldüğü ve bir diğerinin de emekli olduğu belirtilmektedir. İskoç Özgür Kilisesi Topluluğu (The Free Church of Scotland) ve CMS 25'er kişi ile listenin başında yer alırken, Londra Misyoner Topluluğu'ndan (The London Missionary Society) 19 ve İngiliz Presbiteryen Kilisesi'nden (The British Presbyterian Church) 13 kişi listede yer almaktadır.[143] Gazetede bu hususla alakalı pek çok haber olmakla birlikte bu haberler ilgili coğrafyalardaki başlıklarda detaylı olarak verilecektir.

Dosya No: 1015, Gömlek No: 80128, (15 Rebiülahir 1304).

[139] BOA, MF.MKT., Dosya No: 108, Gömlek No: 83, (28 Şaban 1306); MF.MKT., Dosya No: 398, Gömlek No: 58, (17 Muharrem 1316).

[140] BOA, TFR.I..MN.., Dosya No: 197, Gömlek No: 12, (28 Şaban 1319).

[141] BOA, MF.MKT., Dosya No: 594, Gömlek No: 19694, (17 Zilhicce 1321).

[142] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 1, 1888, 18: 75.

[143] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, June 1, 1893, 22: 94.

2.9. Yapılan Bağışlar

Gazetede misyoner topluluklarına yapılan bağışlara da yer verilmekte ve bu bağışçılardan övgüyle söz edilerek diğer insanlar da teşvik edilmektedir. Mesela 01 Eylül 1877 tarihli gazetedeki bir haberde Türk Misyonları Yardım Topluluğu'nun (Turkish Missions Aid Society) son raporuna atıfta bulunularak, Türk ve Fars imparatorluklarının muhtelif yerlerindeki misyon faaliyetleri ve Protestanlığın ilerlemesi için topluluk tarafından £5.103'luk bağış ve yardımların bölgeye gönderildiği belirtilmektedir.[144] 01 Mayıs 1893 tarihli gazetedeki başka bir haberde de Türkiye'de yaşayan Hristiyan'ın bir Rum'un misyonerlik faaliyetleri için Boston'daki Amerikan Board'a 1.320 dolarlık bir bağış gönderdiğinden bahsedilmektedir.[145]

Misyonerlik faaliyetlerinin geliştirilmesi için yapılan bağışların bir kısmı da vasiyetlerden gelmektedir. 01 Mart 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Amerikan Board'un yabancı ülkelerdeki 66 papaz okulu ve koleji kapsayan eğitim faaliyetlerinden bahsedilmekte ve bu kurumların genişletilmesi ve desteklenmesi maksadıyla Otis'in vasiyeti üzerine 100.000 dolardan fazla fonun tahsis edildiği belirtilen haberde İstanbul'dan hususiyetle "memleket/vatan" olarak bahsedilmektedir. Haberde, içinde İstanbul'un da bulunduğu dört okulun 50.000 dolar aldığından ve buradaki kadınların eğitimine ve daha ileriki zamanlarda gönderilecekleri yerlerde yapacakları Hristiyanlığı yayma faaliyetlerinde harcanacağı söylenmiş, bir milyon doların daha Hristiyan öğretilerini öğretecek bu kurumların geliştirilmesinde seve seve harcanabileceği ifade edilmiştir.[146]

Her ne kadar insanlar bağışlarıyla misyonerlere destek olsalar da diğer harcamaların yanında bunun çok az olduğuna ilişkin zaman zaman haberler çıkmaktadır. 01 Ağustos 1888 tarihli gazetedeki bir haberde bir yılda yabancı misyonlara verilen para miktarının İngiltere'de 10 günde içkiye harcanan paraya eşit olduğu ifade edilmektedir.[147]

Misyonerler için genel manada makbul ve asıl olan husus kiliselerin kendi kendilerine yetebilmeleri ve dış desteğe ihtiyaç duymadan hayatlarına devam etmeleridir. Bu maksatla kiliseler daima tesir alanlarını genişleterek mensuplarının sayısını artırmaya

[144] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* September 1, 1877, 7: 9.

[145] Lovedale Press, "Monthly Summary," May 1, 1893, 22: 75.

[146] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* March 1, 1881, 11: 7.

[147] Lovedale Press, "The Bible The Book of God," *The Christian Express,* August 1, 1888, 18: 122.

gayret etmişlerdir. 02 Mart 1885 tarihli gazetedeki bir haberde, farklı misyonlara bağlı 292 kiliseden 139'unun kendi kendini yetebildiği söylenerek; Afrika'daki 16 kiliseden 13'ü, Japonya'daki 22 kiliseden 15'i, Hindistan'daki 71 kiliseden 43'ü, Osmanlı Devleti'nde 105 kiliseden 23'ü, Mikronezya'daki 78 kiliseden 45'i ve Hawaii Adaları'ndaki 56 kilisenin kendi kendine yetebildiği ifade edilerek bundan 20 sene önce 348 kilisenin 195'inin kendi kendine yetebildiği ifade edilmektedir.[148] Verilen bilgilere göre 20 sene önce kendi kendine yetebilen kiliselerin oranı %57 iken 1885 senesinde bu oran %47'ye düşmüştür. Öte yandan Osmanlı Devleti'nde 1885 senesi itibarı ile kendi kendine yetebilen kiliselerin oranı ise yaklaşık %22'dir.

Misyonerlerin kendi faaliyetleri için yardım toplamaları zaman zaman Müslümanların dikkatini celp etmiş ve onlar da karşı yardım kampanyaları tertip etmiştir. 01 Eylül 1876'da yayınlanan sayısında rastlıyoruz. Bu haberde İstanbul'daki gayretli bazı Müslümanların kendi inançlarını Afrika-Uganda'da yaymak için çaba sarf ettiğinden bahsedilmektedir. Şöyle ki İstanbul'daki Müslümanlar, Stanley'in Uganda Kralı Mtesa'yı ziyareti ile alakalı mektuplarının tercümesini görürler ve orada "kâfir" olan Kral ve halkının Müslüman ya da Hristiyan olmasının muhtemel olduğundan bahsedildiğini ve hatta Stanley'in mektubunda Uganda'ya misyoner öğretmenlerin gönderilmesini istediğini görürler. Dahası bu mektup İngiltere'de yayınlandığında "iyi kalpli" bir Hristiyan'ın Mtesa halkı arasında bir misyon istasyonunun kurulması için Kilise Misyonerlik Topluluğu'na (CMS) £5.000 bağışlamıştır. Böyle olunca İstanbullu Müslümanlardan bazısı £50, bazısı £25 bazısı da £65 gibi yüksek miktarlarda para toplamışlar ve Arapça gazetelerde bu hadisenin tüm detayları verilerek tüm Müslüman toplumu uyarılmış ve bu fikir desteklenmiştir. Bu olan biten için gazetenin yorumu "Tüm Hristiyanlar için ne büyük bir ders!" şeklinde olmuştur.[149]

2.10. İslam'a Bakışları

01 Mart 1887 tarihli gazetedeki bir haberde, Papaz Dr. H. H. Jessup'un İslam ve Türkiye ile alakalı yazdığı notlara yer verilmiştir. Jessup'a göre "İslam'a karşı devam eden savaşta" Hristiyanların an itibari ile durumunun zafer kazanmaktan ziyade zırhları ve kalkanları giymekten ibaret olduğu belirtilmektedir. Jessup, bundan 20 yıl önce, İslam'ın

[148] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, March 2, 1885, 15: 45.

[149] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, October 1, 1876, 6: 9.

Türkiye'de çürüyüp gideceği ve bu topraklarda artık yeni bir caminin dahi görülmeyeceği iddia edilirken "Fakat şu an bunları yazarken penceremden baktığımda beş tane yeni cami görmekteyim." diyerek, Müslümanların kendi imparatorluklarında büyümekte olduklarını ve tüm bölgelerde erkek okulları, kız okulları, askeri okullar ve kamu hizmeti okullarının yapılmaya devam ettiğini belirtmektedir. Bu yoğun gayretin belki en fazla gösterildiği yerin Suriye olduğunu çünkü bu topraklarda faaliyet gösteren birçok Protestan ve Katolik yabancı misyoner okulları ve kiliselerin bulunduğunu ifade eden Papaz Jessup; aslında bunun sadece Suriye'ye mahsus bir şey olmadığı, hükümet tarafından bir çeşit kendini savunma (self-defence) olarak tüm topraklarda bu şekilde bir çalışma yapıldığını ifade etmektedir. Sultanın kendisinin tüm Asya Türkiye'sinde güçlü bir himayeye sahip olduğu, valilere Sultanın mülkü olan her kasaba ve şehirde -maliyetleri padişahın hazinesinden karşılanmak üzere- (at Majesty's expence) bir mabet veya bir cami ve bir medrese veya bir okul yapılmasını emrettiği aktarılmaktadır. Ayrıca geçen sene Hükümetin Beyrut'taki Musaileteeh Camii'nin yapımı için her bir yetişkin Müslüman'ın 1 dolar yardım yapmasını mecbur tuttuğu söylenerek öte yandan Hristiyan kilise ve okullarının durdurulduğu, çoktan yapılmaya başlanmış ancak gerekli izinler alınamadığı için tekrar durdurulmuş olan iki Katolik kilisesi olduğu ve 11 tane okulun da çoktan durdurulduğu ifade edilmektedir.[150]

Hristiyan misyonerlerin öncelikli maksatları insanlara "bir şekilde" ulaşıp onları Hristiyanlaştırmaktır. Bu maksatla gazetede sık sık kaç kişinin dininden döndürüldüğüne dair sayılar verilmektedir. Bu sayılar kimden nakledildiğine göre çok farklılık arz etmektedir. 01 Eylül 1879 tarihli gazetede yer alan bir haberde Peşaver'deki Papaz T. P. Hughes'e göre tüm Osmanlı topraklarında İslam'dan döndürüldüğü bilinen sadece "sekiz" kişinin bulunduğu ifade edilmektedir.[151]

The Christian Express gazetesi her ne kadar misyonerlik gazetesi olsa ve Müslümanlar ve Türkler alakalı menfi haber ve yorumlar yapsa da İslamiyet'e dair "öğretici" olarak gördüğü yazıları da okuyucularıyla paylaşmıştır. 01 Ekim 1897 tarihli gazetedeki bir haberde Robert Koleji başkanı George Washburn'un The Outlook isimli yayına İslam üzerine bir yazı yazdığını ve yazısında, en yüksek dini otorite olan Şeyhülislamdan bir alıntı yaptığından bahsedilmekte ve "çok öğretici" bir yazı olduğu ifade edilmektedir. Haberde yer alan ifadeler şu şekildedir:" İslam dininin temelinde

[150] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, March 1, 1887, 17: 43.

[151] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1879, 9: 7.

Allah'a iman ve onun resulü olan peygambere iman vardır. Eğer Allah'ın var olduğuna ve Muhammed'in (s.a.v.) onun peygamberi olduğuna şehadet edersen bir Müslümansın ve bizim kardeşimizsin, çünkü tüm müminler kardeştir." Haberde buraya kadar olan kısmın İslam'ın özet bir tarifi olduğu belirtilerek şu tafsilata yer verilmiştir: "Aklı sayesinde diğer canlılardan üstün olan insan Allah'a ibadet etmek için yaratıldı. Bu kulluk vazifesi Allah'ın emirlerini yerine getirerek ve yarattıklarıyla barış içinde yaşayarak olur. Allah insanları tenvir etmek için peygamberler ve kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'i gönderdi. Bütün peygamberler içinde en yücesi Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Bütün peygamberler ümmetlerini mahşer günü ile inzar eder. Ölülerin Allah'a hesap vermek için diriltileceğine inanmak, iyilerin Cennet'e ve kötülerin Cehennem'e gönderileceğine inanmak gereklidir. Cihattaki askerlerin tüm yaptıkları ibadettir ve şehit olanların hepsi sualsiz olarak Cennet'e gideceklerdir. Ayrıca, hayır ve şerri Allah'ın yarattığını kabul etmek imanın şartlarındandır. Sonuç olarak müminler Allah'a, O'nun meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine ve Ahiret gününe iman etmeli ve hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmalıdırlar. Kâmil bir mümin olmak için ibadet etmenin yanı sıra öldürmek, hırsızlık, zina ve eşcinsellik gibi günahlardan kaçınmak gereklidir."[152]

Diğer bir husus ta Hristiyanların Ayasofya Camisi'ne olan ilgilerinin her zaman devam ettiğidir. 01 Haziran 1882 tarihli gazetede yer alan bir haberde, Ayasofya Camii'nin yıkılma tehlikesi altında olduğu ve bunun Türkleri kaygılandırdığı; zira onların inancına göre Ayasofya yıkılırsa imparatorluğa bir zeval geleceğine inandıkları ifade edilmektedir. Ayasofya'nın Müslümanlar kadar Hristiyanların da alakadar oldukları, çünkü buranın aslında Hristiyanların ibadetleri için yapıldığı ve Efes'teki Diana Tapınağı ve başka kutsal yerlerden bazı değerli parçalar taşıdığı ifade edilerek "Roma böyle bir hazine için nelerini vermezdi!" denilmektedir.[153]

01 Şubat 1884 tarihli gazetedeki bir haberde, Dr. Jessup'un 25 Eylül 1883 tarihli Arapça gazetelerden naklettiği bir haber yer almaktadır. Buna göre Arapça gazetelerde, geçen yıla göre Mekke ve Medine'ye giden hacı sayılarında büyük bir artış olduğu fakat bölgedeki kolera hastalığının birçok kişiye kırdığı, bu yüzden arıtma sistemlerine bir düzenleme getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Haberde, dinen zemzem suyundan içme gerekliliği olduğu ancak neredeyse bütün şehrin kanalizasyon suyunun zemzem kuyusuna

[152] Lovedale Press, "Mohammedanism," *The Christian Express*, October 1, 1897, 27: 147.

[153] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* June 1, 1882, 12: 5.

bulaştığı, ayrıca Arafat dağında binlerce hayvanın kurban edilmesinden kaynaklanan kokular olduğu ve insanlarda doktor ve ilaca karşı "kaderci bir ilgisizlik" olduğu ifade edilmektedir. Haberde, Avrupa hükümetlerinin bu yüzden Mekke'ye hacı göndermeyi "külliyen" (in toto) durdurabileceği fakat bunun daha tehlikeli sonuçları olabileceği ve 185 milyon Müslüman'ı "kudurtabileceği", bunun yerine belki de Türk hükümetinden buradaki hacılar arasındaki sanitasyon düzenlemelerine ağırlık vermesinde "ısrarcı olunmasının" en iyi yöntem olabileceği ifade edilmektedir.[154]

2.11. Osmanlı Sultanı ve Politika

The Christian Express Gazetesinin bir Hristiyan misyonerlik gazetesi olduğu ve Osmanlı Devleti'nin bir İslam Devleti olduğu dikkate alındığında, misyonerlerin Osmanlı Sultanına bakışını yansıtan haberler ve bu haberlerde yapılan yorumlar ehemmiyet arz etmektedir. Zira misyonerlerin önünde duran en büyük engel Sultanın bizzat kendisidir. Gazetede Sultanla alakalı pek çok haber yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi 01 Mart 1879 tarihli gazetede, yeni Rum Patriği III. Joachim'in İstanbul'daki antik Thanar Rum Kilisesi'nde Patrik seçilmesi ve Osmanlı Sultanının kendisini kabulü ile ilgilidir. Haberde Sultan'ın Patriği samimiyetle karşıladığı, Osman Paşa'nın da o toplantıda bulunduğu ifade edilmektedir. Sultanın ayrıca, Rum nüfusunun son savaştaki tavrı için Patrik'e teşekkür ederek tüm konular arasında eşitlik sağlama hususundaki kararlılığını ifade ettiği belirtilerek "Birbirimizi anlamalıyız.", "Müşterek bir düşmanımız yok mu?" dediği nakledilmektedir. Haberin yorumunda kırk beş yaşında ve şahsen çok ağırbaşlı olarak nitelendirilen yeni Patriğin, güçlü bir reformcu olduğu ve "daha sessiz zamanlar için beklemek üzere bırakılmış olduğu" ifade edilmektedir.[155]

Başka bir haberde, 01 Haziran 1880 tarihli gazetede The New York Observer gazetesinde yayınlanan, Beyrut'tan Dr. Jessup'un yazdığı bir mektuba yer verilmiştir. Mektupta, Osmanlı Sultanı Abdülhamid ve İstanbul'daki danışmanlarının tehdit olarak algıladıkları çok önemli bir duruma çekilmek istenildiği söylenerek; Sultan Mahmut'tan bu yana hiçbir sultanın sivil dünyadaki kamuoyunu bu kadar küçümsemeye girişmediği ifade edilmektedir. Haberde, Türk Dışişleri Bakanı'nın Sir H. Layard'a resmi bir açıklamada bulunduğu yazmaktadır. Açıklamaya göre hiçbir şekilde Müslümanların dinlerini bırakıp

[154] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, February 1, 1884, 14: 23.

[155] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, March 1, 1879, 9: 11.

Hristiyanlığa geçmelerine izin verilmeyeceği, bunun "ölümle" cezalandırılacağı ve aynı zamanda hiç kimsenin İslam karşıtı öğretileri öğretmelerine müsaade edilmeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca herhangi bir yabancının bu tarz girişimlerde bulunduğu tespit edildiği takdirde büyükelçiliğine danışılmadan tutuklanıp cezaevine gönderileceği bildirilmiştir.[156]

Gazetede zaman zaman Sultan'ın fermanlarından bahsedilmektedir. 01 Nisan 1882 tarihli gazetedeki bir haberde, bir kilise yapmak için padişahtan özel bir ferman gerektiren yasanın son zamanlarda sıkça konuşulduğundan bahsedilmektedir. Bu yasanın kapsamına okul binalarının da katıldığı çünkü bu okul binalarının misyonerler tarafından tapınak olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.[157] Başka bir fermanla alakalı olarak da 01 Ağustos 1893 tarihli gazetedeki bir haberde Yahudilerin "Zamanın Alametleri" ("The Signs of Times") isimli yayınında, Sultan'ın Yahudilerin Türk ordusuna asker olarak kaydedilmesi için bir ferman yayınladığı haberinin yer aldığından bahsedilmektedir.[158]

01 Eylül 1899 tarihli gazetedeki başka bir haberde de "Türkiye Sultanının okumadığı ve üzerine çalışmadığı hiçbir belgeye ismini ve imzasını atmadığı ifade edilmektedir." haberi yer almaktadır.[159]

Misyonerlerin gittikleri her ülkede politikaya ilgileri olmuş ve kendilerinden olan politikacılardan destek görmüşlerdir. 01 Mayıs 1879 tarihli gazetede İstanbul'dan "sarsıcı" bir habere yer verilmektedir. Habere göre yeni kurulan Türk kabinesinde iki Hristiyan'ın yer aldığı ve bunlardan birisinin "dış işlerinin tüm önemli portföyünü elinde tuttuğu" ifade edilmektedir.[160]

The Christian Express her ne kadar Hristiyan misyonerlerin haberlerine yer verse de az da olsa Müslümanların tebliğ faaliyetlerine ve misyonerlere karşı yürüttükleri çalışmalara da yer verilmektedir. 01 Aralık 1891 tarihli gazetedeki bir haberde, İstanbul'da yayınlanan Hakikat gazetesindeki bir haberde Türk hükümetinin Afrika'da yaşayan Müslümanları Hristiyan propagandasının tehlikelerinden korumak üzere İslami karşı-

[156] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, June 1, 1880, 10: 11–12.

[157] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, April 1, 1882, 12: 7.

[158] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, August 1, 1893, 22: 123.

[159] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, September 1, 1899, 29: 141.

[160] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, May 1, 1879.

misyon başlattığı ve Hristiyan misyonerlerin fakirler için kurulan okul ve hastanelerde bulunacakları ifade edilmektedir.[161]

2.12. Ermeniler

Amerika ve İngiltere'nin dış politikası kapsamında misyonerler Ermeni nüfusu arasında pek çok farklı yöntemle yoğun faaliyetler göstermişlerdir. 01 Şubat 1879 tarihli gazetedeki Dr. Goodell imzalı bir habere göre Türk İmparatorluğu'ndaki Ermeni Hristiyanlarının nüfusunun 3-4 milyon olduğu ifade edilmektedir. Haberde "zeki, girişimci ve muktesit" olarak nitelenen bu Ermenilerin meslek olarak zanaatkâr, tüccar ve banker oldukları; manevi yaşantılarını ve güçlerini kaybetmelerine karşın kutsal metinlere ve kiliseye sıkı sıkıya bağlı oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca Ermenilerin evanjelik faaliyetlere (Hristiyanlaştırma) açık ve hazır oluşlarının misyonerler için en büyük umut ve başarı olduğu söylenmekte, bununla birlikte kiliseye ve İncil'e olan bağlılıkları ile halk arasında İngilizlere karşı duyulan saygının misyonerlik faaliyetlerinin avantajına olduğu vurgulanmaktadır.[162] 01 Mayıs 1896 tarihli gazetedeki bir haberde American Board'un Ermenistan'da 14 merkezî istasyonu ve 268 tane dış istasyonu olduğu söylenerek yaklaşık 12.000 kişiyi dininden döndürdüğü belirtilmektedir.[163] Misyonerler zaman zaman yaptıkları faaliyetlerden istedikleri neticeleri alamamışlar ve bu başarısızlığı karşı tarafa yüklemişlerdir. Mesela 01 Haziran 1883 tarihli gazetedeki bir haberde, Türkiye'deki Ermeniler arasında artan ihanet ve sadakatsizliğin misyonerler açısından ciddi bir durum teşkil ettiği söylenerek hem Doğudaki hem de Batıdaki aktif temsilcilerin materyalizmi yaydıkları ifade edilmektedir.[164]

Gazetede yapılan Hristiyanlık faaliyetlerin yanı sıra Ermeni olaylarına da geniş yer verilmiş ve yaşananları Amerika ve İngiltere'nin bakış açısını yansıtan bir şekilde "katliam" olarak nitelendirmiştir. 01 Temmuz 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Protestan kilisesinin etkisi ile neredeyse ölü olan tüm Ermeni kiliselerinin "zulmün başlamasıyla" yeniden canlanmaya başladığı ve Ayıntab, Harput ve Urfa'da özellikle hedef olarak seçilen yüksek rütbeli papazlara yönelik saldırıldığı, İslam'ı benimseme alternatifi sunulduktan

[161] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, December 1, 1891, 20: 194.

[162] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, February 1, 1879, 9: 9.

[163] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 1, 1896, 26: 77.

[164] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, June 1, 1883, 13: 87.

sonra ölümle karşı karşıya kaldıkları ifade edilmektedir. Haberde 3 yüzyıl öncesinde Hollanda'daki zulüm hariç böyle "acımasız bir zulmün" görülmediği ifade edilmektedir.[165] 01 Ocak 1897 tarihli gazetedeki bir haberde daha sonra Halep ve Türkiye'nin doğu illerinde devam edecek olan katliamlarının ilk patlamasının 30 Ekim 1895'te İstanbul'da yaşandığı ifade edilmektedir. 3 gün sonra aynı sahnelerin Akhisar'da, 5 gün sonra Trabzon'da (Trebizond) yaşandığı ve sokakları kan götürdüğü ifade edilmektedir. 5 hafta sonra saldırıların Sivas'a ve Merzifon'a (Marsovan) ve Kasım'ın sonunda Kayseri'ye (Casarea) geçtiğinden bahsedilmektedir. Haberde İzmir (Smyrna) ve Bursa'yı (Brousa) saldırıların vurmadığı, bu süre zarfında saha işlerinin neredeyse imkânsız hale geldiği ve misyoner çalışmaların okullar ve merkezlerdeki kiliselerle sınırlandırıldığı ifade edilmektedir. Haberde daha sonraki aylarda dini ilginin arttığından ve Gregoryenler ve Protestanlar arasındaki farkın neredeyse kaybolduğundan bahsedilmektedir.[166] 02 Ağustos 1897 tarihli gazetedeki bir haberde Türk yetkililerin "katliamlarla sonuçlanan isyanlardan" misyonerlerin sorumlu olduğunun söylediğinden bahsedilmektedir. Haberde "bu söylemler o kadar fazla ki Avrupalı hükümetlerin bazı temsilcilerinin bile bunlara inandığı" söylenirken yine de Türkiye'de bir vali tarafından hazırlanan raporda valinin misyonerlere bu konuda güvendiğini ve böyle bir ayaklanma çıkarmak için bir nedenleri olmadığına yürekten inandığını belirttiği ifade edilmektedir.[167]

Gazetede Ermeni olayları ile alakalı yer alan haberlerin birçoğunda duyumlara da yer verilmektedir. Şöyle ki 01 Nisan 1914 tarihli gazetede "Türkiye -18 Yıl Öncesi ve Şimdi" başlıklı bir haber yer almaktadır. Haberde New York'tan John R. Mott'un 1914 ve 1895 yıllarında ziyaret ettiği İstanbul'daki izlenimlerine yer verilmektedir. Haberde R. Mott'un 1895'te İstanbul'a gittiğinde misyonerlere Müslüman çocuklarla tanışmak istediğini söylediğinde kendisine bunun çok tehlikeli, hatta yasak olduğunun söylendiği, daha sonra gemiyle İstanbul'dan ayrılırken tüfeklerin patladığını ve sokaklarda Ermenilerin vurulduğunu, yüzlerce Ermeni'nin boyunlarına taş bağlanarak boğaza atıldığını "duyduğunu" aktarmaktadır.[168]

---

[165] Lovedale Press, "The Key to Sultan's Actiion," *The Christian Express,* July 1, 1896, 26: 104.

[166] Lovedale Press, "The Work of The American Board 1895-96," *The Christian Express,* January 1, 1897, 27: 7.

[167] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* August 2, 1897, 27: 125.

[168] Lovedale Press, "Turkey - Eighteen Years Ago and Now," *The Christian Express,* April 1, 1914, 44: 57–58.

Öte yandan yaşanan hadiselere Amerika kayıtsız kalmayıp kendi dış politikasına hizmet edecek şekilde beyanlarda bulunmuştur. 01 Mart 1916 tarihli gazetedeki bir haberde İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin Ermenilere yönelik yapılan "katliamları" kınadığından ve bunların tekrarlanması durumunda Amerikan Hükümetinin sert kararlar alacağını söylediği aktarılmaktadır.[169]

Yabancı basın da her zaman Ermeni olaylarını taraflı bir gözle görmüş ve bunu Türklerin bölgedeki hâkimiyetlerini kaybetmelerine yol açacağını iddia etmiştir. 02 Nisan 1917 tarihli gazetedeki bir haberde sıklıkla Türkiye hakkındaki haberlere yer veren Missionary Herald isimli yayında, İstanbul'daki "Ermeni katliamlarının" biteceği söylentilerinin olduğu ve "bu katliamlardan" sonra Türklerin Ermeniler üzerindeki hükümdarlığının biteceğinden bahsedilmektedir. Haber de bu savaştan sonra kuzeyde Trabzon ve Van arasında, güneyde Adana ve Diyarbakır arasında Türklere Hristiyan nüfusunu tekrar yönetme ya da "katletme" izni verilmeyeceği dile getirilmektedir.[170]

2.13. Kürtler ve Kürdistan

The Christian Express gazetesi Osmanlı topraklarında yaptığı faaliyetlerden bahsederken Kürtler arasında yaptıkları faaliyetlere de yer vermiş ve zaman zaman Kürdistan'a ilişkin yazılar yayınlamıştır. Bunlardan 01 Haziran 1879 tarihli gazetede New York Observer'dan alınan bir haberde, Pers vadilerine ve ovalarına bakan dağlar arasında, "vahşi, çoban ırkı ve kaba davranışlı" olarak nitelendirilen Kürdistan kabilelerinden bahsedilmektedir. Burada yaşayan Kürtlerin dağlarda yetiştirdikleri atları alçak arazilerde satarak hayatlarını idame ettirdikleri ifade edilmektedir. Haberde bölge ve insanların yaşantıları hakkında bilgi verilmektedir. Orada yaşayan ve diğer insanlara göre daha eğitimli, okuma-yazma bilen ve kabilesi adına satış işlemlerini yapan bir Kürt şefinin bir ziyaretinde Yeni Ahit'in eski bir kopyasını edindiğinden ve halkının arasına döndüğünde bu mesajı yaymak üzere yaptığı çalışmalardan ve karşılaştığı sorunlardan bahsedilmektedir.[171] Gazetede burada yaşayan Hristiyanlarla alakalı olarak 01 Nisan 1880

[169] Lovedale Press, "The Month," December 1, 1915, 45: 34.

[170] Lovedale Press, "The Month," *The Christian Express,* April 2, 1917, 47: 51–52.

[171] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* June 1, 1879, 9: 11.

tarihli gazetedeki bir haberde Kürdistan'daki Hristiyanların genellikle Nesturî olarak isimlendirildiği yazmaktadır.[172]

Bölgede yapılan misyonerlik çalışmaları ile alakalı olarak 01 Nisan 1879 tarihli gazetedeki bir haberde Kürdistan'daki bir çalışanın yazdığı mektuba yer verilmektedir. Mektuba göre Kürdistan'da artık İncil'e mâni olacak hiçbir şeyin bulunmadığından, tüm kapıların İncil'in mesajına açık olduğundan, İncil sesinin tüm avlularda, yeme-içme yerlerinde, pazar yerlerinde ve evlerde duyulduğundan bahsedilmekte ve dağların tüm bölgelerinden gelen güzel haberler olduğu söylenerek insanların çocuklarına öğretim vermeleri için vaizleri beklediklerini ifade etmektedir.[173]

01 Temmuz 1893 tarihli gazetedeki bir haberde de bir Alman papaz olan Faber'in Kürdistan'ı ziyareti esnasında önde gelen Kürt şeyhlerinden biri ile yaptığı görüşmeden bahsedilmektedir. Haberde, şeyhin onu kibarca karşıladığı, bir kuzu çevrildiği, yemeğe başlamadan önce şeyhin yemekten sonra cebinden iyi ciltlenmiş bir Farsça Yeni Ahit çıkararak gösterdiği ve bu şeyhin çoğu Hristiyan'dan daha fazla bilgi sahibi olduğu söylenerek, İncil'in 2.000.000 Kürtün diline tercüme edilmediği için çok endişeli olduğu aktarılmaktadır.[174]

[172] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News Title," *The Christian Express*, April 1, 1880, 10: 10.

[173] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, April 1, 1879, 9: 8.

[174] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, July 1, 1893, 22: 108.

III. BÖLÜM:
OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN
BÖLGESEL MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Tezimizin bu kısmında, gazetede yer alan haberler kapsamında misyonerlerin Osmanlı Devleti'nde yürüttüğü kilise faaliyetleri, eğitim-öğretim faaliyetleri, tıbbi misyonerlik faaliyetleri, basım-yayım faaliyetleri ve diğer faaliyetler bölgesel olarak incelenmektedir.

3.1. Anadolu Vilayetleri

3.1.1. İstanbul Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

İstanbul vilayeti ve İzmid Sancağı'nda muhtelif misyoner topluluklarına bağlı birçok kilise faaliyet göstermiş olmakla birlikte gazetede başlıca İngiliz CMS (Church Mission Society) ve İskoç Kilisesi'nin (The Church of Scotland) faaliyetleri ile alakalı haberler yer almaktadır.

3.1.1.1. Kilise Faaliyetleri

İngiliz Kilisesi'nin faaliyetleri hakkında dünya genelindeki misyonerlik faaliyetlerine yer verilen 01 Kasım 1877 tarihli gazetedeki bir haberde, CMS'nin gelirlerindeki azalışlardan dolayı İstanbul'daki adamlarını ve parasını geri çektiği belirtilmektedir.[175] Benzer bir haber de 01 Şubat 1879 tarihli gazetede yer almaktadır. CMS'nin İstanbul, İzmir ve Bombay'daki Müslümanlara müteveccih misyonlarından vazgeçtiği, İngiliz CMS misyonerlerinin Müslümanların arasında yıllarca çalıştığı fakat bu şehirlerin hiçbirinde tıbbi misyonerliğin denenmediği ifade edilerek, Müslüman topraklarının tıbbi misyonlara diğer yerlerden daha fazla ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir.[176] Zira o günün şartlarında devletin yeterli sağlık hizmeti sunamadığı

[175] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, November 1, 1877, 7: 8.

[176] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," February 1, 1879, 9: 9.

bölgelerde hususiyetle tıbbi misyonun önünün çok açık olduğu söylenebilir. Nitekim tıbbi misyonerler gittikleri bölgelerde vaizlerden daha zor görevler üstlenmişler ve misyonerlerin normal şartlarda ulaşamayabilecekleri kimselere hekimlik vasfıyla ulaşabilmişler ve bu yöntemle Hristiyanlığı yaymak için gayret sarf etmişlerdir.

Diğer bir grup olan İskoç Kiliselerinin ise daha çok İstanbul'daki Yahudilere müteveccih faaliyetler icra etmişlerdir. Şöyle ki 01 Eylül 1879 tarihli gazetede yer alan bir habere göre İskoçya Kurulmuş Kilisesi'nin (The Established Church of Scotland) İstanbul'da, İzmir'de ve İskenderiye'de yaşayan Yahudilere yönelik faaliyetleri olduğundan bahsedilmektedir.[177] 02 Ocak 1882 tarihli gazetede ise İskoç Kilisesi'nin (Church of Scotland) İstanbul'da yaptığı misyonerlik faaliyetleri ile alakalı bir bilgi yer almaktadır. Haberde, Haliç (Golden Horn) yakınlarında yer alan Balat'taki İskoç Kilisesi'ne geçen yıl 431 Yahudi öğrencinin kayıtlı olduğu belirtilmektedir.[178]

Gazetedeki haberlerde, yapılan misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra o zamanın sosyal hayatı, kültürü, şehir yapısı, ilçe ve mahalle isimleri gibi birçok hususla alakalı detaylar da yer almaktadır. 01 Mart 1889 tarihli gazetedeki bir haberde Glasgow'da ki St. Andrew'de asistan olan Hugh Callan'ın, Avrupa ve Anadolu üzerinden kutsal topraklara (Kudüs) yaptığı bisiklet turundan ve güzergâhındaki İstanbul'dan bahsedilmektedir. Callan'ın ifadelerine göre, yolculuğunda her zaman bir gün dinlenmenin avantajına inandığı ve bunu Şabat günlerine denk getirmeye çalıştığını belirterek, Hasköy'deki İskoçya Kilisesi Yahudiler Misyonu'ndan Papaz Brown Spence ile pazar günü vakit geçirdiğini söylemektedir. Daha sonra İngiliz kilise hizmetine katılmak üzere kürsüdeki yerini aldığını, cemaatin büyük kısmının genç erkeklerden olmasından çok memnun olduğu belirtmektedir. Callan, seyahati esnasında insanların bisikletine garip isimler taktığından bahsederek Türkçede de "Şeytan arabası!" (Araba Shaitan) "Çok hızlı gidiyor!" şeklinde seslenildiğini aktarmakta ve ayrıca "Türklerin tüm iyi ve ilahi şeylerin yavaş gittiğine dair bir görüşü olduğunu" söylemektedir.[179]

Gazetede İzmit ile alakalı ilk haber 1 Şubat 1878 tarihli gazetede rastlamaktayız. Haberde, Bitinya'nın köylerinde ve kasabalarında Hristiyanlığın bizzat insanlar tarafından yayıldığından bahsedilerek, İzmit yakınlarındaki büyük bir dağdaki kasabada yaşayan

[177] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1879, 9: 7.

[178] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, January 2, 1882, 12: 9.

[179] Lovedale Press, "A Bicycle at Constantinople," *The Christian Express,* March 1, 1889, 19: 41.

Misyon Kilisesi'nin erkek üyelerinin "Işık Yayanlar" isminde bir grup kurduğu, öte yandan kadın üyelerin "Müjde Taşıyanlar" isminde bir grup kurdukları ve çocukların da "Küçük Sürü" olarak isimlendirildiğinden bahsedilmektedir. Tüm üyelerin bölgede misyonerlik faaliyetleri yaptığı söylendikten sonra, bu aktörlerin sayısının çoğaltıldığında "işin" uzamayacağı ifade edilmektedir.[180]

01 Ekim 1880 tarihli gazetedeki bir haberde Yalova'yı ziyaret eden Papaz Parsons'tan gönderilen mektuba yer verilmiştir. Bay Parsons mektubunda, Marmara'nın güney batısında yer alan Yalova'daki bir Rum köyünü ziyaret ettiğini; Gemlik ve Marmara'yı birbirinden ayıran bölgede yedi tane Rum kasabasının bulunduğunu ve bunların dördünde "aydınlanmış din adamlarının" olduğunu söylemektedir. Bu kişilerin Kitab-ı Mukaddesi satın almaya hazır oluklarını söyleyerek bir din adamının kendisine birçok kişinin İngiliz Kilisesi ile birleşmeyi beklediğini söylediğini belirtmektedir. Hatta bu din adamlarının İngiliz Kilisesi'nin 39 Şart ve İbadetler Kitabı'nı (39 Articles and Book of Prayer) kabul etmeye hazır olduklarını söylediklerini nakletmektedir.[181]

Misyonerlerin yürüttüğü faaliyetler zaman zaman halkın tepkisiyle karşılaşmış ve kimi zaman ölümlü hadiseler yaşanmıştır. 01 Aralık 1880 tarihli gazetede İzmit'teki Amerikan Batı Misyonu'nda 25 yıldan beri misyonerlik faaliyeti yürüten Papaz Dr. J. W. Parsons'ın öldürülmesinden bahsedilmektedir. "Son zamanlarda yaşanan en üzücü olaylardan bir tanesi" olarak nitelendirilen haberde, Dr. Parsons'ı üç Yörük tarafından öldürüldüğü ve Yörüklerin asıl maksatlarının yağmalamak olduğu fakat ifade vermemesi için öldürdükleri ve hükümet yetkililerinin de "bir gâvurun ölümü" ile alakalı hiçbir teşebbüste bulunmayacağını düşündüklerini söylemektedir. Haberde Yörüklerin bu konuda haklı olduklarını ve hükümetin cinayeti işleyen bu kişileri çocuk olarak gördüğü için onlara cinayet cezası vermediği dile getirilmektedir. Ancak Amerikalı yetkililerin işlerin bu şekilde ilerlemeyeceği konusunda kararlı oldukları söylenerek, Dr. Parsons'ın vurulduğu esnada geniş çaplı bir İncil'i yayma turundan dönmekte olduğu belirtilmektedir.[182]

[180] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, February 1, 1878, 8: 7.

[181] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1880, 10: 9.

[182] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, December 1, 1880, 10: 10.

3.1.1.2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Misyoner okulları zaman içinde Osmanlı topraklarının her tarafına yayılmış ve gizli gündemleri ile faaliyet göstermişlerdir. Gazetede bu faaliyetlerle alakalı olarak okul isimleri, öğrenci ve personel sayıları, okutulan dersler gibi birçok hususta malumat yer almaktadır. 01 Haziran 1890 tarihli gazetedeki bir haberde İstanbul'daki okullarda İngilizcenin "okul dili" olmayı başardığı ve bu durumun öğretmenlerin samimiyetinin ve isteklerinin bir neticesi olduğu ifade edilmektedir.[183]

Gazetede bu okullarda verilen eğitimin misyonerler tarafından oldukça yeterli bulunduğuna dair haberler yer almaktadır. 01 Haziran 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Türk imparatorluğunda öğrencilerin Amerika ya da İngiltere'deki kolejlere yahut rahip okullarına gitmelerine gerek olmadığı, zira Türkiye'de bu ihtiyacı karşılayacak 7 tane okul bulunduğu ifade edilmektedir. Bu okullardan İstanbul'daki Robert Koleji ve daha sonra üniversiteye dönüşecek olan Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nin üst düzey okullar olduğu ve eğitim dillerinin İngilizce olduğu belirtilmektedir.[184]

Misyonerlerin yaptıkları eğitim faaliyetlerin yıllar önceki vaziyetleri ile kıyaslamalarına da yer verilmektedir. 01 Nisan 1914 tarihli gazetede "Türkiye -18 Yıl Öncesi ve Şimdi" başlıklı bir haber yer almaktadır. 18 sene evvel Müslüman "sözde öğrencilerle" konuşmanın bile yasak olduğu halde bu ziyaretinde (1914) kendisinin "Müslümanların politik başkenti olan İstanbul'da" Dünya Hristiyan Öğrenci Federasyonu'nda (World's Student Christian Federation) 25 millete mensup öğrencilere konferans verdiğini, bunun yanı sıra İstanbul ve Pera'da da muhtelif cemaatlere konferanslar verdiğini söylemektedir. Haberde ayrıca Mott'un Balkanlar'a geçmeden önce kendisine, 8.000 öğrencisi ile en büyük Müslüman üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'ni (Stamboul University) de ziyaret etmesi gerektiğin söylendiğini, akabinde buradaki en büyük salonda çok kalabalık bir öğrenci topluluğuna konferans verdiğini, boş koltuk kalmadığını, dinleyiciler arasında yeşil türbanlı öğrencilerin olduğunu ve bunların kim olduğunu sorduğunda ilahiyat öğrencileri olduklarının söylendiğini aktarmaktadır. Öte yandan John R. Mott, bu topraklarda yapılan Hristiyanlaştırma çalışmalarında bazı zorluklar yaşadıklarını fakat bunların kendilerini güçlendiren bir imtihan olduğunu ifade

[183] Lovedale Press, "Monthly Summary," June 2, 1890, 20: 90.

[184] Lovedale Press, "Monthly Summary," June 2, 1890, 20: 91.

ettikten sonra Türkiye'nin Hristiyan faaliyetlerine "açık, ulaşılabilir ve cevap verdiğini" belirtmektedir.[185]

3.1.1.3. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri

İstanbul'da yapılan tıbbi misyonerlik faaliyetleri ile alakalı haberlerde Ermeni hekimlerden bahsedilmektedir. 01 Ekim 1883 tarihli gazetedeki bir haberde, "Ötedeki Bölgeler" (The Regions Beyond) isimli yayında yer alan bir habere yer verilmektedir. Haberde, İstanbul'daki Ermenilere yönelik yeni bir misyondan bahsedilmektedir. Haberde, Gabriel S. Dobrashian isimli Ermeni bir gencin Londra Hastanesi'ndeki tıp eğitimini tamamlayarak artık "bir dost" olduğu ve topluluk adına İstanbul'daki -özellikle Ermenilerin yararına olan- tıbbi misyonları yürüttüğü belirtilmektedir. Haberde ayrıca İstanbul'da bir gündüz okulu ve Bahçecik'te misyonla bağlantılı endüstriyel bir okulun olduğu belirtilmektedir.[186] 01 Haziran 1889 tarihli gazetedeki başka bir haberde de bir Ermeni doktor olan Dr. Alexandrian'ın İstanbul Boğazının Asya kıtasında görevli olduğu, karısı ile birlikte Ermeni topluluğu arasında kendiişlerine bakmak yerine "Tanrı'nın işlerine" bakmaya karar verdikleri, bu hususta çoktan iyi bir başlangıç yaptıkları ve İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikalı misyonerler arasında da saygınlıklarının olduğu ifade edilmektedir.[187]

3.1.1.4. Basım-Yayın Faaliyetleri

02 Şubat 1885 tarihli gazetedeki bir haberde American Board Misyonunun İstanbul'daki matbaada geçen yıl 70'ten fazla türde basım gerçekleştirildiği; 80.000 İncil kopyası hariç toplam 11.000.000 sayfadan fazla basım gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.[188]

3.1.1.5. Diğer Faaliyetler

Misyonerler geleneksel kilise ve İncil faaliyetlerinin yanı sıra farklı araçlarla da faaliyetlerini çeşitlendirmişlerdir. 01 Ocak 1884 tarihli gazetedeki bir haberde, Türk

[185] Lovedale Press, "Turkey - Eighteen Years Ago and Now," 44: 57–58.

[186] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1883, 13: 157.

[187] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, July 1, 1889, 19: 108.

[188] Lovedale Press, "Monthly Summary," February 2, 1885, 15: 27.

Hükümetinin İngiliz ve Amerikalılara olan "düşmanlığını" özellikle misyonlara yönelttiğinden bahsedilmektedir. Türk yetkililerin Bayan M. A. West'in İstanbul'daki kahvehane ve okuma odasını din propagandası yapıldığı gerekçesiyle kapatmasını istedikleri ifade edilmektedir.[189]

3.1.2. Edirne Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Edirne vilayetindeki misyonerlik faaliyetleri ile alakalı 02 Mart 1885 tarihli gazetedeki bir haberde, Cizvitlerin Edirne'de bir kolejlerinin ve bir ilahiyat müesseselerinin olduğu ifade edilmektedir.[190]

3.1.3. Hüdavendigar Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Tarihin eski dönemlerinden beri bir cazibe merkezi olan ve Türklerden başka Ermeni, Rum, Frenk, Macar, Arnavut, Bosnalı, Çerkez, Rus, Leh, Habeşli, Rumen, Hırvat gibi muhtelif ırklara mensup milletlerin yaşadığı Bursa'da (Hüdavendigar Vilayeti) Amerikan misyonerleri 1834 senesinde bir istasyon kurarak misyon faaliyetlerine başlamışlardır.[191] 01 Ekim 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Türkiye'nin eski başkenti olan Bursa'da bir kız yetimhanesinden bahsedilmektedir. Bu yetimhanenin Bay ve Bayan Baghadasarian tarafından işletildiği, Bay Baghadasarian'ın Ermeni asıllı, Bayan Baghadasarian'ın "yüksek Hristiyan karakterine sahip" bir İngiliz olduğu ifade edilen haberde, yetimhanede verilen eğitimin tamamen Hristiyanlık üzerine olmasına rağmen uygulanan metot dolayısıyla Türk yetkililerin bile "hayranlığını" ve "dostluğunu" kazandıkları ifade edilmektedir.[192] Haberde sözü edilen Bursa Protestan Yetimhanesi 1875 senesinde İsviçre ve Almanya Protestanlarının büyük maddi katkılarıyla Bursa'da kurulmuş olup kuruluşunda 100 civarında çocuğun kaydı yapılmıştır. Yetimhanede kalan çocukları "kazanmak için" misyonerler tarafından çok içten bir yaklaşım sergilendiği, onlara yiyecek ve giyecek yardımları yapıldığı, dini telkinlerde bulunulduğu, bakımlarının üstlenildiği ve bu surette misyonerlerin burada kalan yetimleri Protestan yapma fırsatı elde

[189] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, January 1, 1884, 14: 5.

[190] Lovedale Press, "Monthly Summary," March 2, 1885, 15: 47.

[191] Özgür Yıldız, *Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bursa'da Teşkilatlanmaları ve Faaliyetleri (1834-1928)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016), 5–7.

[192] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1881, 11: 9.

ettikleri misyoner raporlarında yer almaktadır. Öte yandan Bursa Protestan Yetimhanesi gerek yurt içinden gerekse yurtdışından çok büyük maddi destek almış olup diğer şehirlerden de buraya yetimlerin gelmesi müessesenin düzenli bir şekilde işlediğini göstermektedir. Bursa Yetimhanesi Baldwin'in bildirdiğine göre 14 Kasım 1904'ten sonra dağılmıştır.[193]

3.1.4. İzmir Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

İzmir, Osmanlı Devleti'nin önemli liman şehirlerinden bir tanesi olup ticaretin geliştiği bu şehir yabancı tüccarlar kadar misyoner topluluklarının d ilgi odağında olmuştur. Bu topluluklarından bir tanesi olan American Board, Osmanlı Devleti'ni üzerinde çalışılması gereken bölge olarak programına dâhil ettikten sonra Plink Fisk ve Levi Parsons isimli iki misyoneri görevlendirerek İzmir'e göndermiştir. Fisk ve Parsons 14 Ocak 1820'de "saha çalışması" yapmak üzere İzmir'e varmışlardır. İlerleyen süreçte 1823 yılında Amerikalı misyonerler tarafından kurulan İzmir istasyonu, American Board'un Levant'ta kurduğu ilk istasyon olarak kayıtlara geçmiştir.[194] İzmir ile alakalı gazetede yer alan haberlerin çoğunluğu bölgede yapılan tıbbi misyonerlik ile alakalı olup tedavi edilen hastaların milliyetleri, dinleri ve sayıları ile alakalı tafsilatlı malumat yer almaktadır.

3.1.4.1. Kilise Faaliyetleri

İzmir vilayetinde faaliyet yürüten başlıca kiliseler İngiliz CMS ve İskoç kiliseleri olup gazetede bu bölgedeki misyonerlerin geri bölgeden geri çağırıldıkları dair haberler yer almaktadır. Gazetedeki İzmir ile ilgili ilk haber 1 Kasım 1877 tarihli gazetede yer almaktadır. Dünya genelindeki misyonerlik faaliyetlerine yer verilen bir haberde, CMS'nin gelirlerindeki azalışlardan dolayı İzmir'deki adamlarını ve parasını geri çektiği belirtilmektedir.[195] Başka bir haberde de 01 Şubat 1879 tarihli gazetede CMS'nin İstanbul, İzmir ve Bombay'daki Müslümanlara yönelik misyonlarından vazgeçtiği haberi yer almaktadır. CMS misyonerlerinin Müslümanların arasında yıllarca çalıştığı fakat bu

[193] Yıldız, *Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bursa'da Teşkilatlanmaları ve Faaliyetleri (1834-1928),* 137–145.

[194] Dilşen İnce Erdoğan, "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)," *Karadeniz Araştırmaları,* 33 (2012): 98–99.

[195] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1877, 7: 8.

şehirlerin hiçbirinde tıbbi misyonerliği denenmedikleri ifade edilerek Müslüman topraklarının tıbbi misyonlara diğer her yerden daha fazla ihtiyacı olduğu yazmaktadır.[196]

Türkiye'nin batısında yer alan İzmir bölgesinde yapılan faaliyetler ile alakalı, genel manada memnun edici neticeler alındığı ifade edilmektedir. 01 Aralık 1880 tarihli gazetede Missionary Herald'da yayınlanan ve Batı Türkiye'deki Müslümanların Hristiyanlıkla ilgilenmeye başladıkları söylenen bir haber yer almaktadır. Bay Parsons'ın (ölmeden önce) bir köyde Yeni Ahit'i kabul eden bir resmi yetkili ile çalıştığı, bu kişiye ilk kitabı ücretsiz verdiği ve şimdi başka bir tanesini daha istediği belirtilmektedir. Bir başka Türk köyünde de akşam namazından sonra camideki erkek cemaatin "Tepedeki Vaaz"ı dinlemek için geldikleri ifade edilmektedir.[197] 01 Mayıs 1893 tarihli gazetedeki başka bir haberde Türkiye'nin batısındaki Hristiyanlaştırma hareketlerinin uzun bir süre sonra "meyve verdiği" fakat bu süreçte tabiatıyla engeller ve moral bozuklukları yaşandığı, bu durumun bazılarını yıldırdığı, bazı gençlerin sözlerini tutmadığı ve gelmeleri gereken zamanda gelmedikleri ifade edilmektedir.[198]

İzmir'de faaliyet gösteren diğer bir topluluk olan İskoçların da hususiyetler Yahudilere müteveccih faaliyetler yürüttüğü bilgisine yer verilmektedir. 01 Eylül 1879 tarihli gazetede yer alan bir habere göre İskoçya Kurulmuş Kilisesi'nin İzmir'de yaşayan Yahudilere yönelik faaliyetleri olduğundan bahsedilmektedir.[199]

3.1.4.2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Misyoner okullarının öncelikli maksadı içine yerleştiği toplumun çocuklarını Hristiyanlaştırmak olup, İzmir'deki misyoner okulları ile alakalı aktarılan dikkat çekici bir haber bulunmaktadır. 01 Mayıs 1898 tarihli gazetedeki bir haberde İzmir'deki okullarda okuyan kız ve erkek öğrencilerin İncil'e olan ilgisinin günden güne arttığı, çocukların evde olan olayları okulda anlattığı, bunlarla alakalı sorular sorduğu ve bunların "güzel gelişmeler" olduğu ifade edilmektedir. Haberde sorulan sorulardan bazılarına şu örnekler verilmektedir: "*İsa hem Allah'ın hem de Yusuf'un oğlu nasıl olabilir ve hem de Davut'un*

[196] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," February 1, 1879, 9: 9.

[197] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," December 1, 1880, 10: 10.

[198] Lovedale Press, "Monthly Summary," May 1, 1893, 22: 76.

[199] Lovedale Press, 'Monthly Summary - Missionary News', p. 7.

soyundan gelebilir?" Öğrencilerden birisinin "*Eğer İncil'i öğrenmeye devam edersem Hristiyan olabilirim ve bundan korkuyorum.*" dediği; ertesi gün dördüncü sınıflardan iki kızın İncil ile ilgili kartları birbirlerine göstererek bir kızın diğerine "*Bak biz bunları eve götürüp gösterebiliriz ama sen yapamazsın, sen kendi kartlarını atmalısın.*" dediği, diğer kızın da: "*Hayır, atmayacağım eve götürmeliyim İsa bizim kurtarıcımız, değil mi?*" diye mukabelede bulunduğu söylenerek böyle konuşmaların erkeklerin okulunda da duyulduğu ve sonunda erkeklerden birinin Hristiyan olduğu ifade edilmektedir.[200]

3.1.4.3. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri

İzmir vilayetinde yapılan tıbbi misyonerlik faaliyetleri hakkında gazetede detaylı bilgiler yer almaktadır. 01 Ekim 1884 tarihli gazetedeki bir haberde İngiltere'den Papaz John More'un Akdeniz'e yaptığı seyahat kapsamında İzmir Tıp Misyonu hakkındaki (The Smyrna Medical Mission) izlenimlerinden bahsetmektedir. İzmir'de ikamet eden Dr. Scott'ın daveti üzerine buraya gelen More, Dr. Scott'ın muayenehanesine peçeli Türk kadınlarının, Rumların, Yahudi erkek ve kadınların gelerek tedavi olduklarını anlatmaktadır. Ayrıca 13 günlük ziyareti kapsamında Yahudi Birlik Okulu'nu (The Jewish Alliance School) ve sinagogu ziyaret ettiklerini, Yahudi pazarına gittiklerini ve bazı Yahudi esnafla çok ilginç sohbetlerinin olduğunu aktaran More, gittikleri her yerde Dr. Scott'un insanlardan gördüğü ilgi ve saygının dikkatini çektiğini ve yaptığı işin İzmirli Yahudi nüfusu üzerinde büyük bir tesir bıraktığını belirterek bu işin devam etmesi halinde daha güzel sonuçlara ulaşılacağını ifade etmektedir.[201] 01 Eylül 1887 tarihli gazetedeki başka bir haberde de İzmir'de tıbbi misyon yapan Dr. Prinski Scott'ın mektubuna yer verilmiştir. Mektubunda Dr. Scott, geçen yılki evinin ve dispanserin taşınma olayından dolayı faaliyetlerde kesinti olmasına rağmen geçen yılların üzerindeki rakamlara çıkıldığını söylemektedir. 6.000'e yakın hastaya baktığını ve bunların çoğunun Yahudiler olduğunu, geçen yıllara göre bu yıl daha az Rum geldiğini ve misyonun başlangıcından beri 30.000'in üzerinde hastanın dispansere geldiği ve bu sayının da İzmir'deki tüm Yahudi nüfusuna denk olduğunu belirtmektedir.[202]

---

[200] Lovedale Press, "Spiritual Movement in The Schools at Smyrna," *The Christian Express,* May 1, 1898, 28: 72.

[201] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, October 1, 1884, 14: 158.

[202] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* September 1, 1887, 17: 138.

Misyonerlik faaliyetlerine bakıldığında “en verimli” olarak nitelendirilen faaliyetler arasında tıbbi misyonerlik gelmektedir. İhtiyaç sahibi insanların bu vaziyetini bir fırsat olarak gören misyonerler "hekimlik" vasıflarıyla çok avantajlı olduklarını ifade etmişlerdir. 01 Ocak 1890 tarihli gazetedeki bir haberde L. Prinski Scott.’ın İzmir’deki tıbbi misyonerlik faaliyetleri ile alakalı gönderdiği bir mektup yer almaktadır. Mektupta, “doktor” kavramının bütün Doğuluların (Orientals) gözünde “tuhaf bir şekilde” kutsal olduğu, doktorların evlerin en kutsal kısımlarına kabul edildikleri ve “en bağnaz” Müslümanların bile onları masalarında ağırladığı söylenerek “hekimin olmadığı yerde kimsenin yaşamaması gerektiğini” söyleyen eski bir Türk atasözü olduğu belirtilmektedir. Mektupta ayrıca sıradan bir misyonerin asla giremeyeceği yerlere -Valinin haremi ve Yahudi Baş Hahamın evi gibi- tıbbi misyonerlerin girebildiği ifade edilmektedir. Tıbbi misyonun Hristiyan olmayanların yanı sıra Hristiyan nüfus üzerinde de sessiz bir etkisi olduğu; Türkiye'de bir kıvılcımın aleve dönüştüğü; muhtelif milletlerden insanların, farklı inanç, önyargı ve ulusal nefret olduğu, cinsiyetler ayrımının Hindistan'daki kadar güçlü olduğu ve tıbbi misyonerlerin tüm bu insanları bir araya getirmede harika bir güce sahip olduğu, nitekim İzmir’deki dispansere tüm uluslardan insanların geldiği söylenerek hepsine “kurtarıcı olan İsa Mesih'te bulunacak büyük çarenin hatırlatıldığı” ifade edilmektedir. Mektupta ayrıca son sekiz yılda farklı milletlerden yaklaşık 75.000 kişinin Hristiyanlığa geçtiği ifade edilmektedir.[203] Haberlerde sözü edilen binlerce kişinin Hristiyanlığa geçişteki ikna olma süreçlerinde, muhtaç bir vaziyette iken kendilerine yahut yakınlarına hekim vasfıyla yardım eden tıbbi misyonerlerin telkinlerinin büyük tesiri olduğu söylenebilir.

İzmir'de faaliyet gösteren diğer bir topluluk da İskoç Kilisesi'ne bağlı olup öncelikli olarak İzmir'deki Hristiyanlara müteveccih çalıştığı belirtilmektedir. 01 Eylül 1891 tarihli gazetede yer alan bir haberde İzmir’deki tıbbi misyonerlik faaliyetlerinin İskoç Kilisesi’ne bağlı olarak yapıldığı, dispanserler ve hastanelerin tüm milletlere açık olduğu ama özellikle Hristiyanlara açık olduğu ifade edilmektedir. Misyonda yapılan faaliyetlerden olarak, 1891 yılında 6 ay boyunca dispanserlere 2.100 yeni vaka kaydı yapıldığı, eski ve yeni 5.250 hastanın ücretlerini ödediği ve 11 yataklı hastaneye 39 adam ve 15 kadının alındığı ve bunların birisi hariç tamamının Yahudi oldukları belirtilmektedir. Faaliyetler kapsamında 500 hastanın da evlerinde ziyaret edildiği aktarılmaktadır.[204]

[203] Lovedale Press, “Medical Mission in Smyrna,” *The Christian Express*, January 1, 1890, 20: 14.

[204] Lovedale Press, “The Smyrna Mission,” *The Christian Express*, September 1, 1891, 20: 148.

3.1.4.4. Diğer Faaliyetler

İzmir'de yapılan kilise faaliyetleri, eğitim faaliyetleri ve tıbbi misyonların haricinde farklı alanlarda yapılan çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan 01 Şubat 1880 tarihli gazetede, İzmirli Bayan West'in var gücüyle İstanbul'da gemiciler için bir kahve dükkânı açtığından ve Bayan Grimston'ın İzmir'de yaptığı gibi bu dükkânla ilgilenip idare edecek bir bayan aradığı yazmaktadır.[205] 01 Ekim 1880 tarihli gazetedeki diğer bir haberde de, Bayan Grimston'un Bayan West tarafından kurulan "Smyrna Rest" isimli dükkânın sorumluluğunu devraldığı ve Bayan West'in benzer bir girişim için İstanbul'a giderek sadece kendi işi için geniş bir bina dikmeyi düşündüğü ifade edilmektedir.[206]

3.1.5. Adana Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Gazetede Adana vilayetinde yapılan faaliyetler hakkında bölgede dolaşan seyyah misyonerlerden ve Tarsus'ta yapılan eğitim faaliyetlerinden bahsedilmektedir. 1870'li yıllarda Anadolu'ya yerleştirilen bir İngiliz misyonerin, kendi misyonu ile bağlantılı iki adamını Toros Dağlarına seyahate gönderdiği ve bu kişilerin seyahatleri esnasında dinlenirken yanlarına gelen "dilenci", "sakat", "aşağılık/günahkâr" ve önceleri "hırsız ve katil" olan yaşlı bir adamın okunan İncil pasajlarından etkilenerek iman ettiği ifade edilmektedir.[207] Gazetede, İncil'i dinler dinlemez iman eden ve kötü alışkanlıklarından vaz geçerek iyi birer insana dönüşen kişilerle alakalı haberlere bakıldığında bu tarz haberlerin gazetenin kendi Hristiyan okur kitlesini motive etmek maksadıyla yayımladığı haberler olabileceği düşünülebilir.

Tarsus'ta yapılan misyonerlik faaliyetleri ile alakalı olarak da 01 Mart 1894 tarihli gazetedeki bir haberde Tarsus'taki müessesede "harika Hristiyanlık işlerinin" yapılmakta olduğundan bahsedilmektedir. Haberde daha önce Maraş'tan mesul olan ve halihazırda müessesenin başında Papaz T. S. Christie'nin bulunduğu, 90 tane genç adamın müessese ile bağlantılı oldukları ve bunlardan 82'sinin yatılı kaldıkları ifade edilmektedir. Ayrıca müessesede 18 katılımcının olduğu bir Rum sınıfı ile fakir fakat "buna değecek" öğrenciler

[205] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, February 1, 1880, 10: 10.

[206] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1880, 10: 9.

[207] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Kaffir Express*, December 1878, 8: 11.

için de endüstriyel bir bölümün açıldığı ve bu öğrencilerin burada çalışarak kendi paralarını ödeyebileceği bir tarzda yeni bir misyonerlik alanı oluşturulduğu ifade edilmektedir.[208] Haberde sözü edilen okulun, Osmanlı dönemindeki adı St. Paul olan Tarsus Amerikan Koleji olması muhtemeldir. Zira okulun asıl gelişmesi Dr. Christie'nin 27 yıllık müdürlüğü döneminde olmuştur. Öte yandan 1893 senesinin Kasım ayında American Board'un yönetimine geçen okula, 02 Aralık 1893 tarihinde de Osmanlı Maarif Nezareti tarafından ruhsat verilmiş ve "idadî statüsünde yabancı okul" olarak tanınmıştır.[209]

3.1.6. Ankara Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Ankara vilayetine bağlı Kayseri'de bulunan kiliseler ve cemaatleri ile alakalı gazetede muhtelif bilgiler yer almaktadır. Bunlardan 01 Aralık 1878 tarihli gazetedeki bir habere göre Kayseri'deki kilisenin 325 kişilik bir cemaatinin olduğu, bunlarda 75 kişinin 1 Ocak 1877'den itibaren üye oldukları belirtilmektedir. Ayrıca 1874'te kurulan Talas'taki lisenin başarısından bahsedilerek bu süre zarfında 63 öğrencisinin olduğu ve bu öğrencilerden 44'ünün okulla irtibatlarını devam ettirdikleri belirtilmektedir.[210] 01 Haziran 1879 tarihli başka bir gazetedeki haberde de Kayseri'de bir Protestan kilisesinin inşa edilerek faaliyete başladığı yazmaktadır.[211]

Gazetede Ankara vilayetinin Yozgat sancağında yapılan misyonerlik faaliyetleri ile alakalı bazı bilgiler bulunmaktadır. 01 Kasım 1892 tarihli gazetedeki bir haberde Yozgat Kilisesi papazı tarafından gönderilen bir mektuba yer verilmektedir. Mektubunda 4,5 yıl önce, ahlaksızlıkları doğal özellikleri olan "aptal Galatyalılara" İncil'i ulaştırmak için gittiğini belirten papaz, bu bölge halkının zamanında Havari Paul'de kaygıya neden olduğunu ve Yozgat'taki son 30 yıllık tecrübenin de benzer olduğunu ifade ederek, başta çok zorluklar yaşandığını fakat daha sonra "meyvelerini topladıklarını" ifade etmektedir. Mektupta, Galatya'nın şu an Türklerin hâkimiyeti altında olduğunu, burada Türklerin, Amerikalıların ve Rumların yaşadığını belirterek, Hükümetin ciddi kısıtlamaları dolayısıyla çalışmalarının ekserisinin Ermenilere ve Rumlara yönelik olduğunu zira bu

[208] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* March 1, 1894, 24: 43.

[209] Sacit Uğuz, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Tarsus (1876-1926)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 269.

[210] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," December 1878, 8: 11.

[211] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1879, 9: 8.

insanların Avrupalılardan yüz yıllar önce İncil ile beraber olduklarını söylemektedir. Mektupta ayrıca, ilk dört yılda cemaat sayısının iki katına çıktığı ve kürsünün bir etki merkezi haline geldiği söylenmekte, Yozgat'ın Türkiye'deki "ilk Hristiyan gayret metotlarını benimseyen yer olma şerefine" sahip olduğu, iyi uygulama örneklerinin birçok kişi tarafından kopyalandığı ve buna müteveccih Türkçe ve Ermenice dilinde küçük bir kılavuzun da hazırlandığı ifade edilmektedir.[212]

Gazetede ayrıca Kayseri'de dinden dönen bir hocanın faaliyetlerinden bahsedilmektedir. 01 Temmuz 1885 tarihli gazetedeki bir haberde Evangelical Christendom'da yer alan bir haber nakledilmektedir. Haberde, Anadolu'da yaşayan 15 Müslümanın Hristiyanlığı kabul ettiği ve bundan dolayı eziyet çektikleri söylenerek bu 15 kişinin liderlerinin Kayseri bölgesinde yer alan Nevşehir'deki bir camide imam yahut hoca (Imam or Khoja) olan ve aynı zamanda oradaki bir Müslüman lisesinde "etkisi altındaki 200 öğrenciye" öğretmenlik yaptığı ifade edilmektedir. Bu şahsın İstanbul'da belli bir zaman kilise faaliyetlerine katılarak din değiştirdiği, Nevşehir'e döndüğünde 15 öğrencisini de etkileyerek Hristiyanlaştırdığı, akabinde daha iyi Hristiyanlık eğitimi alabilmek için Samsun'un deniz kıyısına gittikleri anlatılmaktadır. Haberin devamında, bu şahsın Samsun'da "hayret verici" bir biçimde çalışma yaptığı ve Samsun yerel makamlarının İstanbul'a telgraf çekerek bu şahıs hakkında ne yapmaları gerektiğini sordukları ifade edilmektedir. Şahsın bırakılması fakat İstanbul'a hangi vapurla geleceği bilgisinin kendileriyle paylaşılmasını söyleyen İstanbul makamlarının, bu kişiyi İstanbul'a vardığında tutuklayarak hapse attıkları ifade edilmektedir. Hapiste iken bir gardiyanın kendisine İngiliz Büyükelçisine müracaat ederek onların da "olaya müdahil olmalarını teşvik ettiği" ifade edilmektedir. Akabinde, The British Chargé d'Affaires'in Türk hükümetinden İstanbul'daki İmam ve öğrencileri hakkında iki kez bilgi talep ettiği fakat "İstanbul'da böyle kişilerin hapis cezasına çarptırılmadığı" cevabının geldiği fakat "daha sonraki mektuplara göre" imam ve birçok öğrencisinin bir yeraltı zindanında tutulduğu, beş öğrencisinin Arabistan'a sürgün edildiği ve hapisten kaçan iki Müslümanın "bu gerçeklerin bilinmesini sağladığı" ifade edilmektedir.[213]

[212] Lovedale Press, "A Mission to Galatia," *The Christian Express,* November 1, 1892, 21: 176.

[213] Lovedale Press, "Missions of American Board," 15: 103.

3.1.7. Sivas Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Sivas vilayetinin Amasya sancağına bağlı Merzifon kazasında yapılan faaliyetlerin çoğu burada açılan okulların yaptığı faaliyetleri ile alakalıdır. Gazetedeki haberlere bakıldığında Merzifon'da icra edilen faaliyetlerin genel manada tatmin edici olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan Aralık 1878 sayısındaki habere göre Batı Türkiye Misyonu'nda yapılan faaliyetler arasında senenin en iyi işlerinden birisinin "Merzifon'daki diriliş" olduğu ifade ediliyor. Merzifon'daki canlanmanın 1877 senesindeki yıllık toplantıdan sonra başladığı, bunun da Robert Koleji mezunlarından Baron Mangasar tarafından öncülüğünde gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Kilisenin idaresine geçen Baron Mangasar'ın çalışmaları neticesinde Ocak ve Nisan aylarında 25 civarında kişinin kiliseye katıldığı, 25 veya daha fazla kişinin de sınavla kabul edileceği yazmaktadır.[214]

Okulculuk faaliyetlerinin görece başarılı olduğu ifade edilen Merzifon'da, nasıl bir eğitim verildiğine dair haberlere yer verilmektedir. Mesela, 01 Ekim 1879 tarihli gazetede Merzifon'dan Papaz Geo. F. Herrick'in gönderdiği "Türkiye için Yerli Papazlık" (A Native Ministry for Turkey) başlıklı bir mektuba yer verilmiştir. Yazıda, bir bölgede, toplumda kalıcı ve gerçek manada ilerleyebilmenin yolunun o bölgenin insanları eliyle olabileceği söylenerek Türkiye'de yerli papazların yetiştirilebilmesi için papaz okulu, kolejler, erkekler için liseler ve kızlar için yatılı okullara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Haberde, Merzifon'da bundan sonra Rumca, Ermenice, Türkçe ve İngilizce olmak üzere 4 dilin de kullanılacağı ifade edilmektedir. Mektupta Merzifon'daki okulla alakalı verilen bilgiler arasında okula kaydolmak isteyen bir adayın İsrail ve Yahuda (Judah) krallarının sırasını, hüküm sürelerini ve karakteristiklerini doğru bir şekilde ve tereddüt etmeden sayması gerektiği, ayrıca bu kralların arasında gelen peygamberleri ve bu krallıkları çevreleyen "dinsiz dünya" ile olan ilişkilerini bilmesi gerektiği belirtilmektedir. Diğer bir örnek olarak da diploma aşamasına gelen bir öğrenciden beklenenlere yer verilmiş. Bir diploma adayının, örneğin, Epistle'nin Yahudiler hakkındaki argümanını analiz edebilmesi ve Levilitik ekonomi ile olan ilişkisini ve sonuçlarının tutarlılığını gösterebilmesinin beklendiğine yer verilmiştir. Mektupta, teoloji okulları olarak bu geçmişte seviyede olamadıklarını itiraf ederek, bundan sonraki süreçte, hangi ırktan veya dilden olursa olsun, Türkiye'deki bir gencin kendi insanları arasında yapacağı misyonerlik faaliyetlerine tamamen uygun hale gelebilmek için artık Amerika'ya yahut başka ülkelere

[214] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," December 1878, 8: 11.

gitmesine ihtiyaç bulunmayacağı iddialı bir biçimde ifade edilmektedir. Mektubun son kısmında Merzifon'da bulunan yerli papaz okulundaki faaliyetlerin başarısının öğrencilerinin ve çalışanlarının gayret ve fedakârlıklarının bir sonucu olduğu söylenerek ikinci sınıftan mezun olan bir öğrenciden örnek verilmektedir. Mezun olan bu öğrencinin "öğretmenliğin de vaizlikle eşit derecede kutsal olduğunu" söyleyerek kendisini okuldaki eğitime adadığı, sabah gün doğmadan başlayan mesaisinin akşam geç saatlerdeki yetişkinlere verdiği derslere kadar sürdüğü ve beş sene içerisinde 150 erkek öğrencisi ile okulu Anadolu'daki en başarılı okul haline getirdiği ifade edilmektedir. Bu süre zarfında sağlığının bozulması üzere İstanbul'a götürülen bu misyoner öğretmenin Alman kadın diyakozların (kilisenin hayır işleriyle görevlendirdiği kadınlar) gözetimindeki bir hastanede tedavi altına alındığı ve 8 ay kadar sonra öldüğü yazmaktadır.[215]

Gazetedeki haberlere göre sayısal olarak bakıldığında üye sayılarının ve gelirlerinin arttığı söylenebilir. 01 Ocak 1887 tarihli gazetedeki bir haberde Batı Türkiye'de yer alan Merzifon İstasyonundaki faaliyetlerin son 10 yıllık değerlendirmesine yer verilmektedir. Buna göre geçen 10 yılda Protestanların sayısı 1.076'dan 2.012'ye, Şabat cemaatinin sayısı 1.244'ten 1.990'a, okullardaki öğrencilerin sayısı 520'den 1.186'ya, Kilise üyelerinin sayısı 207'den 488'e yükselirken kuruma yapılan katkıların değerinin £87'dan £503'a çıktığı belirtilmektedir.[216] 01 Kasım 1887 tarihli gazetedeki başka bir haberde de Merzifon'da açılan yeni "Anadolu" Koleji'nin "coşkulu ve ümit verici bir başlangıç yaptığı" ifade edilmektedir. Kolejdeki öğrencilerin çoğunluğunun Rum ve Ermeni olduğu ve Türkiye'nin başka hiçbir yerinde Merzifon'da olduğu kadar bu kadar çok Rum gencinin "yüksek Hristiyan kültürünün etkisi altında" olmadığı ifade edilmektedir.[217]

3.1.8. Trabzon Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

01 Temmuz 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Trabzon'dan Dr. Parmelee'nin mektubuna yer verilmektedir. Mektupta Trabzon'da geçen yıla nispetle okulda iki kat öğrenci olduğu, kiliseye Pazar gününden pazar gününe gelen cemaatin eskisine nispetle üç

[215] Rev. Geo. F. Herrick, "A Native Ministy for Turkey," 9: 7.

[216] Lovedale Press, "Missionary News," *The Christian Express,* January 1, 1887, 17: 8.

[217] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* November 1, 1887, 17: 169.

kat arttığı ve kadın toplantılarına daha önce hiç olmadığı kadar kadının katıldığı ifade edilmektedir.[218]

01 Mayıs 1881 tarihli başka bir gazetedeki bir haberde Anadolu'nun hem Rus hem de Türk tarafının her yerinde yeni açılan faaliyetleri ile alakalı raporların geldiğinden bahsedilerek yakında Trabzon'un işgal edileceğinden ve aslında orada gerçekten "iyi iş" çıkarıldığından ve nüfusunun 400.000 olduğundan söz edilmektedir.[219]

3.1.9. Erzurum Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Gazetede Erzurum ile alakalı olarak bölgede yapılan eğitim misyonerliğine dair haberler yer almaktadır. Bunlardan 01 Mayıs 1882 tarihli gazetedeki bir haberde, Doğu Türkiye'de yer alan Erzurum'daki misyon okulunun yangın tarafından yerle bir olduğu, misyonerlerin neredeyse bütün kişisel eşyalarını kaybettikleri ve binanın tekrar yapılabilmesinin Board'a 4.000 $'a mal olacağı belirtilmektedir.[220] 01 Ocak 1883 tarihli gazetedeki başka bir haberde de, geçen yıl tüm misyon kademelerinde bir büyüme meydana geldiği belirtilerek, Ermeniler arasında eğitime büyük bir alakanın olduğu, okullarındaki öğrenci sayısının arttığı ve eğitim kalitesinin iyileştirildiği ifade edilmektedir. Haberde, Türk hükümetinin çok fazla eğitimin bağımsızlık ruhunu geliştireceğinden korktuğu ancak Ermeni okullarının gelişmesinin, Türklerin de ülkenin muhtelif yerlerindeki kendi okullarını geliştirmelerine sebebiyet verdiği ifade edilmektedir. Zengin bir Ermeni olan St. Petersburg'un Alman jimnazyumlarına (gymnasium) mukabil olarak kendi insanları için bir okul kurulması adına 50.000 $ para hibe ettiği, bundan on yıl önce -ilk aşamada- 7 genç Ermeni'yi eğitim almaları için Almanya'ya gönderdiği ve şimdi bu gençlerin çoğunun geri dönerek Erzurum'da yeni bir okul açmak için işe giriştikleri anlatılmaktadır. Hükümetten izin alınması halinde £10.000 tutarında bir hibe ile bu binanın dikilebileceği ve ilk etapta ülkenin farklı yerlerinden seçilen 25 Ermeni çocuğa burada eğitim verileceği belirtilmektedir.[221]

---

[218] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, July 1, 1896, 26: 110.

[219] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, May 1, 1881, 11: 10.

[220] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, May 1, 1882, 12: 8.

[221] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, January 1, 1883, 13: 7.

3.1.10. Van Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Gazetede Van vilayetinde yapılan misyonerlik faaliyetleri ile alakalı hususiyetle Ermenilere müteveccih kilise, eğitim, gezici kitapçılık ve yetimhaneler hakkında haberler yer almaktadır.

3.1.10.1. Kilise Faaliyetleri

Van ile alakalı ilk habere gazetenin 1 Aralık 1878'de yayınlanan sayısında rastlanmaktadır. Dr. Reynolds'un American Board'a yazdığı mektubun yayınlandığı haberde Türkiye'deki savaşın Van'daki misyonlara etkisinin çok az olduğu, misyonerlerin dört bir tarafının Kürtlerle çevrili olması hasebiyle canlarına ve mallarına hiçbir zarar gelmediği ifade edilmektedir. Haberde, Doğu Misyonunda istatistiki olarak bir düşüş yaşandığı söylenerek, yıl boyunca 33 kiliseye meslek olarak 94 yeni üyenin katıldığı ve toplam 1804 üyenin olduğu yazmaktadır. Pazar ayinlerin 103 farklı yerde yapıldığı ve ortalama katılımın 7.099 olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan bölgedeki muhtelif okullarda toplam 4.231 öğrencinin olduğu, pazar günü-okullarına (Sunday-schools) katılan öğrencilerin sayısının da 3.981'den 4.396'ya çıktığı belirtilmektedir. Öte yandan Dr. Reynolds mektubunda bölgedeki misyonların maddi gelirleri hakkında, "önceki sene orduların misyon bölgelerini büyük oranda süpürdüğü, "vahşi Kürtlerin" (wild Kurds) geniş bölgelere yayıldığı ve tahrip ettiği ve bölgede savaş harekâtının devam ettiği" göz önüne alındığında çok büyük bir düşüş olmadığını ifade ederek ve tüm bu şartlara rağmen maddi gelirlerinin geçen seneye nispetle £1.300'dan £1.200'a düştüğünü yazmıştır.[222]

Van vilayetinde yapılan misyonerlik faaliyetlerinde Amerikan Board ilk sırada yer almaktadır. 01 Haziran 1898 tarihli gazetedeki bir haberde American Board'dan Papaz G. C. Raynolds'un Van'da 25 yıldır icra edilen misyonerlik çalışmaları ile alakalı gönderdiği mektubuna yer verilmektedir. Mektupta, 25 yıllık faaliyetlerin nihayetinde alınan sonuçların hiç de istenilen gibi olmadığı fakat bunun misyonerlerin inançsızlığı ya da gayretsizliği ile alakalı olmadığı belirtilmektedir. Mektupta Van'daki insanların entelektüel gururlarının onların doğru bilgiyi almalarına mâni olduğu söylenerek misyonerlerin çalıştığı daha önceki istasyonlarda insanların eğitimsiz ve daha alçak gönüllü oldukları fakat Van'da durumun bunun tam tersi olduğu ifade edilmektedir. Mektupta ayrıca

[222] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," December 1878, 8: 11.

Ermenilerin etkisinin diğer yerlere nispetle daha fazla olduğu ve bunun da Amerikalıların işini zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Papaz Raynolds, Van'da yapılan misyonerlik faaliyetlerine bakıldığında modern dilde İncil'in 25 yıl önce bilinmez bir kitap iken artık bilindiği, toplam 4.500 İncil nüshasının her yere dağıtıldığı ve her eve girdiği söylenerek rahiplerin eliyle olmasa bile evlerde okunan İnciller ile "doğruya bir kapı açıldığı" söylenmekte ve ayrıca misyonerlerin yaptığı tüm faaliyetlerin Van'da büyük bir değişime sebebiyet verdiği fakat çıkan hadiselerden dolayı misyonerlerden bazılarının başka yerlere göç etmek zorunda kaldıkları ifade edilmektedir.[223]

3.1.10.2. Gezici Kitapçılar

Misyonerlerin diğer bir faaliyet alanı olan gezici kitapçılar vasıtasıyla İncil'in dağıtılmasına yönelik çalışmalar bu bölgede de icra edilmiştir. 01 Ekim 1879 tarihli gazetedeki bir haberde, Tiflis'te yaşayan ve İngiliz ve Yabancı İncil Topluluğu (The British and Foreign Bible Society) ajanlarından birisi olan Bay M. A. Morrison ve maiyetinde çalışan misyonerlerin faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Haberde, Bay Morison'un bölgedeki gezici kitap satıcısı olan misyonerlerin yöneticisi olduğu belirtilmektedir. Haberde bu kişiler ile son üç ayda sattıkları İncil sayılarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kimselerden G. Ter-Sarkissoff hususiyetle Hazar denizi kıyılarında yaşayan Rusların arasında, 15 farklı dilde basılan toplam 2.524 nüsha, S. Ogandjanoff 7 dilde basılan toplam 457 nüsha satmıştır. S. Ogandjanoff isimli misyoner, Müslümanlar arasında yapılan faaliyetlerin "umut verici" olduğunu, çok fazla İncil satılmamasına rağmen özellikle Tatarlar arasında İncil'e ilgi duyulduğunu söylemektedir. Diğer bir gezgin kitap satıcısı olan M. Arutinoff ise 9 dilde basılan toplam 807 kopya İncil satmış olup, idari merkezinin Kars ve Gümrü şehirleri olduğu belirtilmektedir. Erivan hükümetinde de çalıştığı belirtilen M. Arutinoff'un Gümrü şehrinde sattığı İnciller dolayısıyla şehirde kargaşaya neden olduğundan ve insanların sabahtan akşama kadar "dini konular hakkında" konuştuklarından bahsedilmektedir. Başka bir satıcı olan Sarkiss Markaroff'un ise 11 dilde basılan 707 nüshayı Kutaisi, Poti ve Batum şehirlerinde sattığı

[223] Lovedale Press, "Spiritual Movement in The Schools at Smyrna," 28: 88–89.

söylenerek Gürcülerin; güler yüzlü, nazik, bağnaz olmayan, Güney Kafkasya'daki en "ulaşılabilir" kişiler olduğu yorumu yapılmıştır.[224]

2.1.1.1. Yetimhaneler

01 Haziran 1898 tarihli gazetedeki bir haberde Van'daki yetimhaneden bahsedilmektedir. Haberde, başlangıçta 100 ile başlayan yetimhanenin şimdi kapasitesini doldurarak 250 çocuğa ulaştığı söylenerek yetimhanede yemeklerin yapıldığı ve muhafaza edildiği bir yerin olduğundan ve bu sayede masrafların azaldığı belirtilmektedir. Öğretmenlerin hem yetimhanedeki çocukları hem de sabahları gelen öğrencileri okuttuğu, bu iki grup arasında yetimhanedeki öğrencilerin davranış ve itaat olarak daha iyi olduğu ifade edilmektedir.[225]

3.1.11. Harput Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

1839 Tanzimat Fermanı ve 1865 Islahat Fermanından sonra daha rahat hareket etme imkânı kazanan Amerikalı misyonerler, Ermenilerle olan ilişkilerini geliştirerek faaliyet sahalarını genişletmişlerdir. 1850 senesinde icra edilen Türkiye Misyonu'nun yıllık toplantısında Harput, Muş, Bitlis ve Van'ın daha önce kurulmuş olan Erzurum istasyonu tarafından yakinen takip edilmesi kararı alınarak misyon sahasına Harput da eklenmiş olup Harput'a gelen ilk Amerikalı misyonerler George W. Dunmore ve eşidir. 1851 senesine kadar İzmir'de ikamet eden Dunmore ve eşi önce Diyarbakır'a görevlendirilmiş, 1855 senesine kadar burada kalarak Türkçeyi öğrenmişler fakat Diyarbakır'ın iklimi ve kolera ve sıtma gibi hastalıklar nedeniyle Harput'a gönderilmişlerdir. 1855'te Harput'a gelen Dunmore ve eşi hemen faaliyetlere başlayarak yerli din adamı, yerli yardımcı ve öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere karma eğitim verilen bir Protestan okulu açarlar. Bu misyonerler Ermeni Gregoryen cemaatini bölerek Protestanlaştırdıkları için eski mezhep mensupları (Gregoryan, Katolik, Süryani) tarafından büyük bir tepki ile karşılaşmışlar hatta 1856 senesinde ölen Protestan bir çocuğun Ermeni mezarlığına gömülüp gömülmemesi hususunda çıkan tartışmalar neticesinde bölgede olaylar çıkmıştır ki bu

[224] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, October 1, 1879, 9: 10–11.

[225] Lovedale Press, "The Van Orphanage in Turkey," *The Christian Express*, June 1, 1898, 28: 89–90.

hadiseden anlaşılacağı üzere Ermeniler arasında mezhep değiştirmek demek o milletten (dini topluluktan) ayrılmak manasına gelmekte idi.[226]

Harput vilayetinde yapılan misyonerlik faaliyetlerinin başında kiliseler ve eğitim misyonerliği gelmekte olup Amerikalı misyonerlerin sadece Ermeni liderler yetiştirmek maksadıyla, köy ve kasabaları dâhil Elazığ'da açtıkları kurumların (anaokulu, yetimhane, ilahiyat okulu vd.) toplam sayısı 83 olup bu da Amerikalıların bu bölge ile ne kadar çok ilgilendiklerini göstermektedir.[227] 01 Mart 1881 tarihli gazetede Harput Rahibe Okulu'ndan (Harpoot Girls' Seminary) bahsedilmektedir. Haberde okulun başlangıcından itibaren 150 kadın ve kızın mezun olduğu, bunlardan ikisi hariç hepsinin Hristiyanlıkta çok iyi oldukları ifade edilmektedir. Okuldan mezun olanların haricinde 100 kadar daha öğrencinin de az-çok eğitim aldığı, hepsinin toplam 250 kadar olduğu ve Hristiyan misyonerler olarak çalıştıkları ifade edilmektedir. Tüm bu kadın ve kız öğrencilerin gittikleri yerlerde 10.000 kadın ve kıza etki edecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca son raporlara göre Harput Rahibe Okulu'nda şu an eğitim alan kızların sayısı 60 olup, Harput vilayetinde eğitim gören kızların toplam sayısı ise 820 olarak belirtilmiştir.[228] Bu da Harput vilayetinden okula giden kızların yaklaşık olarak %7,4'üne tekabül etmektedir. 01 Mayıs 1896 tarihli gazetede kız öğrencilerle alakalı başka bir haberde de "Ermenistan'daki" birçok dokunaklı olay arasında, Harput'taki "korku ve tehlike günlerinde" birbirlerini Kutsal metinlerle rahatlatan okul kızlarından bahsedilmekte ve okulları yakıldığında bu kızların sadece İncillerini kurtarabildikleri ifade edilmektedir.[229]

Harput vilayeti ile alakalı diğer haberler de yaşanan olaylar dolayısıyla hastalanan insanlardan bahsedilmektedir. 01 Haziran 1897 tarihli gazetedeki bir haberde ocak ayının başında Harput'tan gelen raporlardan bahsedilmektedir. Rapora göre 200 haneli bir köyde 70 kişinin hasta olduğu, "katliamdan" önce 280 kişinin yaşadığı başka bir köyde ise 150 kişinin hasta olduğu söylenmekte, diğer birçok köyde ise insanların "hastalıktan değil isteyerek" öldüklerinden söz edilmektedir. Raporda ayrıca Harput'ta iki evin yetimler için

[226] Erdal Açıkses, "Doğu Anadoluda'ki Misyonerlik Faaliyetleri İçerisinde Harput Misyonunun Yeri," in *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 57–59.

[227] Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri*, 216–217.

[228] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," March 1, 1881, 11: 6.

[229] Lovedale Press, "Monthly Summary," May 1, 1896, 26: 77.

açıldığı, Arapgir rahibine göre 1.711 kız ve erkek çocuğun yetim kaldığı ve 683 kadar kadının da dul kaldığı aktarılmaktadır.[230]

The Christian Express Gazetesi bir misyonerlik gazetesi olması münasebeti ile sık sık misyonerlerin "meziyetleri ve gayretleri" ile alakalı haberlere yer vermektedir. 01 Ekim 1881 tarihli gazetedeki bir haberde, Harput'ta misyonerlik faaliyetleri yapan Dr. Barnum ve parasını çalan hırsızlarla arasında geçtiği söylenen konuşmadan bahsedilmektedir. Dr. Barnum'un tüm parasını kendisine saldıran hırsızlara kaptırdıktan sonra hırsızların elebaşının elini avuçlarının arasına alarak ona nazik bir şekilde "ölümü ve ahiret gününü" ve bu yaptığının yanlış olduğunu anlattığı, bunun üzerine hırsızın tereddüte düşüp, özür dileyip bütün çalınan parayı ve kıyafetlerini geri verdiği ifade edilmektedir.[231] 01 Ekim 1887 tarihli başka gazetedeki haberde de Urumiye'den gönderilen bir mektupta, Harput'ta yaşayan kör bir Ermeni adamın köy köy dolaşıp İncil okumak suretiyle misyonerlik yaptığından bahsedilmektedir. Haberde bu kişinin kör olmasının kendisi için bir "koruma" olduğu, zavallı küçük bir eşeğin üzerinde yolculuk yaptığı ve kendisine rehberlik eden sağır ve tek gözü gören bir kimse ile bölgede dolaştıkları ve insanların bir körün nasıl okuduğuna hayret ettikleri ifade edilmektedir.[232]

3.1.12. Mamuretül Aziz Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Gazetede Mamuretül Aziz (Elâzığ) vilayetiyle alakalı olarak daha çok eğitim misyonerliğinin yapıldığı Fırat Koleji ile alakalı haberler yer almakta olup yapılan çalışmaların "çok sessiz ve derin" çalışmalar olduğu ifade edilmektedir. 1878 senesinde kurulan kolej ilk başta "Ermeni Koleji" olarak isimlendirilmiş, Osmanlı Devleti'nin itirazı üzerine isim değişikliğine gidilmiş ve yakınında akan Fırat Nehri'ne izafeten "Fırat Koleji" olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte Ermeniler koleji "Yeprad Koleji" olarak isimlendirmişlerdir.[233] 01 Aralık 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Türkiye'nin doğusundaki "uyanış için çalışan kalplerden" bahsedilmektedir. Fırat Koleji'nde (the Euphrates College) 16 Martta çok sayıda kız öğrencinin misyonerlik faaliyeti arayışı içerisinde olduğu, bahar tatili için dönemin kapanmasından önce de 27-28 kız öğrencinin

[230] Lovedale Press, "Monthly Summary," June 1, 1897, 27: 92.

[231] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1881, 11: 10.

[232] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, October 1, 1887, 17: 156.

[233] Açıkses, "Doğu Anadoluda'ki Misyonerlik Faaliyetleri İçerisinde Harput Misyonunun Yeri," 95.

"diğerlerini de doğru yola ulaştırmak için" çalıştıkları söylenerek bu çalışmaların "çok sessiz ve derin" çalışmalar olduğu belirtilmektedir.[234]

01 Şubat 1892 tarihli gazetedeki başka bir haberde de Fırat Koleji'nin yıllık raporunda yayınlanan bazı bilgilere yer verilmektedir. Haberde 1891 yılında ilk dönemde 516 öğrenci, ikinci dönemde 547 öğrencinin devam ettiği ve yarı yarıya kız ve erkek olduğu ifade edilmektedir. Kolejdeki öğrencilerin Kürdistan'dan Mezopotamya'ya, Sivas'tan Rusya'ya, 40-50 farklı şehirden geldikleri belirtilmekte ve kolejdeki tüm erkeklerin aynı zamanda Genç Hristiyan Erkekler Topluluğu'nun (Young Men's Christian Association) bir üyesi olduğu ve tamamının Hristiyan olduğuna inanıldığı ifade edilmektedir.[235]

3.1.13. Haleb Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

3.1.13.1. Antakya Kazasında Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

01 Temmuz 1891 tarihli gazetedeki bir haberde Antakya'da (Antioch), Reformed Presbiterian Church'e bağlı bir misyon istasyonu olduğu, papaz tıp doktoru Jas Martin ve eşinin burada yürüttüğü faaliyetlerden bahsedilmektedir. Haberde Antakya'nın Protestanlığa karşı olmasıyla bilinen bir yer olduğu ifade edilmektedir. Haberde geçen yılın başında Dr. Martin'in İrlanda'ya dönmek üzere çağrıldığı ve Bayan Martin'in Misyondan sorumlu olarak tek başına kaldığı ve bu esnada Ekim ayı ortalarında Antakya'da kolera salgını yaşandığı aktarılmaktadır. Koleranın kurbanlarını korkunç bir hızla götürdüğü, insanların kasabadan kaçmaya başladığı ve seyahat araçları ve yanlarında götürecek yiyecekler için çok yüksek meblağlar ödemek zorunda kaldıkları ve Protestanların bir kısmının Antakya'dan gidemeyecek kadar fakir oldukları anlatılmaktadır. Salgın esnasında Bayan Martin'in kocasının ona vermiş olduğunu reçeteler kitabından kolera için bir tane bularak pek çok kişiye ilaç ve dezenfektan dağıttığı, bu insanların iyileştikleri, önceleri misyonerlik faaliyetlerine karşı çıkan pek çok kişinin bu olaydan sonra "kalplerinin yumuşadığı" söylenilerek be vesile ile Bayan Martin'in bir İncil kadını olarak daha önce kendisine kapalı olan yerlere bir "giriş bulduğu" ifade edilmektedir.[236]

---

[234] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, December 1, 1890, 20: 188.

[235] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, February 1, 1892, 21: 30.

[236] Lovedale Press, "Syria," *The Christian Express*, July 1, 1891, 20: 109.

3.1.13.2. Ayıntab Kazasında (Aintab) Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Gazetedeki haberlerde ağırlıklı olarak bölgede icra edilen kilise ve eğitim faaliyetlerinden, toplanan bağışlardan ve yaşanan hadiselerden bahsedilmektedir. Ayıntab ile alakalı ilk habere 01 Eylül 1878 tarihli gazetede rastlamaktayız. Gazetedeki bir habere göre Türkiye'de, Merkezi Türkiye Misyonu ile bağlantılı 26 Protestan kilisesinin varlığından bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Ayıntab'da diğeri Maraş'ta olmak üzere iki tane kız lisesinden bahsedilmekte, okulun "ehil Amerikalı kadınlar" tarafından işletildiği ve maksatlarının da "seçkin bir kız sınıfının" öğretmen ve Türkiye'deki yerli papaz ve vaizlerin eşleri olarak yetiştirilmesi olduğu ifade edilmektedir. Bunula birlikte, Merkezi Türkiye Koleji (The Central Turkey College) Ayıntab'da olup hali hazırda 50'den fazla genç adamın katıldığı belirtilmektedir. Türkiye'deki okulların ve kiliselerin çoğunluğunun kendi kendini ayakta tutabildiği ifade edilerek geçen sene (1877) kendi gayretleriyle 110.000 kuruş (piastre) (yaklaşık £900) topladıkları söylenmekte, insanların fakirliği ve savaş dolayısıyla ülkenin durumu göz önüne alındığında bunun büyük bir miktar olduğu ifade edilmektedir.[237] Ayıntab'da yapılan Protestan misyonerlik faaliyetleri ile alakalı olarak ayrıca 01 Mayıs 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Ayıntab'daki "uyanışın neticesinde" kiliselere 534 yeni üyenin geldiği ifade edilmektedir.[238] 01 Ekim 1896 tarihli başka gazetedeki bir haberde Prof. J. Rendell Harris'in Şabat gününde Ayıntab'ı ziyaret ettiği ve farklı kiliselerdeki cemaatlerin sayısının toplam 11.000 olarak aktardığı yazmaktadır.[239] Bunula birlikte Gregoryen Ermenilerinin Protestanlara bakış açısının değiştiğinin söylendiği 01 Haziran 1897 tarihli gazetede bir örnek verilmektedir. Verilen örnekte Ayıntab'dan Bay Sanderson'un rapor ettiği bir olayda Gregoryen Kilisesine atanan 3 rahibin kabul töreninden bahsedilmektedir.[240]

01 Nisan 1880 tarihli gazetede Maraş'ta misyonerlik faaliyetleri sürdüren Papaz Henry Marsden tarafından bölgeden gönderilen ve Ayıntab hakkında bilgi veren uzun bir mektup yer almaktadır. Mektupta şehrin coğrafi konumu, nüfusu, sosyal yapısı ve bu bölgelerde yaşayan Hristiyan Ermenilerin ayinleri ile ilgili birçok detay yer almaktadır. Haberde, Ayıntab şehrinin Antakya'nın 100 mil yukarısında yer aldığı ve bu şehirde

[237] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, October 1, 1878, 8: 9.

[238] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 1, 1890, 20: 76.

[239] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, September 1, 1896, 26: 158.

[240] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 1, 1897, 27: 87.

tamamı Müslüman 30.000 Türk'ün yaşadığı ve şehirdeki 60 camide günde beş vakit ezan okunduğu ifade edilmektedir. Öte yandan Ayıntab'da yaşayan 10.000 Hristiyan Ermeni'nin yüzyıllar önce inşa edilen kiliselerinin, atalarından kalma İncillerinin ve 1.000 yıl öncesinden kalma seremonilerinin olduğu ifade edilmektedir. Haberde, Hristiyan Ermenilere ait kiliseler hakkında da detaylar verilmektedir. Bu kiliseleri Amerikalı misyonerlerin 30 yıl kadar önce ziyaretinden ve karşılaştıkları manzaradan bahsedilmektedir. Bu ziyarette kilisenin yaklaşık 1.000 kadar üyesinin olduğundan bahsedilmekte, kilisede rahibin eski İncil'den -belki de dinleyenlerin hiçbirisinin anlamadığı- eski Ermeni dilinde bir şeyler okuduğundan, büyük ihtimalle rahibin kendi okuduklarının da önceki atalarından kalma, ezberlediği şeyler olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte kilise üyelerinin ne zaman eğileceklerini ve ne zaman dizlerini kırıp çökeceklerini bildikleri ve bu şekilde kendi ritüellerini tekrar ettiklerinden bahsedilmektedir. Daha sonra kimsenin okuyamadığı büyükçe bir İncil'i öpüp, duvarlara çizilmiş olan kişilerin resimleri önünde eğildikten sonra kapıda bıraktıkları ayakkabılarını giyip gittikleri ifade edilmektedir. Kadınlar ve kızlara gelince, bunların kiliseye girmeye izinlerinin olmadığı ama beyaz çarşaflar giyip salonun çok ücra bir yerinde -belki de hiç duymayacakları ve göremeyecekleri bir köşede- bekledikleri ifade edilerek 30 sene önce bölgede yaşayan 10.000 Hristiyan'ın dini hayatı hakkında bilgi verilmektedir. Haberde geçen 30 yıl zarfında -1880 itibarıyla- Ayıntab'da, kayıtlı 2.000 Protestan'ın bulunduğu, iki kilise ve bu kiliselerin 600'den fazla üyesi olduğu belirtilmektedir. Bunların durumlarının Yeni İngiltere'dekilerle (New England) aynı olduğu ve her birinin 700-800 üyesi olan iki tane pazar okulu bulunduğu, bütün Protestan çocukları için gündüz okulları, ilkokul, ortaokul ve gramer okulları bulunmaktadır. Ayıntab'daki bu iki kilisenin kendi ana komiteleri olduğu, bunlar üzerinde Misyonerlerin hiçbir etkisi olmadığı ve bu manada bir arzularının olmadığı ve bu iki kilisenin kendi ayakları üzerinde durabildiği belirtilmektedir. Amerikalı misyonerlerin 30 yıl önceki ziyaretlerinde, şehirde İncil'i okuyabilen sadece bir kadın bulabilmişlerken artık tüm kadınların kendi İncillerini okuyabildikleri belirtilmektedir. [241]

01 Nisan 1880 tarihli gazetedeki bir haberde, Ayıntab'da faaliyet gösteren bir Şabat okulunun faaliyetlerinden (Sabbath school) bahsedilmektedir. Şabat okulları; resmi olarak 1863 senesinde Amerika'da kurulan Protestan mezheplerinden birisi olan Yedinci Gün

[241] Lovedale Press, "Turkey in Asia - Aintab and Marash," *The Christian Express,* April 1, 1880, 10: 7.

Adventist Kilisesi'nin (Seventh-day Adventist Church) [242] Cumartesi günleri çocuklara ve yetişkinlere yönelik tertip ettiği ve genellikle ayinden önce ilahilerin okunup İncil'in anlatıldığı bir kilise faaliyeti şeklindeki organizasyonlarıdır.[243] Yedinci Gün Adventist Kilisesi temel olarak Hz. İsa'nın ikinci kez geleceğine inanmaları ve haftanın yedinci gününü Cumartesi kabul etmeleri ile diğer Protestan mezheplerinden ayrışmaktadır.[244] Öte yandan Şabat okullarının ortaya çıkışı hususunda ise kilisenin kurucularından olan James White, gündüz okullarında yeterli İncil eğitiminin verilemediği düşüncesinden hareketle 08 Temmuz 1852 senesinde yayımlanan The Review and Herald'da çocuklar için Şabat okulu dersleri hazırlama niyetinde olduğunu ifade etmiş[245] akabinde 19 dersten oluşan "Gençlik Eğitmeni" (Youth's Instructor) isimli eğitim materyallerini hazırlamış ve 1853 senesinde eşi Ellen White ile birlikte ilk düzenli Şabat okulu derslerine New York-Rochester'daki kendi evlerinde başlamışlardır. Daha sonra ikinci Şabat okulu 1854'te New York – Buck's Bridge'de John Byington tarafından, üçüncüsü de 1855'te Michiga-Battle Greek'te Merritt Gardner Kellogg tarafından açılmış olup[246] günümüzde Yedinci Gün Adventist Kilisesi'ne bağlı dünya geneline yayılmış 8.000 okulda 2.000.000 öğrenci bulunduğu ifade edilmektedir.[247]

01 Nisan 1880 tarihli gazetede Ayıntab'daki sözü edilen Şabat okulunda erkek, kadın ve çocuk olmak üzere 800 kişinin devam ettiğini ve ayinlerin Amerika'daki evanjelik kiliselerde olduğu gibi fakat "doğal olarak" dinleyenlerin anlayabilmesi için Türkçe dilinde yapıldığı ve okunan ilahilerin, Zion şarkılarının Türkçe tercümeleri olduğu ifade edilmektedir. Ayıntab için söylenen tüm bu hususların Maraş için de geçerli olduğu fakat burada okul yerine erkekleri "kürsüye hazırlayan" bir ilahiyat fakültesi, üç tane kendi kendine yetebilen kilise ve 2.500 Protestan olduğundan belirtilmektedir. Bölgedeki yerleşim yerlerinden Urfa, Adıyaman, Kassab, Kilis, Adana ve Saimbeyli'nin (Hadjin) her birinde 300 ila 1.000 cemaati olan ve kendi kendine yeten kiliseleri olduğu ifade

[242] "Who are Seventh-day Adventists?," accessed: December 12, 2019, https://www.adventist.org/church/what-do-seventh-day-adventists-believe/.

[243] "Sabbath School," accessed: December 11, 2019, https://en.wikipedia.org/wiki/Sabbath_School.

[244] "Adventist," accessed: December 11, 2019, https://www.britannica.com/topic/Adventism.

[245] James White, "A Paper for Children," *The Advent Review, and Sabbath Herald*, 1852, 3: 37.

[246] "The Past with a Future, Looking Back to Move Forward," accessed: December 10, 2019, https://executivecommittee.adventist.org/wp-content/uploads/2018/10/4.-Simmons.-LEAD-Conf.-Sabbath-School-with-Stories.pdf.

[247] "Who Are Seventh-Day Adventists?"

edilmektedir. Bunların haricinde Merkezi Türkiye Misyonunda 30 şehir ve köyde kilise ve okulları bulunduğu ve buralarda ayinlerin ve Pazar okullarının devam ettiği yazmaktadır. Ayrıca haberde, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece birkaç şehir ve kasabasında kendi cemaati olan kilise ve okulların bulunmadığı; sadece Anadolu'da 200'den fazla yerde ibadet mahallerinin olduğu belirtilmektedir.[248]

Gazetede ayrıca Ayıntab kazasında yaşanan hadiseler ile alakalı haberlere de yer verilmektedir. 01 Ocak 1897 tarihli gazetedeki bir haberde neredeyse bu misyonun Merkezi Türkiye Misyonunda geçen yılın son üç ayında çok çılgın, öfkeyle kan döküldüğünden ve en kötü felaketin 28 Aralık'ta iki günde 6.000 kişinin öldüğü Urfa'da olduğu ifade edilmektedir. Haberde bölgede ayrıca bir kilisenin yakıldığından ve bu şiddetin Siverek ve Adıyaman'dakilerde de aynı şekilde korkutucu olduğu, Maraş'ta misyoner binalarının işgal edildiği, rahip okulunun soyulup yakıldığı ve iki öğrencinin ölümcül bir şekilde yaralandığı ifade edilmektedir. Öte yandan Ayıntab'da de aynı şekilde binalara saldırı olduğu fakat binaların zarar görmediği; ancak hastanelerin yaralılarla dolup taştığı ifade edilmektedir. Haberde ayrıca bu saldırıların akabinde büyük "dini uyanmalar" olduğu ve kiliselerin ibadet edenlerle dolduğu dile getirilmektedir.[249]

3.1.13.3. Maraş Kazasında Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

01 Eylül 1879 tarihli gazetedeki bir haberde "yukarı Suriye'de yer alan Maraş'ta" Amerikan Misyonu'nun 1.100 kişiden oluşan bir cemaatinin olduğu yazmaktadır.[250]

01 Aralık 1880 tarihli gazetede Missionary Herald'da yayınlanan bir yazıya yer verilmiştir. Merkezi Türkiye Misyonunda bulunan Maraş'ta "canlanmanın" devam ettiği belirtilerek, din değiştirerek Hristiyan olanlar için sabah saatlerinde düzenlenen toplantıların devam ettiği ve 25 kadar kişinin bu toplantılara katıldığı ifade edilmektedir. Öte yandan cumartesi akşam yapılan genel toplantıya 400 kişinin katıldığı, iki buçuk saat sürmesine rağmen kimsenin erkenden kalkıp gitmediği belirtilmektedir. Maraş'ta bulunan söz konusu kilisenin 1.000 kapasiteli olduğu ve birçok kez dolduğu ifade edilen haberde Maraş'taki insanların -fakir olmalarına rağmen- kızlar için kurulacak rahibe okulu için

[248] Lovedale Press, "Turkey in Asia - Aintab and Marash," 10: 7.

[249] Lovedale Press, "The Work of The American Board 1895-96," 27: 6.

[250] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1879, 9: 7.

2.250 $ topladıkları söylenerek bu insanların normalde erkek çocukların eğitimine kızlarınkinden daha fazla ehemmiyet vermelerine rağmen bu paranın bugüne kadar kızlar için toplanan en yüksek miktar olduğu ifade edilmektedir.[251]

01 Mart 1881 tarihli haberde Amerikan Yabancı Misyon Komiserler Masası'nın (ABCFM) geçen Eylül ayında gerçekleştirdiği 71. yıllık toplantısından bahsedilmektedir. Lowel şehrinde icra edilen toplantıda -başka diğer ülkelerle birlikte- "yılın en dikkat çeken hadiselerinden bir tanesinin de Maraş'taki büyük uyanış" olduğu ifade edilerek, Türkiye'de de yükseköğrenime olan talebin arttığı, neredeyse tüm misyon alanlarında kadın misyonerlerin çalışması ile alakalı dikkat çekici açılımlar olduğu ifade edilmektedir.[252]

01 Haziran 1882 tarihli gazetede yer alan bir haberde, Amerikalı misyonerler tarafından Maraş'ta bazı ilginç heykel ve yazıtların keşfedildiği, bunlardan bir tanesinin Karkamış'ta yakın zamanda keşfedilen bir Hitit heykeline benzediği ve bunların bir kopyasının Amerikan Oryantal Topluluğu (American Oriental Society) ve İngiliz Müzesi'ne (British Museum) gönderildiği belirtilmektedir.[253]

01 Mayıs 1893 tarihli gazetedeki bir haberde Merkezi Türkiye Misyonunda misyonerlik faaliyetlerinin başlamasından itibaren 44 yıl geçtiği söylenerek, en son rapora göre; 1892'ye kadar olan her şeyin çok iyi olduğu belirtilmektedir. Raporda, Maraş'taki Rahip Okulundan "iyi eğitilmiş ve umut vadeden" 5 gencin mezun edildiği ve ayrıca Ayıntab'daki Türkiye Merkez Koleji'nde 10 mezunun misyonerlik yapmak üzere "gönderildiği" ifade edilmektedir.[254]

01 Eylül 1894 tarihli gazetedeki Maraş ile ilgili bir haber yer almaktadır. Halep'in 100 mil doğusunda, Tarsus Dağının eteklerinde 30.000 nüfuslu bir yer olan Maraş'ın etrafında Protestanlık faaliyetlerinin rahatça yürütülmesine yardımcı olan çok fazla Ermeni köyünün olduğu söylenerek Maraş'ta 20 yıldır American Congregational Church of Mission'ın aktif bir şekilde misyonerlik faaliyetleri yaptığı ifade edilmektedir. Haberde şu anda şehir merkezinde tam organize 3 cemaatin mevcut olduğu, bir rahip okulu olduğu ve bu okulun öğrencilerinin civar köylerde Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde bulundukları,

[251] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," December 1, 1880, 10: 10.

[252] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," March 1, 1881, 11: 7.

[253] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1882, 12: 5.

[254] Lovedale Press, "Monthly Summary," May 1, 1893, 22: 74.

ayrıca burada 90 öğrencinin katıldığı bir akademinin olduğu ve bu öğrencilerin 3'te 1'inin yatılı kaldığı belirtilerek, ayrıca Maraş'ta hala açık olan bir kız kolejinin bulunduğu, 1893 yılında birçok kızın burada okuduğu ve bu kolejin asıl amacının "Hristiyan işlerinde çalışacak kadın lideri yetiştirmek" olduğu ifade edilerek bundan 20 yıl önce okuma bilen bir kızın nadiren çıktığı ifade edilmektedir.[255]

3.2. Trakya ve Balkanlar

3.2.1. Bulgaristan Eyaletinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

3.2.1.1. Kilise Faaliyetleri

Bulgaristan eyaletinde yapılan kilise faaliyetleri ile alakalı ilk habere 01 Nisan 1880 tarihli gazetede rastlanmaktadır. Haberde Amerikalı misyonerlerin Bulgaristan'daki yerli bir kilisesinden gelen üç yetkilinin ziyaretiyle yaşadıkları sevinçten bahsedilmektedir. Gelen yetkililerin Doğu Rumeli'deki Türklere yönelik İncil faaliyetlerinin başlama zamanının geldiğini söylediği belirtilen yazıda bir zamanlar "mağrur" olan Türklerin şimdi "beli bükülmüş, mütevazı ve okutulabilir olduğu" ve göçmenlerin kitleler halinde geri döndüklerinden bahsedilmektedir. Bulgarların Türklerin elinden çok çektiği fakat artık Müslümanlara yönelik "gerçek faaliyetin" İstanbul'da değil Batı Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da başlamaya hazır olduğu ifade edilmektedir. Haberde tüm Türk İmparatorluğunda sadece Bulgaristan'da gerçek bir dini özgürlüğün olduğu, Bulgar Prensi Aleksander'ın da bir Protestan olduğu ve kabul edeceği herhangi bir dini inanç yöntemiyle kendi halkını koruyacağı ifade edilmektedir.[256]

Başka bir haberde Avrupa Türkiye'si Misyonu (the Europian Turkey Mission) ve faaliyetlerinden bahsedilmektedir. 01 Ocak 1897 tarihli gazetedeki bir haberde her ne kadar misyonun adı Avrupa Türkiye'si Misyonu olsa da aslından genelde Bulgaristan için yapılmış bir misyon olduğu, ayrıca Bulgarlar için çalışan Metodist Episcopal Board isimli bir başka misyoner topluluğu olduğu ve bunların da Balkanların kuzeyinde çalıştıkları

[255] Lovedale Press, "Turkey in Asia," *The Christian Express*, September 1, 1894, 24: 134–135.

[256] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News Title," 10: 10.

söyleniyor. Haberde Bulgarların Hristiyan bir millet olmalarının çok büyük önem taşıdığı ifade edilmektedir.[257]

Bulgaristan vilayetinde faaliyet gösteren bir diğer topluluk da İngiliz Yabancılar ve İncil Topluluğu'dur (the British Foreign and Bible Society). 01 Mart 1913 tarihli gazetedeki bir haberde İngiliz Yabancılar ve İncil Topluluğu'nun Balkanlarda yaptığı misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Haberde ayrıca "Bulgaristan İmparatorluğu'nun" nüfusunun 4.000.000'un üzerinde olduğu, bunlardan 500.00'ini Türklerin oluşturduğu fakat sayılarının "hızlı bir şekilde azaldığı" belirtilmektedir. Bulgaristan'da yaşayan Hristiyanların Rum Ortodoks, Roman Katolik, Gregoryen-Ermeni ve Metodist cemaatlerine mensup oldukları ve kalabalık bir Yahudi ve Müslüman toplumunun olduğu ifade edilmektedir.[258] Haberde sözü edilen Türk nüfusu ile alakalı Türk ve Bulgar kaynaklarında farklı bilgiler yer almaktadır. Şöyle ki 1396 senesinden 1878 senesine kadar Osmanlı hükümdarlığı altında bulunan Bulgaristan,[259] Balkanlarda en fazla Türk nüfus iskân edilen bölgelerin başında gelmekte olup tarihsel süreç içerisinde bölgedeki Türk varlığı her zaman devam etmiştir. 1878'e kadar beş yüzyıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Bulgaristan'da tatbik edilen iskân politikaları neticesinde 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar Türk nüfusu Bulgar kaynaklarına göre de nüfusun çoğunluğunu teşkil etmiş; 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra ise vaziyet devamlı olarak Türklerin aleyhine gelişmiştir.[260] Savaş öncesinde Bulgaristan nüfusunun yarısını oluşturan çoğunluğu Türk yaklaşık 1.600.000 Müslüman yaşamakta iken, bu nüfus harp esnasında katl ve tehcir başta olmak üzere muhtelif sebepler dolayısıyla % 50 azalarak 802.597'ye düşmüş, bu sayı da Bulgar Krallığı'nın 1910 yılında ilk defa yaptığı sayımlara göre 602.085 kişiye gerilemiştir.[261] Öte yandan Bulgar resmi istatistiklerine göre 1900 senesinden Müslüman nüfusun %82,5'ini teşkil eden Türklerin sayısı 1880'de 650.000 iken, 1900'de 531.084 ve 1910'da 465.988 olarak belirtilmektedir. Öte yandan söz konusu istatistiklere göre Bulgaristan'ın toplam nüfusunun 1900 senesinden 3.744.283 iken 1910

[257] Lovedale Press, "The Work of The American Board 1895-96," 27: 7–8.

[258] Lovedale Press, "The Balkan States," *The Christian Express*, March 1, 1913, 43: 42–43.

[259] Hasan; Yücel Yaşar; Eroğlu Hamza Eren, "Bulgarians and The Turkish Language," in *The Turkish Presence in Bulgaria*, 2nd Ed. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 1.

[260] Bülent Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878-1934)," *Türk Dünyası Araştırmaları* 109/214 (2015): 93–95.

[261] Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, 1st Ed. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 118.

senesinde 4.337.513'e yükseldiği belirtilmektedir.[262] Dolayısıyla 14. yüzyıldan beri bölgede yaşayan Türk nüfusu 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra çok keskin bir şekilde düşerken Bulgaristan nüfusu artmaya devam etmiştir.

3.2.1.2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Bulgaristan vilayeti ile alakalı haberler incelendiğinde Protestan Amerikalıların ve American Board'a bağlı olan Robert Koleji'nin Bulgaristan tarihi üzerindeki etkisi gerek dini gerek politik perspektiften açıkça görülmektedir. 01 Ocak 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Bath'lı Marquis'in "Bulgaristan İşleri Üzerine Gözlemler" (Observations on Bulgarian Affairs) başlıklı çalışmasında, Türkiye'nin Avrupa yakasında Amerikalı misyonerlerinin yapmış oldukları çalışmalarına değinmektedir. Marquis'e göre, eğer Bulgar milleti tekrar ruhsal anlamda yükselirse bunun büyük bir kısmının Amerikalı misyonerlerinin küçük ama etkili girişimleri neticesinde olacaktır. Türklerin onları yönettiği "en karanlık zamanlarda" Amerikalıların ihtiyaç sahiplerinin yardımına koştuklarını söyleyen Marquis, Amerikalıların okullarına girmek için dini bir imtihana gerek olmadığından ve bu okullardaki eğitimin kalitesinden övgüyle söz etmektedir.[263] 01 Nisan 1880 tarihli gazetedeki bir haberde, Bulgaristan'ın yeni Prensi'nin gizli sekreterlerinin İstanbul'daki Robert Koleji'nde eğitim görmüş kimseler olduğu ve Bulgaristan Ulusal Konseyi'nin 40'tan fazla üyesinin yine aynı Amerikan Board'un misyonerlik kurumu olan Robert Koleji'nde eğitim aldığı ifade edilmektedir.[264] 01 Kasım 1887 tarihli gazetedeki bir haberde de Robert Koleji olmamış olsaydı Bulgaristan'ın nasıl var olabileceğini görmenin zor olduğu söylenmekte ve Ayıntab, Beyrut, Harput ve Merzifon'daki bu kolejlerin kendilerine has "farklı yollarla olsa da eşit derecede mühim işler" ortaya çıkardıkları ifade edilmektedir.[265]

Bulgaristan vilayetinde yapılan faaliyetler sadece orada yaşayan insanlarla sınırlı kalmamakla beraber bu okullarda yetiştirilecek çocukların misyonerlerin diğer ülkelerdeki emellerine de hizmet edeceği ifade edilmektedir. 01 Kasım 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Arnavutların Hristiyanlaştırılmasına yönelik ilk adımın atıldığı ve bu yeni

[262] Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908),* 101, 115.

[263] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* January 1, 1881, 11: 12.

[264] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News Title," 10: 9.

[265] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1887, 17: 169.

girişimin kendi kendini neredeyse tamamen idame ettirebileceği söylenerek, bazı Arnavut gençlerin Bulgar Misyon Okullarında okutulması ile İncil'in bu halk arasına girebileceği ifade edilmektedir. Haberde ayrıca Arnavutların Makedonya ile Adriyatik arasındaki dağlık bölgeyi işgal eden dayanıklı, dinç insanlar olduğu ve büyük ölçüde "Slav kökenli olduklarının varsayıldığı" ifade edilmektedir.[266]

Gazetede ayrıca 1913 senesi itibariyle Bulgaristan'daki okuma yazma oranına da yer verilmektedir. 01 Mart 1913 tarihli gazetedeki bir haberde Bulgaristan'daki eğitim seviyesinin düşük olduğu ve okuma yazma bilenlerin oranının %24 olduğu ifade edilmektedir.[267]

3.2.1.3. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri

01 Ocak 1894 tarihli gazetedeki bir haberde Bayan Tonjoroff'un Bulgaristan'da bulunan tek tıbbi misyon ile ilgilenen ve yorulmak bilmeyen bir misyoner olduğu, dispanser ile hastane işini birlikte götürdüğü, 42 farklı yerden gelen toplam 7.169 hastayı iyileştirdiği ifade edilerek hastaların tamamına İncil'in ulaştırıldığı ifade edilmektedir.[268]

3.2.1.4. Hristiyan Edebiyatı Çalışmaları ve Gezici Kitapçılar

01 Kasım 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Papaz Dr. Elias Riggs'in kendisini Bulgarlar için Hristiyan edebiyatını geliştirmeye adadığı ve 1871 yılında Kutsal metinlerin Bulgarcaya çevirisini tamamladığı, şimdilerde ise bu çevirileri tefsir ettiği ve bu iş için Riggs'in biçilmiş kaftan olduğu ifade edilmektedir.[269]

01 Mart 1913 tarihli gazetedeki bir haberde ise İngiliz Yabancılar ve İncil Topluluğu'nun Tuna Nehri üzerindeki Rusçuk limanında bir deposunun bulunduğu ve Balkanların kuzeyinde Bulgaristan'da 3 gezici kitapçı (colporteur) istihdam ettikleri ve bu kimselerin 1911 yılında Topluluğa ait 9.175 İncil nüshasını "Bulgarların eline koyduğu" ifade edilmektedir.[270]

---

[266] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1890, 20: 172.

[267] Lovedale Press, "The Balkan States," 43: 42–43.

[268] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, December 1, 1893, 22: 13.

[269] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1890, 20: 172.

[270] Lovedale Press, "The Balkan States," 43: 42–43.

3.2.2. Bosna Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

01 Haziran 1881 tarihli haberde Bosna'nın Müslümanların yönetimi altında olduğu zamanlarda İncil'in serbest bir şekilde dolaşımının mümkün olduğundan fakat Bosna'nın Avusturya yönetimi altına girdikten sonra burada İncil satışının yasaklandığı ifade edilmektedir.[271] Bu süreçte Katolik Avusturya yönetiminin Protestanların İncil satışını yasaklamalarının politik bir karar olduğu söylenebilir.

3.3. Ortadoğu

3.3.1. Bağdat Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Bağdat vilayetinde yapılan misyonerlik faaliyetleri ile alakalı olarak gazetede en çok bölgede yeni açılan misyon istasyonları hakkındaki haberler yer almaktadır. 01 Aralık 1880 tarihli gazetedeki bir haberde, Amerikalı cemaatçilerin (American Congregatioanlists) şimdi nüfusu 90.000 olan Bağdat'ta yeni bir istasyon oluşturma teklifini sundukları belirtilmektedir.[272] 01 Haziran 1883 tarihli başka gazetedeki bir haberde, Bağdat'taki Kilise Misyonerlik Topluluğu'nun (The Church Missionary Society) Müslümanlara yönelik yeni bir misyona başlayacakları belirtilmektedir.[273]

Gazetede yeni açılan misyon istasyonlarının haricinde bölgede yaşayan Yahudilere müteveccih icra edilen faaliyetlerden de bahsedilmektedir. 01 Haziran 1894 tarihli gazetedeki bir haberde Halep'te yaşayan Yahudilerin sayısının 10.000 civarında olduğu ve bu nüfusun %5'ini teşkil ettiği belirtilmektedir. Ayrıca belediye konseyinde 1 Yahudi ve hâkim olarak da 15-20 kişinin bulunduğu ve bu isimlerin Sultan'ın kendisi tarafından yerleştirildiği belirtilmekte ve büyük sinagoga ibadete giden 3.000 kişinin olduğu ifade edilmektedir.[274] 01 Haziran 1896 tarihli gazetedeki bir haberde de Halep'te İngiliz Presbiteryen Kilisesi himayesi altında yeni bir misyonun faaliyetlerine başladığı aktarılırken, şehirde yaşayan 15.000 kadar Yahudi'ye şu ana kadar bölgedeki herhangi bir

[271] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* June 1, 1881, 11: 8.

[272] Lovedale Press, "Missionary News," *The Christian Express,* December 1, 1880, 10: 7.

[273] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1883, 13: 87.

[274] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* June 1, 1894, 24: 93.

Hristiyan misyonun dokunmadığı ifade edilmektedir.[275] Gazetedeki bu bilgilere göre Halep'te yaşayan Yahudi nüfusunun 2 yıl içerisinde %50 arttığı anlaşılmaktadır.

3.3.2. Şam Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

The Christian Express Gazetesinde en çok haber yapılan bölgelerin arasında Şam vilayeti üçüncü sırada gelmektedir. Bu bölge neredeyse tüm misyoner toplulukların çok eski tarihlerden itibaren misyon alanı olmuş ve kilise faaliyetlerinden, ev ziyaretlerine, eğitim-öğretim faaliyetlerinden tıbbi misyonerliğe kadar misyonerliğe dair tüm yöntemler tatbik edilmiştir.

3.3.2.1. Kiliseler ve Misyon İstasyonları

Gazeteye göre Suriye topraklarında yapılan yahut yapılması hedeflenen misyonerlik faaliyetleri ile ilgili ilk habere gazetenin 01 Mayıs 1877 senesinde rastlıyoruz. Suriye Misyonunda görevli Papaz H. H. Jessup'un gazeteye gönderdiği bir mektupta Beyrut'tan 6 mil uzaktaki 500 nüfuslu bir köyden bahsedilerek "Marunî karanlığından Protestanlığa" ifadesiyle köyde yapılan misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bu kapsamda küçük bir kilise ve okul binasının kiralanarak başına köyün yerlilerinde bir öğretmen ve bir vaizin yerleştirildiği söylenmekte, köy halkının büyük kısmının misyonerlerin yaptığı faaliyetlere katıldıkları belirtilmektedir.[276] 01 Şubat 1878 tarihli başka bir gazetede Beyrut'taki Mrs. Mott'un misyonu ile bağlantılı olan Suriye'deki yerli bir misyoner kadın ve onun faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Savaş dolayısıyla kocalarını kaybeden kadınların yaşadıkları zorluklardan bahsedilerek, açlıkla karşı karşıya kalan kadınlara yapılan yardımların yansıra bu kadınlarla yürütülen birebir görüşmelerden ve bu vesilelerle Hristiyanlaştırılan kişilerden bahsedilmektedir.[277]

1 Kasım 1878 tarihli gazetede Şam'da (Damascus) temsil edilen üç Hristiyan topluluktan ve bunların misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bu topluluklar; İrlanda Birleşik Presbiteryan Misyonu (The Irish Presbiterian Mission), Yahudiler arasında Hristiyanlığı Tesis Topluluğu (The Promotion of Christianity among the Jews) ve İngiliz

[275] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* June 1, 1896, 26: 92.

[276] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* May 1, 1877, 7: 10.

[277] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," February 1, 1878, 8: 12.

Suriye Okulları ve İncil Misyonu (The British Syrian Schools and Bible Mission). Bunlardan İrlanda topluluğunun Presbiteryan Misyon Kilisesi'nde Arapça ve İngilizce hizmet veren iki misyoneri olduğundan, yapılan faaliyetler kapsamında kilisenin bitişiğindeki okulda erkekler ve kızlar için "Pazar günü-okulu" (Sunday-school), Salı akşamları dua meclisleri (prayer-meeting), oğlanlar için "gündüzlü okul" (day-school) programlarının yapıldığı belirtilerek, Topluluğunun Şam'ın biraz uzak köylerinde de muhtelif misyon istasyonları ve misyon okulları olduğu ifade edilmekle birlikte genel manada topluluğun verdiği hizmetlerin Hristiyanların yaşadığı bölgedeki farklı mezheplere mensup olan Hristiyanlarla sınırlı kaldığı belirtilmiştir. Diğer bir topluluk olan Yahudilerin Topluluğu'nun (The Jews' Society) misyonerlik faaliyetleri ile alakalı olarak topluluğun ev-ev dolaşarak ziyaretler yaptığı, İncil satışı için bir dükkânlarının olduğu, gezici kitapçılarının olduğu, Yahudi oğlanlar için bir okulları olduğu ve ayrıca bir matbaaları olduğu göz önüne alındığında İrlandalılara göre daha deneyimli olduğu ifade edilmektedir. Üçüncü topluluk olan İngiliz Suriye Okul Topluluğu'nun (The British Syria School Society) bölgede dört okulu, bir tane İncil-kadını ve bir tane de kutsal metin okuyucusu (Scripture reader) olduğu belirtilmektedir. Bu okullardan ilkinin Şam yakınlarında Hristiyanlaştırılan Centillerin büyük havarisi St. Paul'a ithafen isimlendirildiği ifade edilmektedir. St. Paul okulunda okuyan öğrenci sayılarına bakıldığında, son yarıyıl sayılarına göre, 236 kız öğrenci olduğu, bunlardan okula devam eden öğrenci sayısının ortalama 160 olduğu, kız öğrencilerin yaklaşık yarısının Rum Kilisesi üyesi olduğu, 100 kadarının da "yobaz" Yahudi ailelerin çocukları olduğu belirtilmektedir. İkinci okulun Meedan'ın en uzak yerinde erkekler ve kızlar için iki ayrı binanın bulunduğu ve Pazar sabahları Şam'daki İngiliz Suriye Okulları'nın idarecisi tarafından kilise hizmeti sunulduğu belirtilmektedir. Üçüncü okul Müslüman kızlar için olup, Şam'da yapılan gayretlerin yeni bir türü olarak anlatılmaktadır. Açılalı bir yıl olmasına rağmen katılımın 15 ile 100 arasında değişiklik gösterdiği belirtilen okulda bu değişikliğin sebebinin Şam'daki Müslüman âlimlerin/şeyhlerin keyfiyeti ile alakalı olduğu; sessizlik içindeyken öğrenci sayıların arttığı fakat âlimlerin/şeyhlerin Müslümanları alarma geçirdiğinde öğrenci sayıların gitgide azaldığını ifade edilmektedir. Ayrıca şu anki yöneticileri altında Şam'da Hristiyanlıktan bahseden Müslümanların kesin kaderinin ölüm olacağı söylenerek din değiştirmenin yasak olduğu ima edilmiştir.[278]

[278] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1878, 8: 12.

Suriye vilayeti tabiri caizse Amerikalı misyonerlerin akınına uğramış bir coğrafyadır. 01 Şubat 1882 tarihli gazetedeki bir haberde, Amerikan Suriye Misyonuna kilise üyeliği yapanların sayısının beş yılda ikiye katlanarak 900'e ulaştığı; bunlardan ilk 450'sinin 40 yıllık misyonerlik faaliyetlerinin sonucu olduğu, son 450'nin ise son beş yılda yapılan çalışmaların neticesi olduğu ifade edilmektedir.[279] 01 Mayıs 1882 tarihli gazetedeki diğer bir haberde, Suriye'deki Protestan Hristiyan kiliselerindeki (Protestant Christian Churches) üye sayısı son beş yılda iki katına çıktığı ifade edilmektedir.[280] 01 Şubat 1884 tarihli gazetedeki bir haberde de Suriye'deki Amerikan Presbiteryen misyonu ile alakalı istatistikler verilmektedir. Buna göre Suriye'de görevli 14 erkek misyoner, 20 bayan misyoner, dört papaz, 31 lisanslı din adamı ve 160 öğretmen bulunmaktadır. Bu misyona bağlı 19 kilise olup 1.036 kilise azası (communicant) ile 89 yerde vaaz verilmektedir. Toplam 80 Şabat okulunda 2.915 öğrenci olup bunlardan 103 kız öğrenci 3 farklı yatılı okulda kalmakta ve ayrıca genel okullara giden 4.974 öğrenci bulunmaktadır.[281]

Gazetedeki birçok haberde bölgedeki kiliseleri cemaatlerinin çoğaldığı ile alakalı haberler yer almaktadır. 01 Kasım 1885 tarihli gazetedeki bir haberde, Foreign Missionary'de yayınlanan ve Suriye'deki misyonlar hakkında bazı ilginç bilgilerin olduğu bir habere yer verilmektedir. Haberde Dr. Jessup'un 7 Mayıs tarihinde yazdığı mektubunda, imanını ikrar eden 19 kişinin Beyrut Kilisesine kabul edildiği, sayıların son beş ayda 41 kişiye ulaştığı ve bunun kilise için daha önce eşi benzeri görülmemiş bir durum olduğu ifade edilmektedir.[282] 01 Mart 1887 tarihli gazetedeki başka bir haberde, Suriye'nin genellikle çok büyük sayılarda kilise üyeliklerinin olmayacağı bir yer olarak düşünüldüğü söylenerek buradaki çalışmaların çoğunlukla eğitim ve edebiyat ağırlıklı olduğu belirtilmektedir. Suriye Misyonu'nun son 13 yıldaki gelişiminin çok dikkat çekici olduğu söylenirken muhtelif istatistiklere yer verilmektedir. Buna göre Suriye Misyonundaki kilise azalarının sayısı 1873'te 381 iken 1886'da yani 13 yıl sonra, %240 artış ile 1.301 kişiye ulaştığı belirtilmektedir. Öte yandan 1873'te kadınların sayısı çok az iken şimdi sayılarının 600 olduğu ve uzun zaman önce, cemaatte erkeklerle kadınların arasına çekilen perdenin kaldırıldığı ifade edilmektedir. Haberde ayrıca din görevlilerinin

[279] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* February 1, 1882, 12: 8.

[280] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," May 1, 1882, 12: 8.

[281] Lovedale Press, "Monthly Summary," February 1, 1884, 14: 27.

[282] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* November 1, 1885, 15: 171.

sayısının 15'ten 38'e; öğretmenlerin sayısının 60'tan 142'ye, genel okullara giden öğrencilerin sayısının 2.107'den 4.872'ye çıktığı; tüm okullardaki toplam öğrenci sayısının iki kattan fazla artarak 5.799'a ulaştığı ve Şabat okullarındaki çocukların sayısının da %400'den fazla artarak 898'den 3.804'e yükseldiği rapor edilmektedir.[283] Ayrıca 01 Kasım 1894 tarihli gazetedeki bir haberde 1893 yılında Suriye hakkında yayınlanan bir raporda 133 artış ile kilisedeki üye sayısının 1.972'e ulaştığı ifade edilmektedir.[284]

Suriye vilayetinde yapılan faaliyetlerin yanı sıra gazetede bölge halkı ve inanç vaziyetleri hakkındaki bilgilere de yer verilmektedir. 01 Nisan 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Şam'ın dinler açısından zengin bir bölge olduğu söylenerek yaşayan insanların sayısı hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre orada ikamet edenlerin büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu ve sayılarının 150.000 ila 160.000 arasında değiştiği, Hristiyanların 30.000, Yahudilerin de 10.000 civarında olduğu ifade edilmektedir.[285]

Gazetede ayrıca kiliselerde ve misyon istasyonlarında faaliyet gösteren bazı meşhur kişilerle alakalı özel haberler de bulunmaktadır. Mesela, 01 Ocak 1889 tarihli gazetedeki bir haberde Şamlı Dr. Meshaka'nın öldüğü bildirilerek belki de Suriye'deki en eski Protestan Hristiyan olduğu cenaze töreninin Şam'da görülen en büyük cenaze töreni olduğu ifade edilmektedir.[286]

3.3.2.2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Suriye vilayetinde yapılan faaliyetler incelendiğinde neticeleri bakımından en etkili olan faaliyetin eğitim-öğretim alanında yapılan faaliyetler olduğu söylenebilir. 01 Eylül 1877'deki bir haberde savaşın bazen umulmadık sonuçları olduğu söylenerek, bunun getirdiği olumsuzluklardan dolayı Şam'da savaştan etkilenen 100 civarında Yahudi çocuğun eski bir okula yerleştirildiği ve savaş vesilesiyle Müslüman kızlar için de yeni bir okul açmanın uygun hale geldiği memnuniyetle ifade edilmektedir.[287]

---

[283] Lovedale Press, "Monthly Summary," March 1, 1887, 17: 43.

[284] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, November 1, 1894, 24: 171.

[285] Lovedale Press, "Damascus," *The Christian Express*, April 1, 1896, 26: 57.

[286] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, February 1, 1889, 19: 31.

[287] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1877, 7: 9.

Suriye vilayetindeki okullar arasında da en çok haber İngiliz Suriye Okulları (The British Syrian Schools) hakkındadır. 01 Ekim 1881 tarihli gazetedeki bir haberde, İngiliz Suriye Okulları'ndan bahsedilmektedir. Sayısı 27 kadar olan bu okulların Beyrut'tan Şam'a kadar olan bölgeye yayıldığı ve bünyesinde 3.000 öğrenci ve 83 öğretmen barındırdığı belirtilen bu okulların buradaki misyonun çok az bir kısmını teşkil ettiği ifade edilmektedir. Okulculuk faaliyetlerinin yanı sıra rahibeler ve Kutsal metin okuyucularından müteşekkil "iyi eğitimli" 24 kişilik bir ekibin devamlı olarak insanların evlerini ve haremlerini (konaklarda kadınlara ayrılan bölüm) ziyaret ederek buralara İncil'i ulaştırdıkları ifade edilmektedir. Haberde, İncil'in etkisinin günden güne arttığı belirtilerek bir tarafta çölün "başıboş Araplarına" diğer taraftan Lübnan askerlerine de bu öğretinin ulaştırılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir.[288] 01 Kasım 1884 tarihli başka gazetedeki bir haberde, bundan 20 yıl önce Suriye'de 20 kadının bile okuma yazma bilmezken şimdi misyoner okullarında 7.149 kızın eğitim gördüğü belirtilmektedir.[289] Ayrıca 01 Mart 1888 tarihli gazetedeki bir haberde ise İngiliz Suriye Misyonu okullarında yıllık 3.000'e yakın öğrencinin eğitim gördüğü, gerek bu faaliyetleri sürdürmek gerekse körler için okul temin etmek ve bu okulda çalışacak 30 İncil kadını, Harem ziyaretçileri ve kutsal metin okuyucuları için yıllık £6.000 gelir lazım olduğu ifade edilmektedir.[290] İngiliz Suriye okulları ile alakalı zaman zaman yayınlanan raporlara da yer verilmektedir. 01 Haziran 1888 tarihli gazetedeki bir haberde İngiliz Suriye Okulları ve İncil Misyonu'nun üç aylık raporuna yer verilmektedir. Raporda Suriye'deki görünümün umut verici olduğu, bölgedeki misyon okullarında okuyan öğrencilerin çok hevesli oldukları ve birçoğunun evde annelerine öğretmenlik yaptıkları belirtilerek "evdeki körpe emekçilerin gruba katılmaya hazır oldukları" ifade edilmektedir. Haberde ayrıca Şam'daki okullarda 454 öğrenci bulunduğu belirtilmektedir.[291]

Gazetede, misyonerlerin bölgede yürüttüğü okul faaliyetlerine alternatif olarak Müslümanların da okullar açtığı belirtilmektedir. 01 Ağustos 1894 tarihli gazetedeki bir haberde, 1877 senesinde Müslümanlar tarafından kurulan Yardımsever Niyetler Topluluğu'nun (Society of Benevolent Intentions) kız öğrenciler için Şam'da, Beyrut'ta, Trablus'ta ve diğer yerlerde okullar açmayı teşvik ettiği ve Topluluğun şu an Beyrut'ta 500

[288] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1881, 11: 9.

[289] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* November 1, 1884, 14: 172.

[290] Lovedale Press, "Among The Arabs," *The Christian Express,* January 2, 1888, 18: 43.

[291] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* June 1, 1888, 18: 90.

öğrencisi olan 3 kız okulu ile 2.000 erkek öğrenci olan 21 okullarının bulunduğu ifade edilmektedir.[292] 01 Nisan 1896 tarihli başka gazetedeki bir haberde de yine Şam'daki okullardan bahsedilmektedir. Haberde Şam'da Müslümanların Kur'an-ı Kerim ilimleri çalıştığı çok fazla okul bulunduğu ve Mithat Paşa'nın Şam'a vali olduktan sonra, devlete bağlı okulların müfredatına Hristiyanlarda olduğu gibi genel dersler eklettiği ve bunlardan bazılarının hala mevcut olduğu belirtilmektedir. Mithat Paşa'nın aynı zamanda Şam'da birçok kız okulu açtığı ve bazılarının şu an hala açık olduğu ve ayrıca öğretmenleri İstanbul'dan gelen yüksekokulların da olduğu ifade edilmektedir. Haberde bu yüksekokullardan 7 yıl önce açılan bir tanesine Hristiyan öğrencilerin yatılı olarak yerleştirildiği fakat çocukları oraya yerleştirmenin ve çocukların orada kalmalarının epeyce zorlu olduğu ifade edilmektedir. Şimdi ise o okullardan kalmadığı fakat ordu için öğrencilerin yetiştirildiği askeri okulların olduğu söylenerek, bu okulların da ne Büyük Camii ile ne de Kahire'deki El-Ezher (Al-Azhar) ile bir alakası ve bağlantısı olmadığı belirtilmektedir.[293]

3.3.2.3. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri

01 Ekim 1881 tarihli gazetedeki bir haberde, Dr. Calhoun çalışmaları altında Trablus'ta yapılan tıbbi misyonerlik faaliyetlerinden söz edilmektedir. Bu kapsamda Trablus'ta 2.257 tıbbi ve 393 cerrahi hastanın tedavi edildiği, yapılan 182 ameliyattan sadece bir tanesinin ölümle sonuçlandığı belirtilmektedir. Bu hastaların tamamının Suriye'nin her tarafından geldikleri ve birçoğunun Trablus'ta tedavi için kalırken düzenli bir şekilde Şabat gününe katıldıkları belirtilmektedir.[294]

Suriye vilayetinde tıbbi misyonerlik faaliyeti yürütenlerden birisi de İskoçlardır. 01 Temmuz 1882 tarihli gazetedeki bir haberde, Edinburgh Tıp Misyonerlik Topluluğu'nun (Edinburg Medical Missionaries Society) Şam'da bir tıbbi misyon başlatmayı planladığından bahsedilerek; Şam'ın 4.500 yıllık geçmişi ile dünyanın en eski şehirlerinden birisi olduğu ve nüfusunun da 200.000 olduğu ifade edilmektedir.[295]

---

[292] Lovedale Press, "Syria," *The Christian Express,* August 1, 1894, 24: 119.

[293] Lovedale Press, "Damascus," 26: 57.

[294] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1881, 11: 10.

[295] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* July 1, 1882, 12: 9.

Bölgede diğer toplulukların yanı sıra Ermenilerin de tıbbi misyonerlik faaliyetleri söz konusudur. 01 Aralık 1891 tarihli gazetedeki bir haberde, Ermeni Protestanlarından Dr. A. A. Altounyan'ın Kuzey Suriye'deki Halep'te bedava hizmet sunan bir dispanser açtığı ve buraya geçen yıl aralarında Arapların, Türklerin, Ermenilerin, Suriyelilerin, Yahudilerin, Süryanilerin ve Rumların da olduğu 8.000 kişinin geldiği belirtilmektedir. Bunlardan bazılarının 16 günlük yoldan geldikleri, hastaların çok kalabalık olduğu zamanlarda birçoğunun geri gönderildiği, her gün dispanserinin önünde toplanan hastalara önce İncil'den pasajlar okunduğu belirtilmektedir. Haberde ayrıca Halep nüfusunun etrafında yaşayanlarla birlikte 120.000 olduğu aktarılmaktadır.[296]

Genel raporlara bakıldığında bölgeye tedavi olmak maksadıyla dışarıda gelen hasta sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Şöyle ki 01 Kasım 1894 tarihli gazetedeki bir haberde 1893 yılında Suriye hakkında yayınlanan bir rapora yer verilmiştir. Rapora göre tıbbi misyonlarla alakalı olarak 430'u yerli olmak üzere 10.278'i dışarıdan gelen hastanın tedavi edildiği ifade edilmektedir.[297]

Tıbbi misyonerlik kiliseler ve topluluklar için her zaman güçlü bir argüman olmuştur. 01 Haziran 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Ürdün Al-Karak'ta (Kir of Moab) devam eden misyonerlik faaliyetleri ile alakalı olarak bölgedeki Müslüman Araplarla ve Bedevi Şeyhlerle başa çıkmanın zor olduğu ve yakın zamanda bir tıbbi misyoner atayarak "ellerini güçlendirmeye karar verdikleri" ifade edilmektedir. [298]

Bölgede devam eden sıkıntılar dolaysısıyla tedaviye muhtaç insan sayısının yüksek olması dolayısıyla buradaki misyonerlerin çok fazla ameliyat tecrübesi olduğu söylenebilir. Mesela 01 Mayıs 1897 tarihli gazetedeki bir haberde tıbbi misyonerler arasında en az iki tanesinin evdeki doktor ve cerrahlara eşdeğer olduğu ve bunlardan birisinin Suriye'deki Dr. George E. Post'un yurt dışındaki tüm cerrahlardan daha çok ameliyat yaptığı söylenirken diğer doktorun da Dr. Kerr olduğu belirtilmektedir.[299]

[296] Lovedale Press, "Monthly Summary," December 1, 1891, 20: 195.

[297] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1894, 24: 171.

[298] Lovedale Press, "Three New Medical Missions," *The Christian Express*, June 2, 1890, 20: 90.

[299] Lovedale Press, "Monthly Summary," May 1, 1897, 27: 75.

3.3.2.4. Basım-Yayın Faaliyetleri

Suriye vilayetinde birçok topluluk olduğu için çok büyük miktarlarda basım gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte basılan bu kitapların insanlara ulaştırılması için birçok gezici kitapçı ve dükkân sahibi misyoner de faaliyet göstermiştir. 02 Ocak 1888 tarihli gazetedeki bir haberde meslek olarak Şam ve civarında Kutsal kitaplardan alıntıları satan yerli bir misyonerden bahsedilmektedir. Muallim Dheib isimli bu yerli misyonerin görev yerinin Taberiye Gölü yakınlarındaki Araplar arasında olduğu ifade edilmektedir.[300] 01 Kasım 1894 tarihli gazetedeki bir haberde 1893 yılında Suriye hakkında yayınlanan bir rapora yer verilmiştir. Rapora göre basılan toplam sayfa sayısının 23.000.000 olduğu ve bunların 14.000.000'unun kutsal metinlerden oluştuğu ifade edilmektedir.[301]

3.3.2.5. Devletlerin Bölgeye Duyduğu İlgi

01 Eylül 1877'de yayınlanan bir haberde Suriye ve Filistin'i kolonileştirmek maksadıyla, "Hristiyan ya da Yahudilerin iyi karakterli olarak bilinenlerinden" müteşekkil bir topluluğun oluşturulduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca yapılan son kanun reformları ile Müslüman olmayanların da serbestçe toprak alma ve ev sahibi olmalarına izin verildiği belirtilmektedir.[302]

1 Haziran 1878 tarihli gazetede uluslararası politika ve ülkelerin gizli gündemleri ile alakalı, "Missing Link" ten gönderilen bir haber yer almaktadır. Haberde Suriye'de her geçen gün zemin kazanan Rusya'nın Türkiye ile barış halinde olmasının arkasındaki gizli nedenin "kutsal toprakları elde etmek" olduğu ifade edilmektedir. Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Ruslar, Roman Katolikler ve Rusya arasındaki en büyük mücadelelerden birisinin, sadece Kudüs'ü değil aynı zamanda Suriye'yi de istedikleri şeklinde ifade edilmektedir. Öte yandan eski Rus Başkonsolos Count Pikowitsch'un geri çağrılmadan önceki bir konuşmasında "İstanbul'u işgalimize gelince, bu hiçbir şey. Ticaret şehrimiz Şam'ı ve kilisemiz için Kudüs'ü alıncaya kadar dinlenmeyeceğiz. Nasıl ki Roman Katoliklerin Roma'sı varsa biz de Kudüs'ü alacağız." dediği aktarılmaktadır. Haberde Rum Kilisesi mensuplarının sürekli olarak bunu tekrar ettiklerini, neticede Yahudilerin arzusunun da

[300] Lovedale Press, "Among The Arabs," 18: 8.

[301] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1894, 24: 171.

[302] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1877, 7: 8.

Suriye'yi İngilizlerin alması gerektiğini, "kendilerine de" Filistin'i işgal etmeleri için İngilizlerin müsaade etmesini arzuladıkları ve böyle bir durumun olacağı konusunda genel bir beklenti var gibi göründüğü yazılmaktadır.[303]

01 Mart 1882 tarihli gazetede, Suriye'den Dr. Jessup'un Fransız Hükümetinin bölgedeki politikası ile ilgili yazdığı bir mektubundan bahsedilmektedir. Mektupta, Fransız hükümetinin, Cizvitler (Jesuit) Lazaristler (Lazarist) ve Marunîlerin (Maronite) okullarında 50 ila 75 gence burs verdikleri ve Katolik (Romish) okullarındaki kız öğrencilerin eğitimlerine de destek oldukları ifade edilmektedir. Fransızların Cizvitleri kendi ülkelerinden çıkarttığı fakat Suriye'de sübvanse ettikleri söylenirken buradaki amacın onlara Fransızca dilini öğretmek olduğunu ve Suriye'de bir Fransız topluluğu (party) oluşturulmaya çalışıldığı yorumu yapılmaktadır. Dr. Jessup mektubunda, Fransa'dan gelen paranın yetimlere değil şeyhlerin, beylerin, emirlerin ve zenginlerin çocuklarına verildiği şeklinde savunmaktadır.[304]

3.3.3. Kudüs Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Gazetenin 52 yıllık yayın hayatına bakıldığında, tezimizin kapsamında en çok haberin Filistin toprakları hakkında olduğunu görmekteyiz. 100'den fazla habere konu olan bu topraklarla ilgili ilk haber 1874 senesinin Kasım sayısında yer almaktadır. Bu yazı direkt olarak misyonerlik faaliyetleri hakkında olmayıp Güney Afrika ile Filistin'in iklim, bitki örtüsü, canlı çeşitliliği ve üretimdeki benzerlikleri ile ilgilidir. Haberde bu benzerlikler ve yapılan mukayese vesilesiyle Güney Afrika'da yaşayan "bir İncil talebesinin" İncil'in yazıldığı yerleri daha iyi anlayabileceği ifade edilerek Filistin toprakları hakkında geniş bilgi verilmektedir.[305]

3.3.3.1. Umumi Kilise Faaliyetleri ve Misyon İstasyonları

Misyonerlerin dünyada en çok ilgilendikleri coğrafyalardan bir tanesi de şüphesiz Filistin topraklarıdır. Bu topraklarda başta Amerikalılar ve İngilizler olmak üzere her

[303] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* June 1, 1878, 8: 9.

[304] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* March 1, 1882, 12: 8.

[305] Lovedale Press, "Analogy Between South Africa And Palestine, In Climate And Production," *The Kaffir Express,* 1874, 4: 2.

mezhepten kilise ve misyonların faaliyet gösterdiği görülmektedir. Haberlerde Filistin'in coğrafi özellikleri, halklar ve kültürlerle alakalı pek çok teferruatın yanı sıra yapılan misyonerlik faaliyetlerine geniş yer verilmektedir. Mesela, 01 Kasım 1878 tarihli haberde, Gazze'nin nüfusunun 21.000 kişi olduğu ve bunların 20.000'inin (%95'ten fazla) Müslüman olduğu yazmaktadır. Haberde ayrıca Gazze'de 3 seneden beri faaliyette olan bir misyondan bahsedilmekte, bu misyonun 1879 Mayıs ayından sonra CMS'nin Filistin'deki faaliyetlerine katıldığı belirtilmektedir.[306]

Bölgede faaliyet gösteren kilise ve misyon istasyonlarına bakıldığında 01 Şubat 1879 tarihli gazetede Majesteleri Maharajah Dhuleep Singh'ın yılda on dördüncü kez Amerikan Birleşik Presbiteryen Kilisesi'ne (American United Presbiterian Church) £1.000 yardım yaptığını yazmaktadır.[307] 01 Haziran 1879 tarihli gazetedeki bir haberde de Filistin'in Samarya şehrinde Hz. Yakup Kuyusu'nun yakınında 100 kişilik cemaati olan bir Baptist Kilisesinin olduğundan bahsedilmektedir.[308] Öte yandan 01 Ekim 1879 tarihli gazetedeki bir haberde Filistin'in Kudüs, Nasıra (Nazareth), Yafa, Nablus, Es-Salt, Gazze ve Havran bölgelerindeki istasyonların İngiliz piskoposluğu tarafından işgal edildiği yazmaktadır. Bu istasyonlarda 8 Avrupalı, 4 yerli atanmış personelin bulunduğu ifade edilmektedir.[309]

Gazetede misyon istasyonları ile alakalı pek çok malumatın yer aldığı haberler yer almaktadır. 01 Nisan 1880 tarihli gazetede, son dokuz yılda CMS, yaptığı faaliyetlere Sierra Leon, Timneh ve Uganda, Filistin, İran, Çin ve Kuzey Amerika'da yaklaşık on tane yeni misyon istasyonu eklemiştir. Bu istasyonların 150 civarında olduğu ve bir o kadar yerli ve Avrupalı misyonerin görev aldığı bu istasyonların yıllık giderlerinin £50.000 olduğu belirtilmektedir.[310] 01 Ekim 1881 tarihli başka gazetedeki bir haberde Filistin'in Es-Salt bölgesinde misyonerlik faaliyetleri yapan yerli Papaz Khalil Jamal'in, Es-Salt'ta 265 kişilik bir cemaatinin olduğu yazmaktadır.[311] 01 Kasım 1881 tarihli gazetedeki bir haberde ise Dr. Tristan'ın Filistin'deki CMS misyon istasyonlarını ziyaretinden bahsedilerek bu kapsamda 38 okulun denetlendiği ve tüm okulların tam verimlilikte

[306] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1878, 8: 10.

[307] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," February 1, 1879, 9: 9.

[308] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1879, 9: 8.

[309] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1879, 9: 9.

[310] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News Title," 10: 9.

[311] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1881, 11: 9.

çalıştığı ifade edilmektedir. Ayrıca haberde Roma'nın bölgede son derece sağlam bir gayret içerisinde olduğu ve binlerce pound harcadığı belirtilmekte, Buteli Marquis'in Filistin Cizvit Misyonuna (Palestine Jesuit Mission) £50.000 verdiğine inanıldığı ifade edilmektedir.[312] Bunula birlikte 01 Nisan 1882 tarihli gazetedeki bir haberde de Bay George Müller'in kutsal topraklardaki Hristiyan misyonerleri cesaretlendirmek için Filistin'e gittiği ifade edilmektedir.[313]

01 Temmuz 1891 tarihli gazetedeki bir haberde Filistin'de yapılan başlıca misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Haberde Filistin'deki faaliyetlerin İngiliz Kilisesi Misyoner Topluluğu tarafından yapıldığı ve 9 atanmış, 3 meslekten olmayan (ruhani gruptan olmayan) ve 7 kadın misyonerden oluşan bir "Avrupa gücüne" sahip olduğu ifade edilmektedir. Haberde CMS'nin burada toplam 72 rahip yardımcısı ile 8 yerli din adamının mevcut olduğu ve Kudüs, Yafa, Gazze, Nablus, Nasıra ve bir tane de Ürdün'ün doğusunda olmak üzere istasyonlara sahip olduğu belirtilmekle birlikte vaftiz edilenlerin sayısının 1.428 olduğu, bu kişilerden 455'inin gezici kitapçı olduğu söyleyerek okullarda okuyan 2.000'den fazla öğrenci olduğu ifade edilmektedir.[314]

Gazetedeki haberlerde misyonerlerin gönderdikleri mektuplara da yer verilerek misyonerlerin bölgede yaşadıkları sıkıntılar da aktarılmaktadır. 01 Şubat 1896 tarihli başka gazetedeki bir haberde, ise Filistin Nablus'taki CMS Misyonundaki kişilerin saldırıya uğradığı ve dinleyicilerin arasında yaralı ve tamamen zarar görmüş kimselerin bulunduğu, bununla beraber çetelerin Latin manastırına ve Rum kilisesine de saldırdığı bildirilmektedir.[315] 01 Mart 1896 tarihli başka gazetedeki bir haberde Filistin-Hebron'da tıbbi misyon faaliyetinde olan Bay ve Bayan Paterson'un Nablus'taki karışıklıklar ile ilgili gönderdikleri bir mektuba yer verilmektedir. Mektuptaki ifadeler şöyledir: "...Döndüğümüzde istikrarsız bir devlet bulduk ve işler burada kötüden daha kötüye gitti. Bir sonraki hamlede asla ne olacağını bilemiyorduk. Her an kaçmaya hazır bir şekilde yaşıyorduk ki bu durum son derece rahatsızlık vericiydi. Hayfa'da acil durumlar için hazır bir şekilde bekleyen bir kutu paketlenmiş elbise duruyordu. Mektuplarımız çok düzensiz geliyordu ve bazen haftalarca dışarıda ne olduğundan haberimiz olmuyordu. Bir hafta çok

[312] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, November 1, 1881, 11: 9.

[313] Lovedale Press, "Missionary News," *The Christian Express*, April 1, 1882, 12: 7.

[314] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, July 1, 1891, 20: 108.

[315] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, February 1, 1896, 26: 29.

fazla endişeliydik. Bir gün bir haber aldık. Redif (ihtiyat kuvvetleri) çağrılmıştı ve Hristiyanlar ile savaşmak istediklerini söylüyorlardı. Müslümanların sayısı çok fazlaydı (18.000). Sadece 40 yerli Ermeni Hristiyan ve 15 İngiliz vardı. Ermeniler dehşete kapılmışlardı. Birkaç gün sonra aleni olarak bizi öldürmeye geleceklerini söylediler. Bazen doktorlardan başlayacaklarını söylüyorlar bazen de "önden hanımlar" diyorlardı. Askerlerin sayısı -arkadaşları ve akrabaları hariç- 1.600'dü ve hükümet onlara yiyecek ve su sağlamadığı için onlar da çalıyorlardı. Nablus'taki CMS Misyonuna, Latin Manastırına ve Rum Kilisesine saldırdılar. Sonradan öğrendik ki askerler aslında Dürzilere karşı gönderilmiş ve şimdi hikâye o ki İngilizler de Dürzilere arka çıkmış ve onlara silah sağlıyorlarmış…"[316]

01 Ekim 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Kudüs'teki, 70-80 Müslüman köyünün şu anda düzenli olarak hususiyetle CMS misyonerleri tarafından ziyaret edildiği ifade edilmektedir.[317] 02 Ekim 1899 tarihli başka gazetedeki bir haberde de Roman Katolik Kilisesine mensup 10.000 keşiş ve rahibenin Filistin ve Kudüs'te görevde olduklarından ve Fransa'nın Doğudaki Katolikleri koruduğu gibi bunları da koruduğundan bahsedilmektedir.[318]

3.3.3.2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Filistin topraklarında kilise ve misyonlar tarafından işletilen okullar da diğer mühim faaliyetlerden bir tanesidir. Bu okullarda tüm inanç gruplarına mensup ve her milletten öğrenciye müteveccih misyonerlik faaliyetleri yürütülmektedir. 01 Temmuz 1876 tarihli gazetede, Filistin-Nablus'ta Piskopos Gobat'ın yardımcısı olan Bay Fallscheere'in idaresindeki "ilginç" bir misyon okulundan bahsedilmektedir. On üç Hristiyan ve otuz iki Müslüman kız öğrencinin devam ettiği okulda, on yılda yüzden fazla öğrenciye eğitim verildiği yazmaktadır.[319] 01 Ekim 1876 tarihli başka bir haberde de İngiltere Kilisesi'nin, Filistin'de yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinde büyük bir artış olacağından bahsedilerek, bu kapsamda piskopos Gobat'tan Kudüs'teki büyük bir yatılı

[316] Lovedale Press, "State of Feeling in Palestine," *The Christian Express*, March 2, 1896, 206: 36.

[317] Lovedale Press, "Monthly Summary," September 1, 1896, 26: 157.

[318] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, October 2, 1899, 29: 157.

[319] Lovedale Press, 'Monthly Summary - Missionary News', *The Christian Express* (Lovedale, South Africa, 1 July 1876), 16 (p. 9).

okulun, Nablus'taki yenilenmiş bir misyon istasyonu ve Ramla ve Lod'daki okulların devralınmasının amaçlandığı aktarılmıştır. Bununla birlikte CMS'nin Ürdün'deki Es-Salt bölgesine bedevilerin arasında "çalışmak" üzere ve aynı zamanda Hauran'daki Dürzilerin yaşadığı yerdeki okullardan mesul olacak yeni bir adamın görevlendirileceği yazılmıştır.[320] Yine 01 Ekim 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Filistin'in Es-Salt bölgesinde misyonerlik faaliyetleri yapan yerli Papaz Khalil Jamal'in, Es-Salt'ta 70 öğrencili bir okulun olduğunu bildirdiği yazmaktadır.[321]

Bölgede diğer okullarla birlikte bölgede sadece kızlara eğitim veren okulların da işletildiği bilgisi yer almaktadır. 01 Haziran 1879 tarihli gazetedeki bir haberde Gazze'de misyonerlik faaliyetleri yapan W. D. Pritchett isimli bir İngiliz'den bahsedilmektedir. Habere göre Pritchett, Gazze'de bulunduğu süre zarfında kendi idaresi altında birisi Rum kızları diğeri Müslüman kızları için olmak üzere iki tane kız okulu açmıştır. Erkekler için şehrin uzak bir yerinde okul açmış fakat öğretmen yetersizliğinden kapatmak zorunda kalmıştır. Erkek okulu ile alakalı olarak Müslüman çocuklarının sabahları hocalarıyla Kur'an okudukları için ancak öğleden sonra gelebildikleri ve sayılarının çok olduğu ifade edilmektedir. Bu süreçte Pritchett'in sağlık durumunun kötüleşmesi üzerine işlerini devretmek üzere Ağustos 1878'de CMS'ye yazdığı mektuptan bahsedilmekte olup, bu mektup bölgede yaşayan insanların nüfusu hakkında bilgiler içermektedir. Mektuba göre Gazze'de 21.000, ovadaki 60 köy ve kasabada 60.000 kişinin yaşadığı, bununla beraber 50.000 bedevi Arap nüfusu ile birlikte Hebron ve Beerşeba'dan Wady Arish'e kadar olan bölgede 7.000 çadırın bulunduğu, toplamda da 130.000 kişinin yaşadığı söylenmekte olup bunlardan bazılarında hiçbir misyonerlik faaliyetinin olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu bölgedeki diğer önemli yerleşim yerlerinden bahsedilerek burada yaşayan kişilerin yoğun bir şekilde okul açılmasını talep ettikleri ifade edilmektedir.[322] 01 Şubat 1883 tarihli başka gazetedeki bir haberde U. P. M. Record'da yayınlanan Canon Tristram'ın Filistin'le ilgili hazırladığı raporlara yer verilmektedir. Raporunda Tristam, 5 yıllık bir geçmişe sahip olan bir misyoner topluluğun 50 öğrencili bir kız okulunu ziyaret ettiğini ve bu kızların tamamının Müslüman çocukları olduğunu, içlerinde tek bir Hristiyan kızın dahi olmadığını belirterek "yıllar önce, Türk yönetimi altındaki bu topraklarda Müslümanların çocuklarını Hristiyan okullarına göndereceklerini düşünemezdik ancak göndermektedirler." diye

[320] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1876, 6: 8.

[321] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1881, 11: 9.

[322] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1879, 9: 10.

şaşkınlığını ifade etmektedir.[323] Yine 01 Nisan 1888 tarihli gazetedeki bir haberde Yafa'daki Tabitha Misyonunda yapılan faaliyetlerden bahsedilmektedir. Misyona bağlı okulda son dönemde okulda ikamet eden 45 kız öğrenci olduğu ve bunların tüm kişisel ihtiyaçları, kıyafetlerinin bir kısmı ve yataklarının ödendiği, iki günlük okullara ise 100'den fazla kız öğrenci katıldığı ve bu öğrencilerin büyük kısmının Yahudilerden teşekkül ettiği belirtilmektedir.[324]

Filistin'de normal okulların yanı sıra misyonerlerin kendi imkânları çerçevesinde bu işleri yürüttüğü ile alakalı haberler de yer almaktadır. Mesela 01 Haziran 1880 tarihli gazetede Alman misyoner Bay Müller'in 20 yıldan fazla bir süredir Beytüllahim'de sürdürdüğü misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Haberde Bay Müller'in Beytüllahim ve Beyt Cela bölgelerinde küçük bir Protestan cemaate Arapça dilinde vaaz verdiği ve uzun yıllardan beri gücünün yettiği, besleyip giydirebileceği kadar çok çocuğu kendi evinde toplayıp eğitim verdiğinden bahsedilmektedir. Haberin devamında evdeki atmosfer tarif edilirken çok basit bir akşam yemeğinden sonra bir çocuğun sırayla Arapça İncil'i okuduğu, bu esnada Bay Müller'in de sorular sorarak açıklamalarda bulunduğu bir müzakerenin yapıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca bu çocukların bazıların yarı bedevi kabilelerinden olduğu ve geldikleri çadırların Beytülhamim'e yakın bir yerde olduğu belirtilerek, çocukların geniş bahçelerde iş gücü olarak kullanıldıkları ve buralarda yetiştirilen sebzelerin evdeki çocukların beslenmesinde kullanıldığı ifade edilmektedir.[325]

Haberlerde ayrıca misyonerlerin eğitim görüntüsü altında yaptıkları faaliyetlerin bir tehdit olduğunu bilen Türk hükümetinin misyoner okullarına karşı olan tavrı hakkında haberler yer almaktadır. 01 Ekim 1887 tarihli gazetedeki bir haberde, İstanbul'dan gelen bir emirle Türk Hükümeti'nin Filistin'de yaşayan Müslümanların çocuklarını misyoner okullarına göndermelerini yasakladığı ve bir babanın çocuğunu Kilise Misyon Topluluğu'nun (CMS) okuluna gönderdiği için hapse atıldığı ifade edilmektedir.[326] 01 Eylül 1892 tarihli başka gazetede yer alan haberde Filistin'de Müslümanlar arasında İncil'e olan ilginin günden güne arttığı söylenerek, yakın zamanda bir şeyhin üç oğlunun düzenli olarak misyonu ziyaret ettiği, Müslüman bir gencin başka bir misyon istasyonunda vaftiz

[323] Lovedale Press, "Missionary News," *The Christian Express*, February 1, 1883, 13: 26.

[324] Lovedale Press, "Missionary News," *The Christian Express*, April 1, 1888, 18: 57.

[325] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1880, 10: 11.

[326] Lovedale Press, "Monthly Summary," October 1, 1887, 17: 155.

edildiği ve benzeri örnekler verilmektedir. Filistin'de Hükümetin karşı olmasına rağmen misyon okullarında ve üç papaz okulunda toplam 2.000 öğrencinin eğitim gördüğü ve bir-iki Türk yetkilinin de çocuklarını bu okullara gönderdikleri ifade edilmektedir. Ayrıca misyonerlerin Müslüman kadınlar arasında yürüttüğü faaliyetlerin de "cesaret verici" olduğu ifade edilmektedir.[327]

3.3.3.3. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri

Filistin topraklarında yapılan tıbbi misyonerlik faaliyetlerine bakıldığında misyonerler tarafından bu hususta ciddi bir gayret sarf edildiği ifade edilebilir. 01 Şubat 1879 tarihli gazetede Yafa'da iki İngiliz kadın ve bir Suriyeli doktor idaresinde yeni bir tıbbi misyon istasyonun faaliyetlerine başladığından bahsedilmektedir.[328] 01 Haziran 1880 tarihli başka bir gazetede, Filistin'in Nasıra bölgesinde yaklaşık 14 yıldır faal olan, Edinburgh ile bağlantılı bir tıp misyonundan bahsedilmektedir. Bu misyonun faaliyetlerinin Nasıra merkez üs olmak üzere ülkenin birçok yerine yayıldığı ve sadece fiziki yaraları değil "günah hastalığına tutulmuş ruhları" da manen tedavi etmeye çalıştığı ifade edilmektedir. Dr. Vartan yönetimi altında olan tıbbi misyonda 17 yatak kapasitesi olduğu ve giderlerin bir kısmının İngiltere'deki "Hristiyan dostlar" tarafından karşılandığı, geri kalan giderlerin de Nasıra Tıp Misyonu tarafından karşılandığı belirtilmektedir. Dispansere yıllık 10.000 civarında hastanın başvurduğu ve Nasıra veya civarında kurulacak yeni tıbbi misyon istasyonunun konum olarak harika bir manzaraya, önemli bir konuma ve en temiz havaya sahip olacağı ifade edilmektedir.[329] Yine, 02 Ocak 1882 tarihli gazetede CMS'nin kısa bir süre zarfında Filistin'de bir tıbbi misyon başlatacağı ve bunun özel bir kişi tarafından finanse edileceği belirtilmektedir.[330]

01 Şubat 1883 tarihli gazetedeki bir haberde U. P. M. Record'da yayınlanan Canon Tristram'ın Filistin'le ilgili hazırladığı raporlara yer verilmektedir. Raporunda Tristam, önceleri Avrupalıların Gazze'de Avrupa kıyafetleriyle dolaşmasının güvenli olmadığı günleri hatırladığını söyleyerek geçen ilkbaharda eşi ve kızıyla birlikte sokaklarda dolaştığı ve insanların özellikle kadınlara karşı son derece saygılı olduğunu söylemektedir. Raporda

[327] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* September 1, 1892, 21: 149.

[328] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," February 1, 1879, 9: 9.

[329] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1880, 10: 11.

[330] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," January 2, 1882, 12: 9.

ayrıca kendisinden Paşayla görüşmesinin istendiğini ve paşanın "akıllı bir Türk" olduğundan, "bazı akıllı Türkler var" diyerek bahsetmektedir. Tristram, "misyonlarını koruduğu için" paşaya teşekkür ettiğini ve paşanın da kendisine, "sadece tıbbi misyonlar göndermek kaydıyla bütün Gazze'nin ayaklarınızın altında olacağını" söylediğini aktarmaktadır. Tristram, paşanın bir Hristiyan olmadığını ve kendisine neden Hristiyan olmadığını sorduğunda paşanın "buna güç yetiremediğini söylediğini" naklederek "Müslümanların zihinlerine ulaşmıştık ancak henüz kalplerine değil." diye ifade etmektedir.[331]

Gazetedeki pek çok habere tıbbi misyonun en verimli misyonerlik faaliyeti çeşidi olduğu ve bu vesile ile çok sayıda insana ulaşıldığı hakkında haberler yer almaktadır. 01 Nisan 1884 tarihli gazetedeki bir haberde bu zamanda en çok istenilen misyonerlik çeşidinin tıbbi misyonerlik olduğu, İngiliz Topluluğu'nun Yahudiler arasında İncil propagandası yapmak maksadıyla bu hususta "özel bir çağrı" yaptığı belirtilmektedir.[332] Ayrıca 01 Eylül 1891 tarihli gazetede yer alan bir haberde Gazze'de tıbbi misyonerlik yapan Papaz Dr. Elliott'un Gazze nüfusunun yarısının "elinden geçtiğini" söylediği aktarılmaktadır.[333] 01 Ağustos 1893 tarihli başka gazetedeki bir haberde Filistin'deki 4.ooo'den fazla Müslüman hastanın Nablus'taki tıbbi misyona geldiği ve kadın misyonerlerin Müslüman kadınların evlerine yaptıkları ziyaretlerin neredeyse tamamında "sıcak bir şekilde" karşılandıkları ifade edilmektedir.[334]

Gazetede yer alan haberlerde genellikle bakılan hasta sayıları ve İncil okumalarından bahsedilmektedir. Mesela 01 Temmuz 1887 tarihli gazetedeki bir haberde Papaz R. Elliott'un Gazze'deki Tıp Misyonunu tekrar düzenlemek için 1886 Mart'ta yola çıktığından bahsedilmektedir. Elliott'un verdiği rapora göre buradaki günlük ortalama hasta sayısının 30 olduğu ve bu sayının tatmin edici olduğu belirtilmektedir. Misyona gelen hastaların tedavisine başlanmadan önce İncil'in okunup izah edildiği belirtilerek; toplu olarak vaaz vermek ve İncil satmak yasak olduğu için "mümkün mertebe bu tohumları ekmenin tek yolunun" bu olduğu ifade edilmektedir. Raporda ayrıca yakın bir zamanda Gazze'de bir kitap dükkânı açılacağı bildirilerek buradan "çok büyük şeyler

[331] Lovedale Press, "Missionary News," February 1, 1883, 13: 26.

[332] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, April 1, 1884, 14: 52.

[333] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, September 1, 1891, 20: 149.

[334] Lovedale Press, "The Hope of Islam," *The Christian Express*, August 1, 1893, 22: 121.

beklendiği" ifade edilmektedir. Yetkililer tarafından okul işine karşı çıkıldığı belirten Elliott, Suriye ile ilgili "büyük umutların" tıp misyonunda yattığına inandığını söylemektedir.[335] Yine 01 Eylül 1892 tarihli gazetede yer alan haberde, Dr. Elliot'un bildirdiği üzere Gazze Hastanesi'ndeki (the Gazze Hospital) dispanserde yıl boyu düzenlenen kilise hizmetlerinde 9.000'den fazla Müslümana İncil okunduğu aktarılmaktadır.[336]

Misyonerler Osmanlı topraklarında rahatça dolaşabilmek için hekimlik zırhına bürünmüşlerdir. Gazetede bu hususla alakalı bir haber yer almaktadır. 01 Mayıs 1891 tarihli gazetede Tıbbi Misyonlar (Medical Missions) isimli yayından iktibas edilen bir haberde 20.000 Müslüman nüfusu ile Gazze'nin CMS'nin uzun yıllar merceği altında olduğu söylenerek, Dr. Bailey'in Nablus'a gitmeden önce Gazze ve İstanbul'da geçirdiği yedi ay zarfında yaşadığı ilginç tecrübelerinden bahsedilmektedir. Dr. Bailey'in yaşadıkları Filistin'deki CMS'nin broşüründe şu şekilde ifade edilmektedir: "İngiltere'den ayrıldıktan sonra, ilk görevim İstanbul'da Türk tıp lisansı ile kendimi güvence altına alarak ilerlemek idi. Bu lisansı biraz "bahşiş" vererek almak çok ta zor olmadı. Mekteb-i Tıbbiye'nin (Stamboul Imperial School of Medicine) yöntemi farklıydı. Tamamıyla adaletli ve sistematik bir imtihan yaptıklarını söylemem gerekir. Bununla beraber kesin ve hiçbir şekilde fahiş ücret ödenmemektedir. Aslında benim yaşadığım en büyük zorluk, zorunlu olan sınavı geçtikten sonra olan, bitmek bilmeyen Türk belgelerini imzalayıp pullayarak süslemek oldu. Bu süreç bir haftadan uzun sürdü ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında tıbbi uygulamalar ve cerrahlık yapabilmek için tam yetki ile zırhlanmış oldum ve böylece 8 Nisan'da Yafa'ya ulaşabildim."[337]

3.3.3.4. Basım Yayın Faaliyetleri

01 Ocak 1889 tarihli gazetedeki bir haberde on yıldan kısa bir süre zarfında İbranice Yeni Ahit'in 60.000'den fazla nüshasının piyasaya sürüldüğü bildirilmektedir.[338]

[335] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, July 1, 1887, 17: 109.

[336] Lovedale Press, "Monthly Summary," September 1, 1892, 21: 149.

[337] Lovedale Press, "Monthly Summary," December 1, 1890, 20: 76.

[338] Lovedale Press, "Monthly Summary," February 1, 1889, 19: 31.

Misyonerlerin bu alandaki diğer bir faaliyetleri de akademik yayınlar ve tercüme çalışmalarıdır. 01 Ekim 1879 tarihli gazetedeki bir haberde "sahadan emekli olan" Papaz F. A. Klein'in Almanya'da, misyonlar için Arapça dilinde edebi eserler üzerinde çalıştığı belirtilmektedir. Ayrıca "doğunun herhangi bir yerinde olduğu gibi" bu bölgelerde de erkeklerin nüfuz edemediği alanlarda kadın misyonerlere çok büyük ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir.[339] Yine, 01 Ekim 1879 tarihli başka gazetedeki bir haberde Papaz Dr. Joseph Barclay'in İbranice, Arapça ve Almancaya aşina olduğu ve Talmud'un bazı kısımları tercüme ederek tefsir ettiği, 10 yıl Kudüs'te, 4 yıl da İstanbul'da yaşadığı belirtilmektedir.[340] Ayrıca 01 Kasım 1893 tarihli gazetedeki bir haberde de 40 yıldan fazladır Doğuda (çoğunlukla da Filistin'de) görev yapmakta olan ve aynı zamanda Moabite Taşı'nın (Moabite Stone) kâşifi olan Papaz F. A. Klein'in iyi bir Arap akademisyen olduğundan ve şimdilerde emekli olarak edebi çalışmalara yönelmek istediğinden bahsedilmektedir.[341]

3.3.3.5. Yetimhaneler

01 Aralık 1887 tarihli gazetedeki bir haberde, 25 yıldan fazla bir süredir Kudüs'teki Suriye Yetimhanesinin (the Syrian Orphans' Home) idarecisi olarak çalışan papaz Schueller'in gönderdiği rapora yer verilmektedir. Schueller raporunda, sezonun henüz kapandığını ve bu sene Kudüs'e 30.000'e yakın hacının geldiğini ve ömrü hayatında bu kadar çok turist ve hacının buraya geldiğine şahit olmadığını ifade etmektedir.[342]

3.3.3.6. Devletlerin Bölge ile Alakalı Politikaları

1 Eylül 1877'de yayınlanan bir haberde Suriye ve Filistin'i kolonileştirmek maksadıyla, "Hristiyan ya da Yahudilerin iyi karakterli olarak bilinenlerinden" müteşekkil bir topluluğun oluşturulduğundan bahsedilmektedir.[343]

---

[339] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1879, 9: 9.

[340] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1879, 9: 9.

[341] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, November 1, 1893, 22: 173.

[342] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, December 1, 1887, 17: 186.

[343] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1877, 7: 8.

1 Kasım 1878 tarihli gazetede Kudüs'teki Yahudilerin Hristiyanlaştırılması için misyonerlik faaliyeti yapan S. B. Burchael isimli papazın ölüm haberine yer verilmiştir. Haberde ayrıca Türklerle Rusların arasında çıkan savaşın Türklerin ortasında kurulan misyonların büyük tehlike altında olduğu yazmaktadır.[344]

01 Ocak 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Alman Filistin Topluluğu'nun (The German Palestine Society) "Kutsal Topraklarda" önemli ve kapsamlı yeni bir keşif dizisi başlatacaklarından ve bunun planlaması içinde olduklarından bahsedilmektedir.[345] Yine 02 Ocak 1882 tarihli başka bir gazetede, bir veya iki yıldır Kudüs piskoposluğu yapan Barcley'in öldüğü ve yerine kimin geçeceğinin Alman İmparatoru'nun elinde olduğu fakat bu kişinin İngiltere Kilisesi rahiplerinden olması gerektiği belirtilmektedir.[346] Ayrıca 01 Kasım 1898 tarihli gazetedeki bir haberde Alman İmparatoru (Kaiser) ve İmparatoriçesinin şimdi Filistin ziyaretinde oldukları, bunun bir hac olarak görüldüğü ve gittikleri her yerde büyük bir coşkuyla karşılandıklarından bahsedilmektedir. Haberde bu ziyaretle alakalı olarak 18 Ağustos'ta Meşveret'te yayınlanan Türkiye Reform Partisi'nin (The Turkish Reform Party) cevabına yer verilmekte ve "çoğu devletin düşündüğünün aksine Türkiye'nin bu ziyarete karşı olmadığını hatta bu kutsal toprakları ziyaret ettiği için Alman İmparatorunun diğerlerine iyi bir örnek oluşturduğu" denildiği aktarılarak, bununla birlikte İmparator'un İstanbul'u ziyaret edemeyeceğini çünkü Ermenistan'da meydana gelen "katliamlardan" sonra Alman İmparatorun onları öldürenlerin yanına gelip, "onlara elini uzatıp kardeşçe bir öpücük vermesinin" yanlış olacağı ifade edilmektedir.[347] 01 Nisan 1890 tarihli gazetedeki bir haberde de Sultan'ın, Alman İmparatorunun İstanbul'a yaptığı son ziyareti sırasında 1888'de yapımı durdurulan Beytüllahim'deki yeni Protestan kilisesinin tamamlanmasına müsaade etmesi hususundaki talebine rıza gösterdiği ifade edilmektedir.[348]

01 Kasım 1894 tarihli gazetedeki bir haberde Türk Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın, Kudüs'e su getirmekte kararlı olduğu ve bunun da kutsal şehre günde 2.500 metreküp suyun gelmesi manasına geldiği ifade edilmektedir. Haberde ayrıca fakir Kudüslülere Kudüs'ün 1.000 metre ötesindeki Hz. Ömer Mescidi'nde ücretsiz su

[344] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1878, 8: 11.

[345] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," January 1, 1881, 11: 11.

[346] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," January 2, 1882, 12: 9.

[347] Lovedale Press, "The Kaiser's Visit to Jerusalem," *The Christian Express,* November 1, 1898, 28: 175.

[348] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* April 1, 1890, 20: 59.

verilmesinin teklif edildiği ifade edilmektedir.[349] Ayrıca 01 Mayıs 1901 tarihli gazetedeki bir haberde yeni çıkarılan bir kanunla Türk hükümetinin Filistin'e giden Yahudilere vize uygulamasından bahsedilmektedir. Haberde Yafa'ya ulaşan Yahudilerin pasaportlarını Türk yetkililere vermelerinin istendiği, kontrol edildikten sonra sadece 3 aylık bir vize alabildikleri, bu süre dolduğunda ülkeyi terk etmek zorunda oldukları söylenerek bunun Siyonist hareketi hedef aldığı yorumu yapılmaktadır.[350]

01 Ekim 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Rus hükümetinin Yahudilerin Hristiyan soyadı almalarını yasakladığı yazmaktadır.[351] 01 Mart 1899 tarihli gazetedeki bir haberde de Dünya Misyonerlik Dergisi'nde (Missionary Review of the World) Yahudilerle alakalı ilginç bir yazı yayınlandığından bahsedilmektedir. Habere göre İngiltere'de çok fazla sayıda Yahudi faaliyetlerinin olduğu ve onları misafir eden çok sayıda insan bulunduğu ifade edilmektedir. Londra'da devlet okulunda okuyan 16.000 Yahudi çocuk, şehirde toplam 80.000 Yahudi, 40 sinagog, parlamentoda 8 ve orduda 60 Yahudi olduğu belirtilmektedir.[352]

3.3.3.7. Diğer Faaliyetler

1 Şubat 1879 tarihli gazetede Gazze'nin Mısır köle ticareti için bir depo haline geldiği, 500 kişinin satış için muhafaza edildiği, bu kişilerin kendilerinin yahut anne babalarının Orta Afrika'daki Sudan'dan, 2.000 millik mesafeden kervanlarla getirildiği belirtilmekte ve Gazze'de bir kızın £20'a satıldığı yazmaktadır.[353]

01 Ekim 1879 tarihli gazetedeki bir haberde bu bölgelerde de erkeklerin nüfuz edemediği alanlarda kadın misyonerlere çok büyük ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir.[354]

01 Ekim 1887 tarihli gazetedeki bir haberde, Canon Tristram'ın Filistin'i birçok kişiden daha iyi bildiği ve yakın zamanda Taberiye Gölü'ndeki balıkları tasnif ettiği ve çok ilginç bir şey keşfettiği ile ilgili bir haber yer almaktadır. Tristram'a göre bu balıkların

[349] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1894, 24: 171.

[350] Lovedale Press, "Notes of The Month," *The Christian Express,* May 1, 1901, 31: 79.

[351] Lovedale Press, "Monthly Summary," September 1, 1896, 26: 157.

[352] Lovedale Press, "Gospel Work for Israel," *The Christian Express,* March 1, 1899, 29: 42.

[353] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," February 1, 1879, 9: 9.

[354] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1879, 9: 9.

Akdeniz sistemine ait olmadıkları, Afrika'daki iç göllerden olan Tanyangika, Nyassa ve diğer göllere ait bir sisteme sahip olduğu, bunun sebebinin de çok eskiden Ürdün vadisinin Kızıl Deniz'e bağlantısı olan bir göl ile dolu olduğu ve Kızıldeniz üzerinden Orta Afrika'nın göl sistemi ile bir bağlantısı olduğunu düşündüğü söylemektedir.[355]

01 Mayıs 1888 tarihli gazetedeki bir haberde Hayfa'da birçok hususta eski önyargıların yıkıldığı ve misyoner İncil kadınlarının ev ziyaretlerinin son derece değerli olduğu ifade edilmektedir. Haberde misal olarak Bayan Low'un yaptığı tıbbi misyonerlik faaliyetlerinin basit fakat güçlü bir yöntem olduğu belirtilerek özellikle başka hiçbir yolla ulaşılamayan Müslüman evlerine bu yolla girilebildiği ve eski yıllarda bir misyonerin Müslüman evine kabul edilmesinin nadir bir şey olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte geçen yıl, Bayan Low'un bölgesindeki Müslüman mahallesinde kendisini kabul etmeyen sadece iki evin bulunduğu ifade edilmektedir. Haberde ayrıca Hayfa'da bulunan erkek ve kız okulları ile Akka'da yeni açılan kız okulundan müspet raporların alındığı belirtilmektedir.[356] Haberlerde İncil kadını olarak ifade edilen kadın misyonerlerin çalışmalarının odağında her zaman anneler ve çocukları bulunmuş olmuş; kadın misyonerlerden ulaşabildikleri her kadının güveni kazanmaları, evlerine girmeleri, bir taraftan çocukları ikna ederek misyon okullarına "sürüklemeleri" diğer taraftan da annelerle arkadaşlık ilişkisi kurmaları teşvik edilmiş ve beklenilmiştir.[357]

3.3.4. Beyrut Vilayeti ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığında Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

3.3.4.1. Misyon İstasyonları ve Kilise Faaliyetleri

Beyrut vilayeti ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığında yapılan misyonerlik faaliyetleri ile alakalı haberler umumiyetle Beyrut ve Lübnan Dağı'nda yaşayan Dürzilere müteveccih icra edilen kilise faaliyetleri, eğitim-öğretim faaliyetleri ve basım-yayın faaliyetleri şeklindedir.

Gazetede Beyrut vilayeti ile alakalı ilk habere 01 Nisan 1879 tarihli gazetedeki bir haberde rastlanmaktadır. Haberde Beyrut'un 12 mil güneyinde yer alan Aytat bölgesinde

[355] Lovedale Press, "Monthly Summary," October 1, 1887, 17: 154.

[356] Lovedale Press, "Monthly Summary," May 1, 1888, 18: 75.

[357] Eddy, *What Next in Turkey, Glimpses of The American Board's Work in The Near East*, 78.

bir Hristiyan misyon istasyonunun kurulduğundan bahsedilmekte, maksadının da Lübnan bölgesinin köylerinde yaşayan binlerce Dürzi'ye İncil'in ulaştırılması olarak ifade edilmektedir.[358] 01 Şubat 1882 tarihli başka gazetedeki bir haberde, genç bir Dürzi şeyhinin Hristiyanlığa geçtiği ve Lübnan'da "halka açık bir yerde" vaftiz edildiğinden bahsedilerek, insanların "bağnazlıkları" dikkate alındığında bu olayın önemli sonuçları olabileceği yorumu yapılmaktadır.[359]

Bölgede yapılan kilise faaliyetleri ile alakalı pek çok haber yer almaktadır. Bunlardan 01 Haziran 1885 tarihli gazetedeki bir haberde, Papaz Dr. H. H. Jessup'un 3 Şubat tarihli raporundan bahsedilmektedir. Raporunda 26 kişinin Beyrut'taki kiliseye kabul edilmek için başvuruda bulunduğu ve bunlardan on tanesi kolejde akademik eğitim gören öğrenci, üç tanesinin tıp öğrencisi, bir tanesi hazırlık okulunda eğitimci, bir tane jandarma yüzbaşı, bir tane saatçi, bir tane dokumacı, bir seyyar satıcı, bir kâtip, Pazar okulundan dört genç erkek, rahibe okulundan iki kız ve orta yaşlı bir kadın olduğu belirtilmektedir. Haberin devamında ayrıca Hristiyanlığa geçen kişiler olduğunu söylemektedir. Ayrıca üç yetişkin ve üç çocuktan oluşan Yahudi bir ailenin Hristiyanlığa geçmek için kendisine geldiğini, daha önce Lübnan Dağı'ndan genç bir Müslümanın vaftiz edilmek istediğini söylediğini belirten Papaz Dr. H. H. Jessup son olarak Suriye'deki "birçok Müslümanın İncil'i okuduktan sonra Kuran'ı reddedip Hristiyan olduğunu" ve bunlardan bir tanesinin hapishaneye atıldıktan sonra ve akli dengesinin yerinde olmadığı düşünülerek serbest bırakıldığını "duyduğu" yazmaktadır.[360]

3.3.4.2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Beyrut vilayetinden eğitim-öğretim sahasında yapılan en büyük misyonerlik faaliyeti Suriye Protestan Koleji (The Syrian Protestant College) öncülüğünde yapılmıştır. 01 Kasım 1881 tarihli gazetedeki bir haberde, Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nin 15. yılını tamamladığı belirtilerek içerisinde yerli ve yabancı eğitimciler ile 122 öğrencisinin olduğu belirtilmektedir. Okulun hazırlık, akademik ve tıp olmak üzere üç bölümünün bulunduğu ifade edilerek okuldaki sistemin "katı bir şekilde" evanjelik olduğu vurgulanmaktadır. Okulun kuruluş maksadının bu bölgedeki tüm misyoner topluluklarla

[358] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," April 1, 1879, 9: 7.

[359] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," February 1, 1882, 12: 8.

[360] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* June 1, 1886, 16: 92.

işbirliği yapmak olduğu söylenirken, bu gayeyle çok sayıda tecrübeli öğretmenin ve 50'den fazla doktorun sahaya gönderildiği ifade edilmektedir.[361] 01 Mart 1883 tarihli gazetedeki bir haberde, Beyrut'ta Ekim ayında açılan Suriye Protestan Koleji'nin 168 öğrencisi ile kolej tarihinde en büyük rakamına ulaştığını söylemektedir. [362] Haberler incelendiğinde bu koleje olan rağbetin yüksek olduğu ve resmi erkân dâhil olmak üzere pek çok zenginin çocukları için bu koleji tercih ettiği görülmektedir. 01 Mayıs 1884 tarihli gazetedeki bir haberde Zahlé valisinin iki oğlunu Beyrut Protestan Okulu'nda ve iki kızını rahibe okulunda okuttuğu, aidatlarını tam ödediği ve bu miktarın bir Suriyeli tarafından eğitim için ödenen en yüksek meblağ olduğu ifade edilmektedir. Validen sonra eğitime en yüksek ücreti ödeyen kişinin de yıllık yaklaşık 300 $ ödediği söylenerek eğer eğitime yönelik Suriye'de böyle bir hareket varsa Lübnan'da da bağnazlık ve cahilliğin "tıpkı kara bulutların gün doğmadan dağıldığı gibi" Lübnan'ın tepesinden uzaklaşıp gitmesi gerektiği ifade edilmektedir.[363] 01 Kasım 1894 tarihli gazetedeki başka bir haberde de 1893 yılında yayınlanan bir rapora göre Beyrut Koleji'nde 241 öğrenci olduğu, Amerikan misyoner okullarındaki okuyan öğrencilerin adedinin 8.295 olduğu ifade edilmektedir.[364]

Beyrut vilayetinde Suriye Protestan Koleji'nin yanı sıra başka kişi ve topluluklar da muhtelif faaliyetler icra etmişlerdir. 01 Mart 1883 tarihli gazetedeki bir haberde, Beyrut Rahibe Okulu'ndan (The Beirut Female Seminary) bahsedilmektedir. Okulda 46 yatılı öğrenci olduğu ve bu sayının geçen yıldan fazla olduğu belirtilmektedir.[365] 01 Nisan 1883 tarihli başka gazetedeki bir haberde, Kuzey Lübnan'da yer alan El Kefur köyünde birkaç senedir bir misyoner okulunun işletildiği ve burada bir Protestan hareketinin başladığı ifade edilmektedir.[366] Bölgedeki diğer misyon okulları ile alakalı olarak da 02 Şubat 1885 tarihli gazetedeki bir haberde Lübnan Dağında 15 tane misyon okulunun olduğu ve daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.[367] Yine benzer bir habere 01 Ağustos 1879 tarihli gazetedeki rastlamaktayız. Haberde Lübnan Dağı'nda yaşayan Dürzilere yönelik Aytat bölgesinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Bay ve Bayan Zeytoun'dan bahsedilmektedir. Bay Zeytoun'un bölgenin yerlisi ve âmâ olduğu fakat Avrupa eğitimi

[361] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1881, 11: 9.

[362] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, March 1, 1883, 13: 40.

[363] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 1, 1884, 14: 72.

[364] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1894, 24: 171.

[365] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," March 1, 1883, 13: 40.

[366] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, April 1, 1883, 13: 57.

[367] Lovedale Press, "Monthly Summary," February 2, 1885, 15: 27.

aldığı belirtilmektedir. Haberde bu çiftin ocak ayında bir okul açtıklarından ve hali hazırda 70 Dürzi öğrencilerinin olduğundan bahsedilerek bu öğrencilerin tamamının Arapça, bazısının da İngilizce okuyabildikleri ifade edilmiş ve Dürzilerin öğrenmeye çok açık oldukları yorumu yapılmıştır.[368]

Haberlerin arasında misyonerlerin inşa ettikleri okulların açılışına resmi erkânın da iştirak ettiği ve dahası bu okulları destekledikleri anlatılmaktadır. 01 Aralık 1880 tarihli gazetede Lucknow Witness isimli gazeteden yapılan alıntıda Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'nde görevli Papaz Dr. Post'un mektubuna yer verilmiştir. Lübnan Dağı'nın idarecisi olan Rüstem Paşa'dan "aydınlanmış vali" olarak bahsederek harika bir yönetimi olduğu vurgulanarak, katıldığı bir okul açılışında oradaki öğretim kadrosu ve öğrencilere özel bahçelerinde harika bir zaman geçirttiği ifade edilmektedir. Evrensel adaleti sayesinde Lübnan'ın güzel ve huzurlu bir yer olduğunu iddia eden Dr. Post şu ifadeleri kullanmıştır: "Bence şu anki hükümdar Roman Katolik olmasına rağmen kuvvetsiz ve ölmek üzere olan Türkiye'deki diğer yöneticilerden farklı olarak Hristiyanlığın esaslarına daha az engel teşkil etmektedir."[369]

3.3.4.3. Basım Yayın Faaliyetleri

Misyonerler Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Beyrut vilayetinde de matbaaya ehemmiyet vermişler ve milyonlarca sayfa İncil Hristiyanlığa ait diğer kitaplar basmışlardır. Haberlerde Beyrut Matbaasından ve misyonerlerin yaşadıkları zorluklardan bahsedilmektedir. 01 Mart 1883 tarihli gazetedeki bir haberde, Beyrutlu Dr. Eddy'nin Beyrut Matbaası'ndan Mısır'a siparişlerin arttığını ve önümüzdeki günlerde de kademe kademe artacağını söylemektedir. [370] 01 Ocak 1897 tarihli gazetede ise İstanbul'dan ağustos ayında Beyrut'a gelen bir emirle, imparatorluk izni olsa bile kitapların her bir cildinin Eğitim Müdürü tarafından mühürlenmeden gemiye yüklenemeyeceğinin söylendiği ile alakalı bir haber yer almaktadır. Haberde ayrıca, hazırlanan tüm kitapların beklediği fakat sevkiyatın imparatorluktan izni olsa bile son gelen emre göre mühürler

[368] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," August 1, 1879, 9: 7.

[369] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," December 1, 1880, 10: 10.

[370] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," March 1, 1883, 13: 40.

olmadan gönderilmediği söylenmekte ve limanda yapılan her şeyin İncil faaliyetlerini engellenmeye yönelik olduğu ifade ediliyor.[371]

3.3.5. Hicaz ve Yemen Vilayetlerinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Ceziretül Arab'da misyonerlerin öncelikli hedefleri bölgede yaşayan Müslümanlar ve yerel kabileler olmuştur. 01 Aralık 1893 tarihli gazetedeki bir haberde Arabistan'ın Hristiyanlaştırılmasına yönelik yapılan faaliyetlerle alakalı Busrah'da 1891 yılının ağustos ayında bir misyonun başladığı, burada iki Amerikalı misyoner ve 2 yerli yardımcının faaliyetlerine devam ettikleri ve yılsonunda tıbbi misyonerlerin de bu misyona katılacaklarının umulduğu söylenerek hali hazırda Türk yetkililerin muhalefetiyle karşılaştıkları ifade edilmektedir.[372]

Yemen coğrafyasının merkezden uzak oluşu ve Osmanlı Devleti'nin toprakları yeterince savunabilecek güçte olmayışı İngilizlerin bu bölgedeki faaliyetlerini kolaylaştıran unsurların en başında gelmiştir. Öte yandan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bu vaziyetinden faydalanmış, bölgedeki yerel şeyhler ile muhtelif anlaşmalar yaparak bu topraklarda kendi hâkimiyetlerini her geçen gün daha da sağlamlaştırmıştır.[373]

Ceziretül Arab'daki misyonerlerin öncelikli hedefleri Müslümanlar olmakla birlikte sadece Müslümanlarla değil aynı zamanda bölgede yaşayan Yahudilerle de ilgilenmişlerdir. 01 Mayıs 1889 tarihli gazetedeki bir haberde İncil faaliyetlerinin asıl merkezinin güney Arabistan'daki Yemen'in başkenti olan Aden olduğu ifade edilmektedir.[374] Öte yandan 01 Haziran 1892 tarihli gazetedeki bir haberde Bay Zwemer'in Hadramut Vadisi'nin uzak doğusunda yer alan Sena'da 20.000 Yahudi'nin yaşadığı ve 39 sinagogun olduğunu belirten raporuna yer verilmektedir. Raporda ayrıca orada bedevi Araplar gibi yaşayan Yahudi kabileleri olduğu ve bunların çoğunun neredeyse hiç Hristiyanlığı duymadıkları söylenerek Arabistan'da yaşayan Yahudilerin sayısının düşünülenden çok olduğu ve şimdi ulaşılabilir oldukları belirtilmektedir.[375] 01 Ağustos

[371] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, January 1, 1897, 27: 12.

[372] Lovedale Press, "Monthly Summary," December 1, 1893, 22: 189.

[373] Ratip Bolat, Bengül; Ayaz, "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* 61 (2017): 32.

[374] Lovedale Press, "A Bicycle at Constantinople," 19: 71.

[375] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* June 1, 1892, 21: 92.

1894 tarihli başka gazetedeki bir haberde, Arabistan'daki Yemen Yahudilerine yönelik yürütülen Mildmay Misyonundan bahsedilmektedir. Bu kapsamda Amerikan Arap Misyonu ile görüşüldüğü, kendi misyonerlik faaliyetlerini yürütmek ve acil olarak oradaki Yahudilere ulaşmak üzere Yemen'deki Sanaa'ya Papaz S. M. Zwemer'in gönderildiği, Zwemer'in 1 Temmuz gibi Aden'de "işe koyulduğu" ve yanında fazla sayıda İbranice Yeni Ahit götürdüğü ifade edilmektedir.[376] Diğer bir haber de 01 Ağustos 1899 tarihli gazetede yer almaktadır. Haberde Keith-Falconer misyonundan Papaz J.C. Young'ın Güney Arabistan'daki misyonerlik faaliyetleri ile alakalı gönderdiği mektubuna yer verilmektedir. Mektupta, bu bölgede misyonerlerin yaşadıkları "zorluklardan" bahsedilerek Müslümanların inançlarının Hristiyanlarınkinden farklı olduğunu ve misyonerlerin "Kur'an'ın ilham edilmiş bir kitap olduğu teorisini yıkmama" hususuna ihtimam gösterecekleri söylenerek Arapların ahlaklarının çok sade olduğunu, eğitimsiz oldukları ve eğitim almak gibi bir niyetlerinin de olmadığını ifade edilmektedir. Öte yandan bölgede yapılan tıbbi faaliyetlerin misyonerliğe çok yardımcı olduğu ve daha çok tıbbi misyoner ile Zenana çalışanlarına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.[377]

Bölgede yapılan diğer bir misyonerlik faaliyeti ise tıbbi misyonerlik olup bu hususta bir habere yer verilmektedir. 01 Ocak 1889 tarihli gazetedeki bir haberde Aden'in Şeyh Osman bölgesinde bulunan Keith-Falconer Misyonunda görevli Dr. Paterson'un 31 Temmuz tarihli mektubundan bahsedilmektedir. Dr. Paterson mektubunda, eski köyün şeyhinin küçük bir kaza geçirdiği ve hem kendisine hem de iç hastalığı olan bir kadına bakmak üzere Hristiyan bir hekimi yardıma çağırdığını belirterek, eskisinden kadının kocası tarafından hekimlere güvercinler, tavuklar hediye edildiği, hayvanları için yeşil yem (sebze) sözü verildiği ve bunun teşekkür göstergesi olduğu ifade edilmektedir. Mektupta ayrıca Dr. Lansing'in tavsiye ettiği genç Suriyeli bir Hristiyan'ın Misyonda Arapça öğretmeni olarak göreve başladığı belirtilmektedir.[378]

[376] Lovedale Press, "Jewish Missions," *The Christian Express,* August 1, 1894, 24: 118–119.

[377] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* August 1, 1899, 29: 126.

[378] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* January 1, 1889, 19: 12.

3.4. Kuzey Afrika

3.4.1. Mısır'da Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

3.4.1.1. Kilise Faaliyetleri ve Misyon İstasyonları

Gazetede Mısır topraklarında yapılan yahut yapılması hedeflenen misyonerlik faaliyetleri ile alakalı ilk haber gazetenin 01 Kasım 1870 tarihli gazetede yer almaktadır. Orta Afrika hakkında haberlerin yer aldığı bölümde Sir Samuel Baker isimli bir kâşifin Beyaz Nil Nehri'nde yaptığı keşiflerden bahsedilirken, nehrin Kahire'nin Tevfikiye bölgesindeki kıyılarındaki yaşananlar hakkında "henüz buralarda İncil'in tek kelimesinin dahi tanıtılmadığından" ama "zamanla bunu da olacağından" bahsedilerek[379] o tarihte Kahire'nin Tevfikiye bölgesinde henüz misyonerlik faaliyetlerinin başlamadığı söylenebilir. Ayrıca haberde siyasi yönetimden de bahsedilerek, Paşa'nın hâkimiyetinden ve İslami kanunlara göre yönettiği ülkeden elle tutulur ve kesin bir şey çıkmaması durumunda bunun çok üzücü olacağı, yine de en kötü yönetimin hiç yönetim olmamasından daha iyi olduğu, şimdiki Mısır yönetiminde bulunan adamın geniş bir bakış açısına sahip olduğu ve Süveyş Kanalı'nın da bunun bir ispatı olduğu yazmaktadır.[380]

Mısır tarih boyunca misyoner akınına uğrayan bölgelerden birisi olagelmiş ve birçok Hristiyan topluluk faaliyet yürütmüştür. 01 Kasım 1903 tarihli gazetedeki bir haberde Kıpti Kilisesinin Hristiyan kiliselerinin arasında en eskilerinden birisi olduğu ve Mısır'da diğer tüm Hristiyan kiliselerinden daha çok üyesinin olduğu ifade edilmektedir.[381] Öte yandan 01 Temmuz 1880 tarihli bir haberde Mısır'da misyonerlik yapan muhtelif topluluklardan bahsedilmektedir. Habere göre Morovalılar Mısırlı misyonların öncüsü olup 1769-1782 yılları arasında burada 13 yıl bulunmuşlardır. İngiltere Kilise Misyon Topluluğu (The Church Missionary Society of England) ise 1826 ve 1849 yılları arasında yerli kilisenin reformu için uğraşmış fakat nihayetinde umutsuzluktan dolayı bu girişimlerden vazgeçmişlerdir. Mısır'da yaşayan Kıptilerin büyük bir kısmı bağımsız yerli bir kiliseye mensup olup, geri kalanlar ise "piramitler gibi sabit" olan Rum ve Roma kiliseleri arasında bölünmüştür. Mısır'daki ana dini organ Amerika Birleşik Presbiteryen Kilisesi'dir (United Presbyterian Church of America). Haberde ayrıca Majesteleri

[379] Lovedale Press, "Central Africa," *The Kaffir Express,* November 1, 1870, 1: 2.

[380] Lovedale Press, "Central Africa," 1: 2.

[381] Lovedale Press, "Progress of The Coptic Church," *The Christian Express,* May 1, 1903, 33: 73.

Maharaja Dhulep Singh isimli kişinin misyona destek olmak için £20.000'dan fazla toplu ödeme yaptığı; bölgede 35 istasyon ve 1.210'dan fazla öğrenci bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Mısır'da kurulan bir diğer "gerçek" misyon çalışmasının da Bayan Whateley'in yönetimindeki, Doğuda Kadın Eğitimini Destekleme Topluluğu (The Society for Promoting Female Education in the East) olduğu ve burada her gün İncil okunmak suretiyle yüzlerce Müslüman, Hristiyan ve Kıpti aileler arasına "tohum ekildiği" ifade edilmektedir. Aynı zamanda bölgede bir tıbbi misyon istasyonunun olduğu ve geçen yıl yaklaşık 2.000 hastanın tedavi gördüğü belirtilmektedir.[382]

Bölgede faaliyet gösteren diğer topluluklar ise Amerikalılar ve İskoçlardır. 01 Eylül 1877 tarihli gazetedeki bir haberde 27 yıldır Mısır ve Suriye'de misyonerlik faaliyetleri yürüten Dr. Lancing'in mektubuna yer verilmektedir. Mısır'daki Amerikan Misyonu'ndan (ve Mildway Konferansı'na katılan) Dr. Lancing'in yazdığı bu mektupta, Mısır'da İskenderiye'den Teb şehrine kadar kendi papazlarını destekleyen toplam 27 Protestan cemaatin olduğundan ve hemen her köyle 1-2 Hristiyan'ın olduğundan bahsetmektedir. Öte yandan mektuba göre Mısır'da 12.000 nüsha İncil satıldığı ifade edilmektedir.[383] 01 Eylül 1879 tarihli başka gazetede yer alan bir habere göre ise İskoçya Kurulmuş Kilisesi'nin (The Established Church of Scotland) İskenderiye'de yaşayan Yahudilere yönelik faaliyetleri olduğundan bahsedilmektedir.[384]

Gazetedeki haberlere bakıldığında yapılan kilise faaliyetleri, cemaat sayıları ve Şabat günündeki ayinlere katılan kimselerle alakalı bilgiler de yer almaktadır. 01 Haziran 1880 tarihli gazetede, Mısır'ın Port Said bölgesinde yaklaşık 11.000 kişinin yaşadığı ve buranın her yönüyle çok kötü bir yer olduğu ifade edilmektedir. Bay Whytock isimli bir misyonerin Port Said'de bir istasyon kurduğu ve bu kişinin işinin kentte yaşayan, ikamet eden kişilerden ziyade buradan gelip geçen kişilere yönelik olduğu söylenerek kendi misyonerlik faaliyetleri açısından en yoğun günün Yahudilerin dinlenme günü olan Şabat gününün olduğu belirtilmektedir.[385] 01 Ocak 1889 tarihli başka gazetedeki bir haberde yukarı Mısır'daki Asyut kentinden Papaz Dr. Isaac G. Bliss'in Amerikan İncil Topluluğu'na (American Bible Society) Mısır'da icra edilen misyonerlik faaliyetleri

[382] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, July 1, 1880, 10: 12.

[383] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1877, 7: 9.

[384] Lovedale Press, 'Monthly Summary - Missionary News', p. 7.

[385] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1880, 10: 10.

hakkında gönderdiği mektubuna yer verilmektedir. Mektupta, Misyon istasyonlarının sayısının 21'de 85'e yükselerek 13 yıl içinde dört katına çıktığı; kilise azalarının 679'dan 2.307'ye yükseldiği ve bu artışın sadece dörtte birinin geçen yıl olduğu ifade edilmektedir. Pazar günü olan Şabat topluluklarına iştirak edenlerin sayının dört katın üzerine çıktığı söylenerek, Şabat okullarındaki sayının da bununla doğru orantılı olarak dörde katlandığı, katılımın ise neredeyse 7 kat artış gösterdiği ifade edilmektedir.[386]

Gazetede misyonerlerin asıl maksadı olan Hristiyanlaştırma faaliyetleri ve dininden döndürülerek vaftiz edilen kişilerle alakalı haberler de yer almaktadır. 01 Ekim 1892 tarihli gazetede yer alan bir haberde, bir Paskalya pazarında, papaz W. F. Connor'ın Şeyh Ali adındaki bir Müslüman'ı Kahire'de vaftiz ettiğini ve bu kişinin uzun yıllardır zaten Bayan Whately'in Misyonunda eğitim altında olduğu belirtilmektedir.[387]

Mısır'da faaliyet gösteren diğer bir misyon da Amerikan Presbiteryen Kilisesinin faaliyetleri olup gazetede yapılan faaliyetlerle alakalı bilgiler yer almaktadır. 01 Mayıs 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Büyük Britanya'nın Mısır'daki misyonerlik faaliyetlerine hiçbir zaman çok büyük bir ilgi duymadığı, yıllar önce İskoç Kilisesi'nin) Yahudilere ve İskenderiye'dekilere yönelik başlattığı faaliyetlerin başarılı bir şekilde devam etmekte olduğu, Kuzey Afrika Misyonunun (The North African Mission) deltada birkaç istasyonunun olduğu, Plymouth Kardeşleri'nin (The Plymouth Brethren) Nil'de bazı faaliyetlerini olduğu fakat bu bölgede asıl işi yapanın burada 40 yıldır faaliyette olan Birleşik Presbiteryen Kilisesi (The United Presbyterian Church) olduğu ifade edilmektedir.[388] 01 Temmuz 1902 tarihli başka bir gazetede de "Advance" isimli yayında Chicago Rahip Okulundan Prof. S. I. Curtis'in yazdığı bir yazıya yer verilmektedir. Haberde Prof. Curtis her misyonda yapılması gereken 3 şey olduğunu ve bunların; "yerli bir misyoner yetiştirilmesi, her kilisenin kendi papazını desteklemesi ve misyonerlerin vazife yaptıkları yeri ana kilisenin usulüne münasip olarak idare etmeleri" olduğunu söyleyerek Mısır'daki Amerikan Birleşik Presbiteryen Kilisesi Misyonlarının (The American Mission of United Presbyterian Church) bu 3 hususu büyük nispette hallettikleri ve "muvaffakiyetleri ve usullerinin araştırılmaya değer olduğu" belirtilmektedir. Öte yandan Amerikan Birleşik Presbiteryen Kilisesi Misyonlarının Mısır'daki faaliyetleri ile

[386] Lovedale Press, "Monthly Summary," January 1, 1889, 19: 12.

[387] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, October 1, 1892, 21: 165.

[388] Lovedale Press, "Modern Egypt," *The Christian Express*, May 1, 1896, 26: 72.

alakalı olarak bölgede 46 kilise dâhil 207 istasyonlarının olduğu, üyelerinin 22.500 kişiyi temsil eden bir topluluğa ulaştığı, ortalama sabah ayinlerine katılan 11.500 kişinin olduğu, Şabat okullarına devam eden 8.040 öğrenci bulunduğu, toplanan toplam bağış miktarının 20.251$ olduğu, 46 kilisenin 26'sında yerli papaz bulunduğu belirtilmekte ve ayrıca "masraflarının en az yarısını cemaatinin karşılamadığı bir yere yerli bir papazın verilmemesi" kuralı olduğu ifade edilmektedir.[389]

3.4.1.2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Mısır'da yapılan en mühim misyonerlik faaliyetlerinden bir tanesi bölgede muhtelif topluluklar ve kiliseler tarafından yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleridir. 06 Ocak 1874 tarihli gazetede, Kahire'de kızlar için model bir okulun açıldığından bahsedilmekte ve buna "Hidiv'in aydın enerjisi"nin vesile olduğu ifade edilmektedir. Bu okulla alakalı verilen bilgiler arasında okulun yatılı kısmının 200 kişilik, normal kısmının ise 100 kişilik olacağı çalışma müfredatının basit olmakla birlikte sağlık bilimlerine ilişkin bazı konuları içereceği ifade edilmektedir. Ayrıca okul binalarının olağanüstü şekilde örnek bir temizlik ve yenilikte olacağı verilen bilgiler arasındadır.[390]

Okulların bölge halkına ulaşmada tesir gücü yüksek bir usul olduğuna dair haberlere de yer verilmektedir. Mesela 01 Mayıs 1877 tarihli bir haberde, bir yerde misyonerlik faaliyetlerine başlamanın en makul yolunun Hristiyan erkelerin ve eşlerinin devam ettirdiği bir okul olacağı ve yöntemsel öncelik olarak başta erkekler ve oğlanlar üzerinde çalışılması sonra kadınları ve kızları etkilemenin yollarına başvurulmasının tavsiye edilmekte ve bu yöntemin Mısır'da ve Hindistan'da denendiğini ve Fas'ta da uygulanabileceği ifade edilmektedir.[391]

Gazetedeki haberler incelendiğinde bu okullara halkın bir şekilde teveccüh ettiği, çocuklarını gönderdiği; bununla birlikte okulların misyon okulları olması hasebiyle asıl gündemlerinin Hristiyanlık faaliyetleri olduğu görülmektedir. 01 Ekim 1879 tarihli gazetedeki bir haberde Kahire'de Bayan M. L. Whately'nin Misyon istasyonundaki faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Okula günlük 500 daimî öğrencinin katıldığı ve yer

[389] Lovedale Press, "The American Mission in Egypt," *The Christian Express,* September 1, 1902, 32: 138.

[390] Lovedale Press, "Miscellaneus," *The Kaffir Express Express,* January 6, 1874, 4: 7.

[391] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," May 1, 1877, 7: 11.

olmadığı için çoğu başvurunun reddedildiği belirtilmektedir.[392] 01 Nisan 1880 tarihli gazetedeki bir haberde de Mısır Nil'de 25 yıldan fazla süredir misyonerlik faaliyeti yapan Dr. Hogg ve buradaki faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Eğitim kurumlarının başı olan Dr. Hogg'un erkekler ve kızlar için eğitimin temelini attığı ve bu öğrencilerden bazılarının kiliselerde yerli papazlar rahipler olarak yetiştirildiği belirtilmektedir. Bu bölgede 35 kadar kilise olduğu ve Dr. Hogg'un okuluna yaklaşık 150 erkek ve 50 kız öğrencinin devam ettiği belirtilmektedir.[393]

Gazetedeki haberler arasında bölgedeki okul faaliyetleri ile alakalı en çok haber Asyut şehrindeki Amerikan Birleşik Presbiteryan Misyonuna bağlı okul ile alakalıdır. 01 Ocak 1889 tarihli gazetedeki bir haberde yukarı Mısır'daki Asyut kentinden Papaz Dr. Isaac G. Bliss'in Amerikan İncil Topluluğu'na Mısır'da icra edilen misyonerlik faaliyetleri hakkında gönderdiği mektubuna yer verilmektedir. Mektupta, toplamda 1.040 olan öğrenci sayısının 5.601'e yükseldiği ve bu sayının arasında 700'e yakın Müslüman öğrencinin de olduğu, bu öğrencilerden her birinin İncil üzerine çalışmalar yaptığı ifade edilmektedir.[394] 01 Mayıs 1897 tarihli başka gazetedeki bir haberde de Asyut'taki Amerikan Birleşik Presbiteryan Misyonundan Bayan Jessie J. Hogg'un Asyut'taki misyon okulu ile alakalı gönderdiği mektubuna yer verilmektedir. Mektupta, binalarının 3 parçadan oluştuğu, geniş verandalarının ve geniş oyun alanının yanı sıra bir bahçesinin olduğu anlatılmaktadır. Misyonun mali gücünün yüksek olmaması hasebiyle çok şeyi karşılamadığı, eşyaların ve binanın içinin sade olduğu ve kızlara verilen yemeğin genellikle ekmek ve tereyağından ibaret olduğu ifade edilmektedir. Mektupta okulun merkezden uzak ve yatılı olduğu, şu an 106 yatılı öğrenci ve 5 Mısırlı öğretmenin bulunduğu, kızlara normal eğitim dallarının yanı sıra ev işleriyle ilgili, yemek yapma, ütüleme, yıkama, dikme gibi alanlarda da eğitim verildiği belirtilmektedir. Okulun haftada bir kez İncil okumaları için 5 gruba ayrıldığı, her grubun ayrı bir öğretmen tarafından yönetildiği ama zaman geçtik öğrencilerin oyun bahçelerinde İncil okumaları ve dua etmek için bir araya gelmeye başladıkları ve bunun da okulda kısa zamanda "iyi bir dini hareket" oluşmasına sebep olduğu ifade edilmektedir. Bayan Hogg mektubunda 15 kızın kendisine gelerek kiliseye girmek istediklerini söylediğini, bu isteğin kilisenin rahibiyle paylaşıldığını fakat rahibin kızların kiliseye alınmayacağını onun yerine kendi köylerindeki kiliselere gitmeleri gerektiğini söylediğini

[392] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1879, 9: 9.

[393] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express*, April 1, 1881, 11: 8.

[394] Lovedale Press, "Monthly Summary," January 1, 1889, 19: 12.

aktarmaktadır.[395] Öte yandan 01 Nisan 1904 tarihli gazetedeki bir haberde Mısır'ın Asyut şehrindeki Amerikan Misyonerlik Eğitim Enstitüsü'nde (The American Missionary Training Institute) geçen sene eğitim gören 670 öğrencinin olduğu; bunların arasında 14 Müslüman, 87 Kıpti, 559 Hristiyan ve 10 diğer öğrencinin bulunduğu söylenmekte ve 79 öğrencinin de din değiştirdiğinden bahsedilmektedir.[396]

Gazetede ayrıca Asyut şehrindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir adım ötesi olarak ileride bir Hristiyan üniversitesi kurulması ile alakalı haberler yer almaktadır. 01 Eylül 1917 tarihli gazetedeki bir haberde Amerikan Birleşik Presbiteryen Kilisesi'nin yıllardır Mısır'da önemli misyonerlik faaliyetleri yaptıkları ve "bazı Amerikalı dostların" birkaç yıl içinde Kahire'de bir Hristiyan üniversitesi açmayı planladıkları ifade edilmektedir.[397] 01 Eylül 1917 tarihli başka gazetedeki bir haberde Mısır'ı İngiltere tarafından korunan bir devlet haline getirmek için başlatılan bir süreç olduğundan bahsedilmekte, Üniversite planının da bunun bir parçası olduğunu ve Mısır'daki yeni rejimin İngiliz liderliğini kabul ettiğinden bahsedilmektedir.[398] 01 Eylül 1917 tarihli gazetedeki bir haberde ise Mısır hükümetinin Amerika tarafından kurulacak yeni üniversite planı hakkında bir karar vermediğine ve bu planın gecikmesinin bir dezavantaj olduğundan bahsedilmektedir. Fakat bundan sonraki bir konferans dizisinden sonra hükümetin bu planları desteklediğini ve ilk on yılda böyle bir planın olası olduğunu, fakat isim ve bazı konularda dikkatli olması gerektiği belirtilmektedir.[399]

Mısır'da sadece kız öğrencilere yönelik yapılan faaliyetler de mevcuttur. 01 Mayıs 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Mısır'daki Amerikan Misyonunun büyük bir kilisesi, kızlar için yatılı okulu ve geniş okul sınıflarının olduğu belirtilmektedir. Bu okulun Mısır'daki belki de en iyi ve geniş okul olduğu söylenerek 600-700 öğrencisinin olduğu, kız yatılı okulunda da 100'den fazla genç kadının, ileride Mısırlı kadınların hareminde çalışmak üzere yetiştirildikleri ifade edilmektedir.[400]

---

[395] Lovedale Press, "'Out of Egypt,'" *The Christian Express,* May 1, 1897, 27: 70.

[396] Lovedale Press, "Missionary Items," *The Christian Express*, May 2, 1904, 34: 76.

[397] Lovedale Press, "The Month," *The Christian Express,* October 1, 1917, 47: 147.

[398] Lovedale Press, "The Month," October 1, 1917, 47: 148.

[399] Lovedale Press, "The Month," October 1, 1917, 47: 148.

[400] Lovedale Press, "Modern Egypt," 26: 72.

01 Mayıs 1896 tarihli gazetedeki bir haberde genel olarak bakıldığında Mısır'da Misyon tarafından işletilen 120 okul olduğu ve toplam öğrenci sayılarının (kız-erkek) 10.000'den fazla olduğu bildirilmektedir. Bu okullarda okuyanların fakir olması hasebiyle geçen sene 4.000 sterlin katkı sağlandığı fakat okullardaki kuralın" ödeme gücü olanların ödemesi" şeklinde olduğu belirtilmektedir. Bu öğrencilerle birlikte Şabat okullarına düzenli olarak katılan 6.622 öğrencinin olduğu ifade edilmektedir.[401] Bu okullar arasında rahip okulları da yer almaktadır. 01 Mayıs 1896 tarihli aynı gazetedeki bir haberde Mısır'da Dr. Watson ve Dr. Harvey'in Rahip Okulunda yerli rahipleri yetiştirdikleri ve bölgedeki ihtiyaç olan yerlere gönderdikleri ifade edilerek 34 Mısır Kilisesine ve 100 vaaz istasyonuna düzenli olarak yerli rahip gönderdikleri belirtilmektedir.[402]

Gazetede Mısır'daki genel eğitim seviyesi ve bölgedeki eğitim ihtiyacının nasıl karşılandığına ilişkin haberler de yer alınmaktadır. 01 Nisan 1898 tarihli gazetedeki bir haberde Mısır'daki eğitimden bahsedilmektedir. Haberde hükümet tarafından kurulan okullardan bir nesil çocuğun gelip geçtiği ve bu çocukların ya yetim ya köle çocuğu ya da askerler tarafından "okula itilen" çocuklar olduğu ifade edilmektedir. Haberde Mili Eğitim Bakanının kendisinin de bu çocuklardan birisi olduğunu ve zorla devlet okullarına itildiğini söylerken utanç duymadığı aktarılmaktadır. Ayrıca Mısır'da Arap isyanlarından sonra eğitime bakışın değiştiği fakat bununla birlikte alınan okul ücretlerinin de arttığı hatta bazı durumlarda iki katına çıktığı söylenmekte, devletin çocuklara bakması gerekirken okula giden çocukların yüzde 83'ünün okul ücreti ödediği aktarılmaktadır. Haberde Mısır'daki eğitimi, Türklerdeki "Softa"lar gibi, Ulemanın yönettiği ve eğitimin merkezi kuruluşu olan El-Ezher Camisi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ülkedeki her caminin aynı zamanda bir okul olduğu ve ibadet yerlerinin yanı sıra iki cinsiyetten çocukların da gelebileceği bir ilkokul, kütüphane, hastane, mutfak, lise ve misafir evleri de içerebildiği ifade edilmektedir. Mehmet Ali zamanına kadar bu camilerin ülkedeki eğitimin tek temsilcisi olduğu; dil, din ve Kur'an'dan çıkarılan hakların öğretildiği, Mısırlı Hristiyanların El-Ezher gibi camilere girmelerini yasak olduğu ve tıp ve diğer pozitif bilimlerin yurt dışında eğitim almış Müslümanlar tarafından verildiği ifade edilmektedir. Haberde misyoner okulları ile alakalı olarak da bu okulların askeriyeyi beslemekten vazgeçtikten sonra yabancılara da açıldığı fakat okullarda Arapça öğretilmediği için çoğu Müslümanın çocuklarını buraya göndermedikleri belirtilmektedir. Öte yandan çoğu aydın Müslümana

[401] Lovedale Press, "Modern Egypt," 26: 72.

[402] Lovedale Press, "Modern Egypt," 26: 72.

göre Kur'an ilimleri çalışmanın haricinde kızlara verilecek eğitimin tehlikeli görüldüğü ve "Doğunun kadınlara güvensizliğinin yıkılmadığı" söylenmekte birlikte İslam hukukuna göre Müslüman kadınların erkeklere göre çok daha fazla avantajlarının olduğu, İslam hukuku kadar kadınların mal mülk hakkını gözeten başka bir hukukun olmadığı vurgulanmaktadır. Haberde Kahire'de kızlar için okullar olduğu, kayıtların her geçen yıl arttığı fakat onlara eğitim verecek yerli öğretmen bulmanın çok zor olduğu ifade edilerek hiçbir yerli kadının eğitim verecek kadar doğru düzgün bir eğitim almadığı söylenmekte ve "Yerli öğretmenler her yerde aranıyor çünkü her ne kadar Avrupalılar harika işler yapsa da hiçbiri "Doğu" aklına sahip değil ve onları anlayamaz." denilmektedir.[403]

02 Eylül 1901 tarihli gazetedeki bir haberde ise İngilizlerin Mısır'da çok başarılı oldukları söylenerek Mısır'a geldikten sonra sulamayı iyileştirdikleri, okullardaki İngilizce eğitimin arttığı ve turizmin geliştiği ifade edilmektedir.[404]

Bölgede eğitim-öğretim faaliyetlerine alaka gösterenler sadece Amerikalılar, İngilizler ve İskoçlar olmamış diğer devletler de kendi gayelerine hizmet edecek usuller geliştirmeye çalışmışlardır. Mesela, 01 Şubat 1915 tarihli gazetedeki bir haberde de İtalyan Hükümetinin Kahire'deki El Ezher Üniversitesi'nin yakınlarında Eritre ve Trablus'tan gelen 150 Müslüman öğrenci için bir pansiyon kurduğu belirtilerek bunun maksadının burada kalan Müslüman öğrencilerin Trablus'taki yeni yetişen nesle İslam doktrinini, Arap dilini ve İtalya sevgisini kazandıracak öğrencilerin yetiştirilmesi olarak ifade edilmektedir.[405]

3.4.1.3. Basım Yayın Faaliyetleri

Mısır'da icra edilen diğer mühim faaliyetlerden bir diğeri de İncil ve diğer Hristiyanlık inancına ait eserlerin çoğaltılması ve hedef kitleye bir şekilde ulaştırılmasıdır. 01 Mart 1883 tarihli gazetedeki bir haberde, Mısır'dan Dr. Lansing'in gönderdiği mektubunda, İslam ülkeleri arasında dini özgürlüğün en yüksek olduğu yerin Mısır olduğunu söyleyerek, Mısır'da okulların, İncil dağıtımının ve diğer bütün Hristiyan

[403] Lovedale Press, "Mohammedanism," 27: 51–52.

[404] Lovedale Press, "Britain's Success in Egypt," *The Christian Express*, September 2, 1901, 31: 140.

[405] Lovedale Press, "Gleanings from A Missionary Survey of The Year 1914," *The Christian Express*, February 1, 1915, 45: 30.

faaliyetlerin rahat bir şekilde yapılabildiğini ifade ederek, Doğunun ihtiyaç duyduğun şeyin "ışık" olduğunu söylemektedir.[406] Öte yandan 01 Eylül 1902 tarihli gazetede Mısır'daki misyonerlik faaliyetleri ile alakalı Ecumenical Conference Report'ta yayınlanan bazı istatistiklere yer verilmektedir. Rapora göre Mısır'da 1899 yılında yerli Hristiyanların Hristiyanlığı yayma faaliyetleri için, satın aldıkları dini kitaplar, İnciller, eğitim kitapları ve 180 tane cemaat okuluna verdikleri paralar hariç, £5.000 bağış yaptıkları belirtilmektedir.[407]

01 Eylül 1877 tarihli gazetedeki bir haberde 27 yıldır Mısır ve Suriye'de misyonerlik faaliyetleri yürüten Dr. Lancing'in mektubuna yer verilmektedir. Mektuba göre Mısır'da 12.000 nüsha İncil satıldığı ifade edilmektedir.[408]

01 Ocak 1889 tarihli gazetedeki bir haberde yukarı Mısır'daki Asyut kentinden Papaz Dr. Isaac G. Bliss'in Amerikan İncil Topluluğu'na (American Bible Society) Mısır'da icra edilen misyonerlik faaliyetleri hakkında gönderdiği mektubuna yer verilmektedir. Mektupta, gezici kitapçılardan sadece birisinin geçen yıl Kutsal metinlerden oluşan 1.077 nüsha sattığı ve kör olan diğer bir gezici kitapçının ise 474 nüsha sattığı ifade edilmektedir.[409]

Yapılan yayınlar arasında belirli bir hedef kitleye hitap edecek bir dergi çıkartılmasına ilişkin faaliyetler de bulunmaktadır. Mesela 01 Temmuz 1905 tarihli gazetedeki bir haberde Afrika'da "Orient and Occident" adında yeni bir misyonerlik dergisi çıkmaya başladığı, Kahire'deki iki yetenekli CMS misyoneri tarafından tashih edildiği ve bu derginin Mısır'daki daha entelektüel kesime hitap etmeyi planladığı ve Arapça-İngilizce basılacağı belirtilmektedir.[410]

Basım yayın faaliyetleri kapsamında Mısır'da kurulan bir matbaadan bahsedilmekte ve bunun ileride kurulması planlanan Hristiyan üniversitesi ile alakalı olduğu belirtilmektedir. 01 Şubat 1915 tarihli gazetedeki bir haberde Mısır'da Nil Misyon Matbaası'nın (The Nile Mission Press) daimî bir merkezinin kuruluğu ve Amerikan

[406] Lovedale Press, "Missionary News," *The Christian Express*, March 1, 1883, 13: 39.

[407] Lovedale Press, "Egypt," *The Christian Express*, October 1, 1902, 32: 155.

[408] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," September 1, 1877, 7: 9.

[409] Lovedale Press, "Monthly Summary," January 1, 1889, 19: 12.

[410] Lovedale Press, "Missionary Items," *The Christian Express*, July 1, 1905, 35: 110.

Birleşik Presbiteryen Misyonunun Kahire'de bir Hristiyan Üniversitesi kurma planları ile alakalı ilerleme kaydedildiği ifade edilmektedir.[411]

3.4.1.4. Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri

01 Mayıs 1896 tarihli gazetedeki bir haberde Mısır'daki tıbbi misyonerlik faaliyetlerinin çok başarılı olduğundan bahsedilmekte ve Asyut'taki Dr. Henry'nin yıllık 15.000 hastaya baktığı ve £400 gelir elde edildiği belirtilmektedir.[412]

01 Kasım 1903 tarihli gazetedeki bir haberde ise Mısır'ın Asyut şehrinde Amerikan Misyonunun yeni bir hastane açarak tıbbi misyonerlik faaliyetleri yaptığından bahsedilmekte ve bu hastanenin Mısır Müslümanları arasında Hristiyanlığa karşı önyargının kırılmasına hizmet ettiği ifade edilmektedir.[413]

3.4.1.5. El Ezher Üniversitesi

The Christian Express Gazetesi El Ezher Üniversitesi'ne yakın bir alaka göstermiş ve buradaki eğitim sistemi, okutulan dersler, öğrenci profili, kurum personeli, yöneticileri ile alakalı uzun haberlere yer vermiştir. Bunlardan 01 Kasım 1901 tarihli gazetedeki bir haberde Papaz D. M. Thornton'ın The Student Movement isimli yayında El Ezher üniversitesi hakkında yer alan bir yazısına yer verilmektedir. Haberde El Ezher'in İslam dünyasında eğitim alanındaki en önemli etkilerden birisine sahip olduğu, 2.000 kadar lisans seviyesinde öğrencisi, 6.000-7.000 kadar da 12-18 yaş arası öğrenci olduğu ve El Ezher'in haricinde Kahire çevresinde icazetli şeyhler tarafından okutulan 8.000 hazırlık okulu öğrencisi olduğu ifade edilmektedir. Haberde El Ezher'de okuyan öğrencilerin çoğunun "dışarıya misyonerlik yapmak için gitmediği", ayrıca burada Mısır dışından gelen 1.500 öğrencinin olduğu ve bu öğrencilerin çoğunun şeyhlerin ve zenginlerin oğulları oldukları ifade edilmektedir. Haberde ayrıca öğrenciler arasında İngilizce öğrenmeye

[411] Lovedale Press, "Gleanings from A Missionary Survey of The Year 1914," 45: 30.

[412] Lovedale Press, "Modern Egypt," 26: 72.

[413] Lovedale Press, "Recent Jewish Utterances Concerning Jesu Christ," *The Christian Express*, November 1, 1902, 32: 55.

yönelik bir talep olduğu, bunu caminin civarında öğrenemedikleri ve bu durumun misyonerler için "bir fırsat" olduğu ifade edilmektedir.[414]

El Ezher Üniversitesi ile alakalı dikkat çekici bir haber de baş müftünün İngiltere ziyareti ve gazetenin Muhammed Abduh'a olan büyük övgüsü hakkındadır. 01 Eylül 1903 tarihli gazetede Times'ta yayınlanan ve "El Ezher'in Büyük Müftüsü İngiltere'de" (The Grand Mufti of El Azhar in England) başlıklı habere yer vermektedir. Haberde, Mısır'ın Müslüman üniversitesi olan El Ezher'in büyük müftüsünün İngiltere'deki eğitimi yerinde görmek ve buradaki kanaat önderleriyle görüşmek üzere Oxford ve Cambridge gibi üniversitelere kısa bir ziyaret düzenlediği ve bu ziyaretinde kendisine Hindistan'ın Kalküta şehrindeki Madrasseh Üniversitesi'nin müdürü olan Prof. Denison Ross tarafından eşlik edildiği aktarılmaktadır. Haberde, Büyük Müftünün ofisinin İngiliz üniversitelerindeki rektör yardımcısına eşdeğer olduğu aynı zamanda İslam dünyasında çok önemli bir koltukta oturduğu ifade edilmektedir. Haberde ayrıca bu "en önemli ofisin" şimdiki sahibinin Şeyh Muhammed Abduh olduğu söylenerek ondan övgüyle bahsedilmektedir. Muhammed Abduh'un "Doğu'nun tüm ilmine sahip geniş kültürlü ve açık fikirli bir adam" olduğu ve nüfuzunu "El Ezher'deki eğitimin temelini genişletmek ve eski Sünnî âlimlerin net ve muhkem fikirlerinin yerine daha felsefi kavramları tanıtmak" için kullandığı ifade edilmektedir.[415]

3.4.1.6. Diğer Muhtelif Misyonerlik Faaliyetleri

Mısır'da yapılan genel faaliyetlerin yanı sıra ev ziyaretleri gibi daha kadınlar tarafından yapılan daha tematik misyonerlik faaliyetleri de vardır. Mesela, 01 Ekim 1879 tarihli gazetedeki bir haberde Kahire'de Bayan M. L. Whately'nin Misyon istasyonundaki faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Kadınların haftalık toplantısının bizzat Bayan M. L. Whately tarafından yönetildiği, Pazar ayinlerinin ise misyonun müdürü olan Bay Naseef tarafından ve tamamen Arapça dilinde yapıldığı anlatılmaktadır. Misyonda ayrıca tam zamanlı bir İncil-kadınının istihdam edildiğinden ve bu kadın ve evlatlık kızı Bayan Shakoor'un birlikte bölgede çok yoğun bir şekilde ev ziyaretleri yaptıkları ifade edilmektedir. Haberde, Bayan M. L. Whately'in son olarak misyon istasyonuna fakir hastalara yönelik tıbbi misyon faaliyetlerini eklediği ve bu kapsamda Beyrut'tan Suriyeli

[414] Lovedale Press, "Al Azhar University, Cairo," *The Christian Express*, November 1, 1901, 31: 166.

[415] Lovedale Press, "Jewsih Notes," *The Christian Express*, July 1, 1903, 33: 159.

yetenekli Hristiyan bir doktoru yanına alarak hizmetlerini güvence altına aldığı ifade edilmektedir.[416]

01 Haziran 1889 tarihli gazetedeki bir haberde Kahire'de cerrah bir misyoner olan Bayan Mary L. Whately'nin ölümü ile Mısır misyon sahasında kolay kolay doldurulamayacak bir boşluğun oluştuğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi olarak Bayan Whately'nin yıllarca ince ince kurduğu ilişkiler, yavaş yavaş kazandığı ve inşa ettiği kariyeri, sadece kendi kişiliği ve sabırlı emekleri ile değil aynı zamanda cömertliği de bu gücüne yardım ettiği ve ayrıca "hatırı sayılır" okul işleriyle beraber elinden geldiği sürece tıbbi misyonerlik görevinde bulunduğu, Mısırlı kadınlara tıbbi misyonla ulaştığı ifade edilmektedir. Haberde ayrıca, tıbbi misyonerlikle ilgilenip de onun çalışmalarını, hayatını ve hastalar ile olan ilişkilerini dikkate almayanların yok denecek kadar az olduğu ifade edilmektedir.[417]

01 Şubat 1890 tarihli gazetedeki bir haberde Arabistan'dan Mısır'daki CMS Misyonuna tayin olan Dr. Harpur'un Sina Yarımadasında yaşayan Bedevilere yönelik yaptığı yolculukla alakalı gönderdiği mektubundan bahsedilmektedir. Mektupta, Feiran denilen bir yerde, 1.500 kişilik tebaası olan "güçlü bir şeyhten" bahsedilmektedir. Bu insanlar arasında okuma yazma bilen tek bir kişinin bile bulunmadığı, sözleşmeye benzer bir belge hazırlanması veyahut okunması veya yazılması gereken bir mektup olduğunda kilometrelerce uzaktan birilerinin arandığını belirtilmektedir. Dr. Harpur mektubunda ayrıca, bu kimselere İncil'i okuduğunu, bu insanların "aralarında bir öğretmen bulunması" fikrine sıcak baktıklarını ve Kontira denilen bölgede bir okul açılmasına acil ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.[418]

01 Temmuz 1902 tarihli gazetede Missionary Review'de yer alan ve Mısır'da devam etmekte olan eğitim ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin yanı sıra başka çalışmaların da yapıldığına dair bir haber yer almaktadır. Bu faaliyetler kapsamında haftada iki gün Kur'an-ı Kerim'in İncil ile karşılaştırmalı okumalarının yapılmaya başlandığı ve Müslüman, Kıpti ve Protestanlardan oluşan 300-400 kişilik bir kalabalığın huzurunda tartışma yapıldığı, konuşmacıların sıklıkla birbirlerinin sözünü kestiği anlatılmakta ve

[416] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1879, 9: 9.

[417] Lovedale Press, "Monthly Summary," July 1, 1889, 19: 108.

[418] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* February 1, 1890, 20: 27.

bununla birlikte Protestan konuşmacının "ehil hocalar tarafından yetiştirilmiş, Arapça dilini ve İslam akidesini çok iyi bilen birisi" olduğu belirtilmektedir.[419]

01 Kasım 1905 tarihli gazetedeki bir haberde Majesteleri (His Highness) Mısır Hidivinin İngiliz Yabancılar ve İncil Topluluğu'nun (the British Foreign and Bible Society) yüzüncü yılı münasebetiyle 3 ciltlik Arapça İncili bir hatıra olarak kabul ettiği, bu takdimin hususi bir mecliste yapıldığı, Papaz A. A. Cooper'ın Hidiv tarafından nezaketle ağırlandığı, Majestelerinin konuşması esnasında misyoner camiasına işlerini yapmakta kolaylıklar dilediği söylenirken, imzalı bir portresini Londra'daki İncil Evi'ne verdiği ifade edilmektedir.[420]

Gazetede dış devletlerin bölgeye olan ilgisi ile alakalı detaylar da yer almaktadır. 01 Haziran 1882 tarihli gazetede yer alan bir haberde, İslamiyet'in canlanması için büyük gayretlerin sarf edildiği Mısır'ın "Allah'tan" iki Avrupalı gücün kontrolü altında olduğu zira "Müslümanların kehanetine göre" 1882 yılında yeni bir peygamberin gelerek "kâfirleri ve dinden dönenleri" öldüreceği ifade edilmektedir. Haberde Mısır'ın coğrafik olarak çok güçlü ve önemli bir yer teşkil ettiği, Asyalı ve Afrikalı Müslümanlar arasında bir köprü vazifesi gördüğü, zengin ürün çeşitliliğine sahip olduğu ve nüfuzlu Müslüman ülkelerden bir tanesi olduğu söylemektedir. Mısır'ın çok kolay bir şekilde fanatizmin yuvası haline gelebileceği fakat "şükür ki" böyle bir yerin Fransa ve İngiltere'nin sıkı gözetimi altında olduğu belirtilerek; aralarında Cezayir, Tunus, Fas ve Türkiye'nin de sayıldığı diğer Müslüman ülkelerin son derece güçsüz olduğu ve dünya tarihinde bir daha büyük ve birleşik bir İslam ordusunun için "artık çok geç olduğu" ifade edilmektedir.[421] Ayrıca 01 Eylül 1917 tarihli gazetedeki başka bir haberde savaştan sonra Türklerin Mısır'daki etkisinin kırıldığından ve 3.000.000 mil karede yaşayan 50.000.000 yakın doğu insanının (Arabistan, İran, Türkiye, Mısır) özgürleşeceğinden bahsedilmektedir.[422]

[419] Lovedale Press, "Works for The Moslems in Cairo," *The Christian Express,* July 1, 1902, 32: 108.

[420] Lovedale Press, "Missionary Items," *The Christian Express,* November 1, 1905, 35: 157.

[421] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1882, 12: 7.

[422] Lovedale Press, "The Month," October 1, 1917, 47: 148.

3.4.2. Tunus'ta Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

01 Kasım 1894 tarihli gazetedeki bir haberde Bay J. May'in Tunus ile alakalı aktardığı bilgilere yer verilmektedir. Haberde, Arapların yaşadığı bölgede Kuzey Afrika Misyonu (The North Africa Mission) ile bağlantılı 2 müessese olduğu, bunlardan bir tanesinin Dr. Leach tarafından idare edilen bir tıbbi misyon olduğu, burada insanların "bedenlerini ve ruhlarını" tedavi ettiğini ve yakın zamanda dininden döndürdüğü bir Arap'ı vaftiz ettiği belirtilmektedir.[423]

01 Nisan 1901 tarihli gazetedeki başka bir haberde de bundan 6 sene önce Tunus'un Sousse kentinde hiçbir Hristiyan misyonerinin olmadığı ifade edilmektedir. Tunus'ta Hristiyan Misyonerliği için hastane benzeri bir klinik açıldığı, 32 farklı muhitten yüzlerce-binlerce Müslümanın tedavi için başvurdukları, geldiklerinde İncil ile ilgili hikâyeler dinlemek için "çok hevesli" olduklarından bahsedilmekte ve kendileri ve yakınları iyileşen Müslümanların "İncil'e daha çok inanmaya ve saygı duymaya başladığı" ifade edilmektedir.[424]

3.4.3. Trablusgarp Vilayetinde Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

01 Kasım 1885 tarihli gazetedeki bir haberde, Trablusgarp'tan Papaz March'ın 75 kişinin dini sohbetlere katıldığı, Hums'taki kilisenin 59 cemaati olduğu ve ayrıca Erkek Hristiyan Topluluğu'nun (Boys' Christian Association) 40 üyesi olduğu söylenerek Müslümanlar arasında Hristiyanlığa ve Kilise hizmetlerine karşı bir ilginin olduğu ifade edilmektedir.[425]

3.4.4. Cezayir'de Yapılan Misyonerlik Faaliyetleri

Cezayir topraklarında yapılan misyonerlik faaliyetleri daha ziyade bu bölgede yaşayan Berberi kabilelerine müteveccih olmuştur. 01 Haziran 1881 tarihli gazetedeki bir haberde Cezayir'de yaşayan Kabiliye halkının Cezayir dağlarının asıl yerlileri olduğu ve Romalılardan önce buralarda yaşadıkları belirtilmektedir. Haberde Kabiliye halkının

[423] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1894, 24: 171.

[424] Lovedale Press, "The Story of The Turkish Bible," 31: 58.

[425] Lovedale Press, "Monthly Summary," November 1, 1885, 15: 171.

toplam nüfusunun 2 milyona ulaştığı ve dolayısıyla "ulus/millet" olarak adlandırılabilecekleri yorumu yapılmaktadır. Bu halk arasında daha önce herhangi bir Hristiyanlık faaliyetinin olmadığı söylenirken, bölgede misyonerlik faaliyetleri yürüten Bay George Pearse'ın Kabiliye dili üzerine çalıştığı, John'un ilahisinin üçüncü kısmını bu dile çevirdiği nakledilip, halkın bir alfabesinin ve dolayısıyla yazılı dilinin olmadığını, bunun da misyonerlik faaliyetini zorlaştırdığı ifade edilmektedir. Haberde ayrıca halkın tamamının Müslüman olmasına rağmen sosyal yaşantının Kur'an'a dayanmadığı, eski geleneklerin sürdürüldüğü ifade edilmektedir.[426] 01 Nisan 1885 tarihli gazetedeki diğer bir haberde de, Cezayir'deki Kabiliye misyonunun iki istasyon ile beş misyoneri olduğu ve Berberilerin arasında çalıştıklarını; bölgede İncil Topluluğu'nun bir müessesesi ve birçok gezici kitapçısı olduğu ve Bay McAll'ın Fransız ahali arasında çalışma başlattığı ifade edilmektedir.[427]

01 Nisan 1888 tarihli gazetedeki bir haberde Cezayir ve çevresindeki ülkelerde yaşayan milyonlarca Müslüman, Yahudi ve Avrupalının içinde bulunduğu "korkunç ruhsal ihtiyaçlarını karşılamak için" geçmişte bazı çabalar gösterildiği fakat tüm bunların şu an günümüzde oldukça yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Haberde, Yahudilere yönelik yapılan misyonerlik faaliyetlerinin "en eski" olanlardan olmasına rağmen "en az başarıya ulaşan" faaliyetler olduğu ifade edilirken, bölgede Fransız Reform Kilisesi'nin yirmi kadar papazı olduğu ve sıradan bir pazar günü Cezayir'in tamamındaki cemaatinin toplamının 500 kişiyi geçmeyeceği belirtilmektedir. Kabiliye Misyonu'nun Cezayir, Fas ve Tunus'ta toplam 30 misyoner bulunduğu Tüm bunların dışında Berberi Devletinde ve sahrada yaşayan 19.000.000 Müslümana yönelik misyonerlik faaliyetleri yürüten 40'ın üzerinde misyoner ve bu sayıya ek olarak İncil Topluluğundan ajan ve gezici kitapçılar dâhil, 55'in üzerinde kişinin görev yaptığı söylenerek, her ne kadar bu sayılar az görünse de bundan 70 sene önce buralarda "hiç kimsenin olmadığı" ifade edilmektedir.[428]

Misyonerler Kabiliye halkı gibi Berberi kabilesi olan Tuareglere yönelik faaliyetler yürütmüşlerdir. 01 Nisan 1897 tarihli gazetedeki bir haberde Cezayir'in güneyinde yaşayan Berberi kökenli göçmen bir kabile olan "Tuaregler"den bahsedilmektedir. Sayıları 3.000.000 kadar olan halkın vahşi ve göçebe bir yaşam sürdükleri, giyimlerinin doğuda ve

[426] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1881, 11: 10.

[427] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* April 1, 1885, 15: 58.

[428] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* April 2, 1888, 18: 61.

batıda yaşayanlara göre değiştiği ama fiziksel yapı olarak vücutlarının iyi olduğundan bahsedilen haberde, Tuareglerin yanlarında kılıç ve çeşitli kesici aletler taşıdıkları ve "aşırı derecede batıl inançlı" olduklarından söz edilmektedir. Tuareglerin nazardan korunmak ve uğur getirmesi için boyunlarında, kollarında, göğüslerinde, bellerinde ve bacaklarında içinde Kur'an'dan ayetlerin olduğu muskalardan (amulet) taşıdıkları ve kadınlarının toplum işlerinde yer aldıkları ifade edilmektedir. Ayrıca, Orta Afrika'nın en önemli ticaret yollarından birkaç tanesinin Tuareglerin ellerinde olduğu ve çok sayıda deve ve sığıra sahip oldukları, Tuareg şeflerinin 1.000 deveye varan kervanlarının olduğu ifade edilmektedir. Tuareglerin miras yöntemlerinin de çok değişik olduğu ve kabile şeflerinden birisi öldüğünde yönetimin kendi oğluna değil de kız kardeşinin oğluna kaldığı belirtilmektedir. Tuareglerin Berberi ırkından olduğu ve Kuzey Afrika'nın en gelişmiş okuma ve yazma oranlarına sahip olduğu, hatta kadınlara bile okuma yazma öğretildiği ve Temashag adı verilen bir Berberi diyalektini konuştukları belirtilmektedir. Öte yandan haberde Tuareglerin eskiden Hristiyan olduklarına dair kanıtların olduğu ve hatta bazı Arapların onlara "çölün Hristiyanları" adını verdikleri, şimdi Müslüman olsalar da Kur'an'ı çok az bildikleri ve gerektirdiklerini pek yapmadıkları ifade edilmektedir. Fakat şu ana kadar misyonerlik için kimsenin buraya gelmediği fakat Kuzey Afrika Misyonundan gelen Bay Cooper'ın Tuareg dilini öğrendiğinde bu yönde bir çaba içinde olmayı planladığı belirtilmektedir.[429]

Gazetede ayrıca bölgede yapılan İncil faaliyetlerinden de bahsedilmektedir. 01 Ağustos 1899 tarihli gazetedeki bir haberde Cezayir'deki Müslüman Arapların bile İncil'e çok para verip satın aldığından ve bir Arap'ın bunu yapmasının övülmesi gereken bir hareket olduğundan bahsedilmektedir. Haberde her gün Müslüman bir grup öğrencinin kendi istekleriyle Bay Liley'i evinden ziyarete gittiği ve Müslüman okullarında da İncil'in çokça tartışıldığı ifade edilmektedir.[430] 01 Şubat 1915 tarihli başka gazetedeki bir haberde Tunus ve Cezayir'de misyonerlik faaliyetleri ile alakalı Fransız Hükümeti tarafından daha önce dayatılan kısıtlamanın kaldırıldığı ve artık sokaklarda Hristiyan kitaplarının satılabileceği ve gezilerin başlayacağı ifade edilmektedir.[431]

[429] Lovedale Press, "The Tuaregs of The Sahara," *The Christian Express*, April 1, 1897, 27: 55.

[430] Lovedale Press, "Among the Muslims," *The Christian Express*, August 1, 1899, 29: 123.

[431] Lovedale Press, "Gleanings from A Missionary Survey of The Year 1914," 45: 30.

3.5. Kıbrıs

Kıbrıs (Cyprus) ile alakalı ilk haber 01 Kasım 1878 tarihli gazetede yer almaktadır. Habere göre Wesleyan Dış Misyonlar (Wesleyan Foreign Missions) ile bağlantılı olarak mümkün olan en kısa sürede Kıbrıs'ta bir misyonun başlatılması kararının alındığı yazmaktadır.[432]

01 Ağustos 1883 tarihli gazetedeki bir haberde ise Pall Mall Gazette' isimli yayında yer alan bir habere yer verilmiştir. Haberde Kıbrıs'ın işgalinin Türk kadınının statüsünü kökten değiştirdiği ifade edilmektedir. İngiliz kanunlarının Türk kadınlarının haklarını savunduğu ve bunları "hareme mahkûm kalmaktan" kurtararak onlara özgürlük kazandırdığı ifade edilmektedir.[433]

3.6. Yahudilere Müteveccih Yapılan Misyonerlik Faaliyetler

Hristiyan misyonerleri Müslümanlardan sonra en çok Yahudi milletine müteveccih misyonerlik faaliyetleri yürütmüşlerdir. 01 Haziran 1880 tarihli gazetede Yahudilere yönelik yapılan genel misyonerlik faaliyetleri hakkında detay verilmektedir. Haberde Yahudilere 220'den fazla misyonerin gönderildiği ve bu dönemde daha önceki devirlerde hiç olmadığı kadar Yahudi'nin Hristiyanlığa geçtiği yazmaktadır. 1800 yılına kadar 100.000 kadar Yahudi'nin din değiştirdiğinin tahmin edildiği, şimdilerde ise yılda 1.000'den fazla Yahudi'nin Hristiyanlaştırıldığı ifade edilmektedir.[434] 01 Ocak 1881 tarihli gazetede Yahudiler hakkında başka bir haber yer almaktadır. Haberde Yahudilerin çok etkili bir topluluk olduğu, basının yarısını ellerinde tuttukları ve Avrupa kıtasındaki borsaların tamamına hâkim oldukları ifade edilmektedir. Siyasetten ticarete, edebiyattan daha birçok alanda çok etkin oldukları söylenen Yahudilerin Kudüs'ün düşüşünden sonra daha azimli bir şekilde çalıştıkları için büyük ilerlemeler kat ettikleri belirtilmektedir. Şimdilerde diğer vatandaşlar gibi özgürlüğün güvencesi altında yaşasalar da Rusya'da durumun biraz farklı olduğu ifade edilmektedir. Dünyadaki Yahudilerin neredeyse yarısının Rusya topraklarında zor şartlar altına çalışarak yaşadıkları söylenen haberde,

[432] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1878, 8: 10.

[433] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," *The Christian Express,* August 1, 1883, 13: 116.

[434] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1880, 10: 10.

Kont Loris Melikoff'un "Nihilist Toplumunun Yahudi bir komplo olduğunu öğrendiğine inandığından dolayı" Yahudilerin St. Petersburg'dan sürgün edilmesinin düşünüldüğü ifade edilmektedir.[435]02 Mayıs 1887 tarihli gazetedeki bir haberde dünya genelinde Yahudilere sadece 250 tane misyoner gönderildiği ancak hesaplamalara göre en az 100.000 Yahudi'nin Hristiyan olduğu ifade edilmektedir.[436]

01 Ocak 1889 tarihli gazetedeki bir haberde kendisi Yahudi olmasa da İsrail davasında son zamanlarda herkesten daha fazla çalışmış olan Dr. Delitzsch ve Yahudi misyon çalışmalarına katılan topluluklarla alakalı bir ya da iki yıl önce yaptığı istatistiki çalışmadan bahsedilmektedir. Söz konusu çalışmaya göre çeşitli ülkelerde Yahudi misyon çalışması yapan 47 Protestan Misyoner Topluluğu olduğu, bu topluluklardan 14'ünün Büyük Britanya ve İrlanda'da, 11'inin Almanya'da, 3'ünü Hollanda'da, 1'inin İsviçre'de, 1'inin Fransa'da, 5'inin İskandinavya'da, 4'ünün Rusya'da ve 7'sinin de Amerika'da bulunduğu bildirilmektedir. Bu toplulukların 135 istasyonları, hatırı sayılır miktarda Yahudi cemaati, 377 çalışanı ve yıllık yaklaşık £90.000 gelirleri olduğu söylenerek yeryüzündeki toplam Yahudi sayısının 6,3 milyon olarak tahmin edildiği ve böylece her 17.000 Yahudi için bir misyoner düştüğü ifade edilmektedir.[437]

Hristiyan misyonerler Yahudilere müteveccih faaliyetleri hususunda okullar, hastaneler ve vaazlarla Yahudilerin kalbini kazanmaları gerektiği hususunu dile getirmekte bunula beraber zaman içerisinde Yahudilerin Hristiyanlara karşı olan bakış açısının giderek iyileştiği ifade edilmektedir. 02 Ekim 1899 tarihli gazetedeki bir haberde Londra'daki Kilise Kongresinde konuşan Sir John H. Kennaway'in sözlerine yer verilmektedir. Kennaway'in konuşmasında şu ifadeler dikkat çekmektedir: "Aziz Luke İncil'inde verilen talimatları yerine getirdiğim için özür dilemeyeceğim. Yahudilerin öncü olmasını önlemek için, Yahudi dünyasına İncil'i yaymak kilisenin görevidir. Okullar, hastaneler ve vaazlarla Yahudilerin kalbini kazanmalı ve geçmişin acılarını unutturmalıyız. Türk İmparatorluğu'nun sınırları zamanımızda azalsa da "Hasta Adam" hala hayatta. Bu yüzden vazifemize devam etmeliyiz ve misyonerlerimizi göndermeliyiz. Müslümanlar Hristiyan etkisine giderek açık hale geliyor. Birçoğunun kalbine dokunuluyor ve bunların faydaları

[435] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," January 1, 1881, 11: 12–13.

[436] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 2, 1887, 17: 77.

[437] Lovedale Press, "The Results of Jewish Missions," *The Christian Express*, January 1, 1889, 19: 8.

misyon hastanelerinde alınıyor."[438] Öte yandan 01 Ekim 1901 tarihli gazetedeki bir haberde Yahudilerin Nasıralı İsa'ya (a.s.) bakışının birkaç yıl öncekinden farklı olduğu ve Yahudi hahamların okullarında İsa'nın (a.s.) öğretilerini okutmaya karar verdikleri ifade edilmektedir.[439] 01 Kasım 1902 tarihli başka gazetedeki bir haberde de Yahudilerin artık Hristiyanlığa karşı tavrının değiştiği ve eskiden olan nefretin artık sadece istisna olduğu ifade edilmektedir.[440]

01 Eylül 1904 tarihli gazetedeki bir haberde İsrail'in Hristiyanlaştırılması için çalışan misyonerlerin son yüzyılda büyük ilerleme kaydettiğinden bahsedilmektedir. Haberde İsrail'de 112 tane misyoner topluluk olduğu ve bunların 39'unun Büyük Britanya'ya, 18'inin Almanya'ya, 30'unun Amerika'ya ve 5 tanesinin de İskandinavya'ya ait topluluklar olduğu söylenmekte ve bölgedeki 816 misyonerden 615'inin Büyük Britanya'dan. Öte yandan Yahudiler arasında Hristiyanlığı yaymakta en etkili topluluğun Berlin Topluluğu olduğu ve kurulduğu 1822'den beri 850 Yahudi'yi vaftiz ettiği bildirilmektedir.[441]

Gazetede ayrıca dünya genelinde ve Türkiye'de yaşayan Yahudilerin sayıları hakkında bilgiler de bulunmaktadır. 01 Haziran 1918 tarihli gazetede yer alan bir haberde, İskoçya Birleşik Özgür Kilisesi adına Budapeşte'deki Yahudilerin arasında 20 yıldır misyonerlik yapan Papaz J. T. Webster'in International Review of Missions'da yayınlanan bir makalesine yer verilmektedir. Webster, makalesinde Dünyada 13,5 milyon Yahudi olduğunu ve bunların 385.000'inin Türkiye'de olduğunu belirtmektedir.[442] Gazetede muhtelif zamanlarda yer alan haberlerlerde dünyadaki Yahudi nüfusu ile alakalı verilen sayılar karşılaştırıldığında kısa zaman içerisinde Yahudi nüfusunda çok büyük bir artışın olduğu görülmektedir. Nitekim 1889 tarihinde 6,3 milyon olarak tahmin edilen Yahudi nüfusunun 29 yıl sonra 1918 senesinde 13,5 milyona ulaştığı ifade edilmektedir.

[438] Lovedale Press, "The Gospel Beyond the Empira," *The Christian Express*, December 1, 1899, 29: 182.

[439] Lovedale Press, "Britain's Success in Egypt," 31: 156.

[440] Lovedale Press, "Recent Jewish Utterances Concerning Jesu Christ," 32: 163.

[441] Lovedale Press, "Missionary Items," *The Christian Express*, January 1, 1904, 34: 13.

[442] Lovedale Press, "The Month," *The Christian Express*, June 1, 1918, 48: 83.

3.6.1. Yahudi Kolonisi, Siyonizm ve Yahudi Devleti

The Christian Express gazetesinde Filistin ile alakalı haberlerin arasında en çok Yahudi kolonileri, Siyonizm ve Yahudi Devletinden bahsedilmek, Yahudilerin bu maksatlarına ulaşabilmek için yaptığı çalışmalara yer verilmektedir. 01 Eylül 1878'deki bir haberde Macaristan Parlamentosu'nda ilginç bir teklif sunulduğundan bahsedilmektedir. Haberde "işlerinin bir parçası olarak" Türk İmparatorluğu'nun reorganizasyonu kapsamında Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının Berlin Kongresi'nde istenmesi teklif edilmektedir. Macaristan Parlamentosunda yapılan konuşmada, Yahudilerin Avrupa'ya zarar verdiği, fakat Asya'da "iyi olacakları" ifade edilmektedir. Yahudilerin sayılarının her geçen gün arttığı, tıbbi istatistiklere göre Yahudilerin diğerleri gibi bulaşıcı hastalıklara maruz kalmadığı, genel manada müreffeh bir hayat sürdükleri ve daha az askerlik yaptıkları ifade edilmektedir. Öte yandan Yahudilerin günden güne etki sahalarının genişlediği belirtilerek "Yahudi menfaatleri, Yahudi Politikası, Yahudi devlet adamı, Yahudi gazeteciler, Yahudi finansörler" kavramlarına yer verilerek bunların büyük devletlerin kaderlerini yönlendirdikleri ve nüfuz sahibi hükümetleri etkiledikleri ifade edilmiştir.[443]

01 Haziran 1879 tarihli gazetedeki bir haberde, Güney Alman Evangelische-Protestantische Wochenblatt isimli süreli yayının son sayısında yer alan bir habere atıfta bulunularak "Kutsal toprakların Türklerin elinden Yahudilere geçtiği" ve "Rothshildlerin Türklere 2.000.000.000 frank borç verdiği ve bunun karşılığında Filistin topraklarının tamamını için ipotek senedi (deed of mortgage)" aldığı ifade edilmektedir.[444] 01 Temmuz 1881 tarihli gazetedeki bir haberde de Yafa ve Kudüs arasındaki 80.000 hektarlık alanın kıtada yaşayan ve "zulme uğramış" Yahudiler için bir koloni oluşturulmak üzere Türk Hükümetinden alındığı ve bazı ailelerin çoktan oraya yerleştiği ifade edilmektedir.[445] 01 Kasım 1881 tarihli gazetedeki bir haberde de, Papaz Dr. Cuyler'in Filistin'de yeni fikirlerin tatbik edilerek Kudüs'ün batısında, giriş kapılarının dışında yeni bir şehrin kurulacağını dile getirmektedir. Yafa'ya giden ücretli yollar (turnpike) boyunca telgraf tellerinin uzanmakta olduğu ve Şaron ovasında etrafı verimli fidanlıklarla çevrili, büyükçe bir "Yahudi Ziraat Okulunun" (Jewish Agricultural College) kurulduğu belirtilmektedir.

[443] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," October 1, 1878, 8: 9.

[444] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," June 1, 1879, 9: 8.

[445] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," July 1, 1881, 11: 11.

Haberde ayrıca Beytüllahim'in hızlı gelişen bir şehir olduğu, yaşayanların genelde Hristiyan olduğu ve burada sedef incisi üretiminin yapıldığı belirtilerek, Philadelphia'daki fuarda kendi mamullerini satıp 70.000 $ net kar elde ettikleri belirtilmektedir.[446]

01 Ekim 1888 tarihli gazetedeki bir haberde, Rusya'da Yahudileri kovma sürecinin devam ettiği, Helsingfors'taki bazı ailelerin son zamanlarda bildirim aldıkları, bazılarının hemen ayrılması gerektiği ancak bazı ailelere belirli bir süre izin verildiği ifade edilmektedir. Haberde muhtemelen bu kimselerin, zengin yabancı Yahudilerin "Filistin'de satın aldıkları arazilere" yerleşmek üzere gidecekleri ifade edilmektedir.[447]

Kolonilerle alakalı diğer bir husus ta dünyanın muhtelif yerlerinden getirilerek buraya yerleştirilen Yahudilerin ortak dil olarak İbraniceyi kullanmak zorunda kalmış olmalarıdır. 01 Haziran 1891 tarihli gazetede yer alan bir haberde İbranicenin (Hebrew) yine Filistin'de yaşayan bir dil haline geldiği söylenerek, normal dillerinde birbirlerini anlamayan farklı ülkelerden Filistin'e giden Yahudilerin bir iletişim aracı olarak, dini hizmetlerinde kullandıkları İbraniceye başvurdukları ifade edilmektedir.[448] 01 Haziran 1891 tarihli başka gazetede yer alan başka bir haberde İbranicenin Filistin'de hızla yeniden yaşayan bir dil haline geldiği söylenerek, diğer ülkelerden zulüm nedeniyle gelen Yahudilerin İsrail topraklarında toplandıkları, birbirlerinin dilini bilmedikleri ve -tesadüftür ki- aralarında ortak iletişim dilinin İbranice olduğu belirtilerek Kudüs'te 2 haftada bir çıkan gazetelerin artık İbranice çıkartıldığı ve Filistin'deki Yahudilere yönelik çalışacak olan misyonerlerin mutlak surette İbranice konuşabilmelerinin şart olduğu vurgulanmaktadır.[449] Ayrıca 01 Temmuz 1903 tarihli gazetedeki bir haberde Yafa'da Siyonist prensipleri üzerine kurulan bir okulun açıldığı ve tüm derslerin İbranice okutulduğu belirtilmektedir.[450]

Filistin topraklarında kurulacak koloni ile alakalı olarak gazetede en çok Fransız Baron Rothshild'in adı geçmektedir. 01 Ağustos 1894 tarihli gazetedeki bir haberde, Dr. Masterman'ın Filistin'deki Yahudiler ile alakalı gönderdiği bir mektuba yer verilmektedir. Mektupta Dr. Masterman'ın özel misyonunun Yahudilere yönelik olduğu ve şimdilerde

[446] Lovedale Press, "Monthly Summary - Missionary News," November 1, 1881, 11: 9.

[447] Lovedale Press, "Missionary News," *The Christian Express*, October 1, 1888, 18: 149.

[448] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, June 1, 1891, 20: 92.

[449] Lovedale Press, "Monthly Summary," June 1, 1891, 20: 93.

[450] Lovedale Press, "Jewsih Notes," 33: 110.

Filistin'de dünyanın her yerinden gelen Yahudiler olduğu söylenmekte ve onları bir arada tutan bağın ırkları değil dinleri olduğu söylenmekle birlikte buradaki çoğu Yahudi kolonisinin Fransız Baron Rothshild'e bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber Yahudilerin aralarındaki farklılıkları azaltmak için İbranice öğrenmeye çalıştıkları ve okula gitmeden önce İbranice öğrenmelerinin gerektiği ifade edilerek yeni nesil arasında da Fransızcanın popüler olduğu ifade edilmektedir.[451] 01 Ocak 1897 tarihli başka gazetedeki bir haberde Baron Rothshild'in Filistin'de Şam'dan çok uzakta olmayan bir yerde başka bir Yahudi kolonisi kurduğu ve seçilen bölgenin 3.000 hektarlık olduğu belirtilmektedir. Haberde zaten Yahudi kolonicilerin başarılı bir şekilde Filistin'de tarımla uğraştığı ve yaptıkları şarabın Avrupa'dakilerle nerdeyse eş değerde olduğu ifade edilmektedir.[452] Yine 01 Mayıs 1894 tarihli gazetedeki bir haberde Filistin'deki kolonileşme ile ilgili ilgilenen tek kişinin Paris'ten Baron Edmund de Rothshild olduğu ve öncelikle Filistin'in kuzeyinden başlayıp buralara Yahudileri iskân ettirdiği ve daha sonra da Ürdün Nehri'nin batısındaki verimli topraklardan Bashan denilen bölgeden Yahudiler için araziler satın alarak, mısır ürettirip maliyetine satmak üzere kapsamlı işler yaptığı ifade edilmektedir.[453]

Gazetede ayrıca Filistin topraklarında sürekli artan Yahudi nüfusuna ilişkin malumat yer almaktadır. 01 Mayıs 1894 tarihli gazetedeki bir haberde Kudüs nüfusunun toplam 57.090 olduğu ve bunlardan 9.090 kişinin Hristiyan, 8.000 kişinin Müslüman ve 40.000 kişinin de Yahudi olduğu ifade edilmektedir.[454] 01 Mayıs 1895 tarihli başka gazetedeki bir haberde bundan 50 yıl önce Filistin'deki Yahudi sayısının 5.000 iken şu an 150.000 olduğu aktarılmaktadır. Haberde dünyanın muhtelif yerlerinde kötü muameleye uğrayan Yahudilerin cemaatlerini büyütmelerine olanak sağladığı, Akdeniz'de yeni bir politik değişim ile karşı karşıya olunduğu, eğer Yahudilerin sayısı artarsa Suriye'nin Doğuda çok önemli bir yer halini alacağı ve Yahudilerin kendi ülkelerini kurmak istedikleri ifade edilmektedir.[455] 01 Ağustos 1901 tarihli gazetedeki bir haberde ise Papaz A. H. Kelkin verdiği bilgilere göre 1801 de çok az olan Yahudi nüfusunun göç edenlerle birlikte son rakamlara göre 53.065 olduğu ifade edilmektedir. Haberde ayrıca gelen bazı Yahudi ailelerin geldikleri bölgelere göre tasnifi şu şekilde belirtilmektedir: Aşkenaz

[451] Lovedale Press, "Palestine," *The Christian Express,* August 1, 1894, 24: 119.

[452] Lovedale Press, "Monthly Summary," January 1, 1897, 27: 11.

[453] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* May 1, 1894, 24: 75.

[454] Lovedale Press, "Monthly Summary," May 1, 1894, 24: 75.

[455] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* May 1, 1895, 25: 77.

(Doğu Avrupa) 5.460, Sefarad 3,160, Magripli 200, Suriye Yahudileri 300, Kürt 80, Bağdat 205, İran 218, Urfa Yahudileri (Mezopotamya) 90, Gürcü 110, Buhara 190, Yemen 600.[456]

The Christian Express gazetesinde Filistin'de kurulması planlanan devletin motivasyonunu sağlayan Siyonizm ve bu maksatla yapılan faaliyetlerden çokça bahsedilmektedir. Örneğin 01 Şubat 1898 tarihli gazetedeki bir haberde Pall Mall Gazette isimli yayında yer alan bir habere yer verilmektedir. Haberde Siyonizm'in (Zionist movement) yeni bir halk hareketi olduğundan ve bunun 1897 Ağustos ayında ortaya çıktığından bahsedilmekte ama asıl başlama nedeninin "bir milletin istekleri ve yılların büyük arzusu" olduğu ifade edilmektedir. Haberde, 2.000 yıldır farklı yerlere dağılmış olsalar da Yahudilerin asla dinlerinden ve anavatan olarak gördükleri Filistin'den vazgeçmedikleri ve "bir gün orayı alacaklarını umdukları" ifade edilmektedir. Ayrıca Yahudilerin vatanseverliğinin dinlerinden ayrı düşünülemeyeceği söylenerek onların ana vatanlarına geri dönüşlerinin tapınaklarının restore edilmesinden sonra olacağı ve Ömer Mescidi'nin Süleyman Tapınağı'nın üzerinde olduğu ve Yahudilerin ağlama duvarının (the Wailing Place) orijinal tapınakta kullanılan aynı taşlardan inşa edildiği ifade edilmektedir. Haberde dikkat çeken diğer ifadelere göre, Kutsal metinlerde Türk İmparatorluğu'nun Suriye hâkimiyetine ilişkin kaygılarından dolayı erken bir parçalanma yaşayacağı kehanetlerinin olduğu, eski Filistin dâhil toprakların çoğunun ağır ipotekler altında olduğu, bazı ipoteklerin sürelerinin dolduğu ama yenileneceği, ekonomik vaziyet dikkate alındığında bunun Sultan'la antlaşma yapmak için Yahudiler lehine büyük bir fırsat olduğu, 50.000.000 sterlinlik bir bütçeden bahsedildiği, Yahudilerin kutsal topraklara göçünün çoktan başladığı ve yeni bir devlet kurmaları için tarıma ihtiyaç duydukları ifade edilmektedir.[457] 01 Haziran 1898 tarihli başka gazetedeki bir haberde Siyonizm'in dünyadaki Yahudiler arasında çok popüler olduğu, Sultan'dan Filistin'i alma ya da kiralama fikrinin çoğu zengin İngiliz tarafından alaya alındığı fakat bu kıtada ya da – hoş görülmeyen Yahudilerin olduğu- Rusya'da bu fikrin insanları heyecanlandırdığı söylenerek ikinci bir Siyonist kongrenin Basel'de yapılacağı bildirilmektedir.[458]

[456] Lovedale Press, "Notes of The Month," *The Christian Express,* August 1, 1901, 31: 126.

[457] Lovedale Press, "Mohammedanism," 27: 25–26.

[458] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* July 1, 1898, 28: 109.

01 Ekim 1898 tarihli gazetedeki bir haberde de şu anki birçok problem arasında en önemlisinin "Yahudi sorunu" olduğu, tarihin başından beri politik sorunların İsrailoğulları ile bağlantılı olduğu söylenmekte ve Semitizm (Yahudicilik, Yahudi sempatizanı) propagandasından bahsedilmektedir. Haberde Semitizm propagandasının 1882'de yükselmeye başladığı fakat 1896'da Dr. Herzl'in Yahudi Devleti (Jewish State) kitapçığı yayınlanana kadar dünyada yeterince etkisi olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca Yahudi Devletinin, "Yahudi sorununa karşı" bulunmaya çalışılan modern bir çözüm olduğu, Yahudi devleti fikrinin Bay Zangwill tarafından ortaya atıldığı fakat Viyana'daki bir gazeteci tarafından dünyaya yayıldığı ifade edilmektedir. Haberde Yahudi devleti çözümünün başarılı olamadığı, Yahudilerin Avrupa'da ve Amerika'da bir sevilmediklerini anladıkları söylenerek Dr. Herzl'in "...içinde Yahudilerin yaşadığı her millet anti-semitiktir" ve "...kendimize özgü karakteristiğimiz var ve diğer milletlerden ayrı ve farklıyız, Yahudilerin kurtuluşu başka bir planda aranmalıdır." sözleri aktarılmaktadır. Öte yandan haberde şu ifadelere yer verilmektedir: "Yahudilerin kurtuluşu iki grupla olacaktır. Birincisi Yahudi topluluğu ve ikincisi de Yahudi şirketi. İlk grup düşünmeyi ve ikinci grup ta uygulamayı yapacak. Bu plan on yıllar alabilir. Fakirler önce gidip toprağı ekecekler; köprüler, demir yolları, telgraflar inşa edecekler ve kendi yerleşim yerleri olacak. Emekleri bir ticaret hacmi oluşturacak, ticaret yeni pazarlar oluşturacak ve pazarlar da yeni insanların gelmesini sağlayacak." Haberde, Yahudilerin hangi ülkeye geri döneceği konusunda Dr. Herzl'in "Ya Arjantin ya da Filistin" diye cevap verdiği, Filistin'in Yahudilerin evi olduğu, bu topraklara dönecekleri varsayılırsa karşılığında "Türkiye'nin ekonomisini düzeltmeye yemin etmeleri gerektiği" ifade edilmektedir. Ayrıca orada yeni yaşam yerleri kurduktan sonra ortak bir dil seçilmesi gerekebileceği fakat bunun İbranice olmayabileceği söylenerek, devletin tarafsız olacağı ve bu yüzden bir ordusunun olmayacağı belirtilmektedir. Haberde bu Yahudi devleti gerçekleştiğinde Yahudilerin tekrar var olacağı ve yükseleceği söylenerek "Yahudilerin bir devlet istedikleri ve bir devletlerinin olması gerektiği" görüşlerinin Yahudi devleti kavramının altını dolduran görüşler olduğu belirtilmektedir. Öte yandan bu kapsamda ağustos ayında Basel'de yapılan konferansın Yahudilerde bir heves uyandırdığı söylenerek Siyonizm'in amacının "Yahudiler için Filistin'de yasal ve kamusal bir ev oluşturmak" olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan konferansta görüşülen hususlardan olarak, Yahudilerin Filistin'e çiftçiler ve tüccarlar göndermesi, o bölgenin yasalarına uygun olarak tüm Yahudilerin oraya toplanması, Yahudi ruhunun ve öz bilincini artması ve diğer hükümetlerin onayının alınması maddelerinin de görüşüldü aktarılmaktadır. Haberde son olarak Basel

Konferansından sonra Güney Afrika'da da bir konferansın gerçekleşeceği ve o zamana kadar yapılan şeylerin tartışılacağı belirtilmektedir.[459]

Haberler de Siyonizm'in maksadını gerçekleştirebilmesi için ihtiyaç duyulan fonlarla alakalı haberlere de yer verilmektedir. 01 Mart 1899 tarihli gazetedeki bir haberde Siyonizm'i uygulama amaçları için Yahudi Koloni Vakfı'nın (The Jewish Colonial Trust) kurulduğu, £2.000.000 toplandığı ve vakfın konseyinde Avrupa'daki en etkili insanlardan birkaçının bulunduğu ifade edilmektedir.[460] 01 Ağustos 1901 tarihli başka gazetedeki bir haberde Yahudilerin Filistin'i Osmanlılardan almak için bir para fonu toplamaya başladıkları, İngilizlerin de bu konuda Yahudilerden yana olduğu ve Sultanın Dr. Herzl'i "samimiyetle karşıladığı" ifade edilmektedir. Haberde ayrıca başka bir rapora göre Dr. Herzl'in Paris Rothshildlerinden parasal destek istediğini, Rothschildlerin bunu reddettiği ve durumun "ilginç bir aşamaya" doğru gittiği aktarılmaktadır.[461] Yine 01 Ekim 1901 tarihli gazetedeki bir haberde 1900'de Londra'da yapılan Siyonist kongresinde Dr. Herzl'in Filistin'in manevi değeri haricinde, konumu itibariyle de Avrupa için çok önemli olduğunu ve medeniyetin bu topraklara gelmesinin yakın olduğunu söylediği aktarılmaktadır. Haberde ayrıca Filistin'deki kolonileri geliştirmek üzere Sultan'dan yasal bir güvence alınmaya çalışıldığı söylenmekte ve kurulan Yahudi Koloni Bankası'nın (The Jewish Colonial Bank) çok başarılı olduğu ve üye sayısının 300.000'e ulaştığı belirtilmektedir.[462] 02 Ağustos 1915 tarihli gazetedeki bir haberde ise Siyonistlerin önde gelen liderlerinden Boston'lı De Haas'ın Filistin'deki Yahudilerin Yahudi parası basmaya başladıklarını söylediğinden bahsedilmektedir. Haber de ayrıca Yahudilerin Filistin'de hayat kurmalarına başlamak için İngiltere'ye baktıkları, savaşın patlak vermesinin Yahudiler için "iyi bir fırsat olduğu" ve Dünyada hiçbir gücün İngilizlerin Filistin'i "Hasta Adamın" ellerinden alıp Yahudilerin ellerine vermesini önleyemeyeceği ifade edilmektedir.[463]

Gazetede ayrıca Siyonist toplumdan, düzenlenen kongrelerden ve yapılan diğer faaliyetlerden de bahsedilmektedir. 01 Ağustos 1899 tarihli gazetedeki bir haberde 3. Yahudi Siyonist Kongresinin (Congress of Jewish Zionists) geçen ayın (Temmuz)

[459] Lovedale Press, "The Jewish State and Zionism," *The Christian Express*, October 1, 1898, 28: 169–170.

[460] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express*, May 1, 1899, 29: 77.

[461] Lovedale Press, "Notes of The Month," August 1, 1901, 31: 126.

[462] Lovedale Press, "Zionism," *The Christian Express*, October 1, 1901, 31: 156.

[463] Lovedale Press, "Echos of The War," *The Christian Express*, August 2, 1915.

15'inden Basel'de yapıldı.[464] 01 Kasım 1900 tarihli gazetedeki bir haberde ise şimdilerde Siyonist harekete bağlı Siyonist toplumun 100.000'den fazla üyesi bulunduğu ifade edilmektedir.[465] 01 Temmuz 1903 tarihli gazetedeki bir haberde Bay I. Zangwill'in Shoreditch'teki İngiliz Siyonist Birliği'ndeki (the English Zionist Association) toplantıda yaptığı konuşmasında Kishineff katliamını örnek göstererek bunların en pratik çözümünün Filistin'de Yahudilerin bir evinin olması gerektiğini söylediği aktarılmaktadır.[466] 01 Kasım 1913 tarihli gazetedeki bir haberde Viyana'da 500 delegeden oluşan bir Siyonist Kongrenin toplandığı ve önümüzdeki 2 yıl boyunca "Yahudi milli ülküsünün" gerçekleşmesi için neler yapılması gerektiği hakkında konuştuklarından bahsedilmektedir. Haberde, Siyonist Kongrenin 25 ülkede faaliyetlerine devam ettiği ve buralarda düzinelerce kurum kurduğu fakat ana faaliyetin şu an %14'ünü Yahudilerin oluşturduğu Filistin'de Yahudi Kolonisi kurulması olduğu ifade edilmektedir.[467] 01 Mart 1902 tarihli gazetedeki bir haberde 26 Aralık'ta Basel'de Dr. Herzl'in başkanlığı altında toplanan Siyonist Kongresinden bahsedilmektedir. Haberde Dr. Herzl'in açılış konuşmasında Yahudi probleminin sadece Yahudiler tarafından çözülebileceğini ve geçen mayıs ayında Sultan'la gerçekleşen görüşmede Sultan Abdülhamid'in "iyi bir dost ve Yahudilerin iyiliğini isteyen bir hükümdar olduğunun" anlaşıldığını ve Sultan'ın kongrenin başkanını tekrar İstanbul'a çağırdığını söylediği aktarılmaktadır.[468]

01 Kasım 1900 tarihli gazetedeki bir haberde The Westminister Gazette'nin Dr. Max Nordau ile bir görüşme yapabildiği ve Londra'da düzenlenen Siyonist Kongre hakkında sorduğu sorulardan bahsedilmektedir. Haberde Dr. Max Nordau'nun verdiği cevaplar şu şekilde yer almaktadır: "3 şey istiyoruz ve üçünü de hemen istiyoruz. İlk olarak Sultan'dan bize Filistin'deki toprakların çoğunu vermesini istiyoruz. İkinci olarak dünyanın başka ülkelerinde yaşayan Yahudilerin organize olup doğru bir yöntemle Filistin'e göçmelerini istiyoruz, ancak bu şekilde başarabiliriz. Fakat herkesi aynı anda götüremeyiz, öncelikle seçilmişlerden götürüp onların toprağı ekmesini ve yiyeceklerinin olmasını sağlamalıyız. Yoksa tüm Yahudileri götürüp onları aç bırakamayız." Haberin

[464] Lovedale Press, "Monthly Summary," September 1, 1899, 29: 141.

[465] Lovedale Press, "Monthly Summary," *The Christian Express,* November 1, 1900, 30: 173.

[466] Lovedale Press, "Jewsih Notes," 33: 110.

[467] Lovedale Press, "The Month," *The Christian Express,* November 1, 1913, 43: 163.

[468] Lovedale Press, "Notes of The Month," *The Christian Express,* March 1, 1902, 32: 45.

devamında Dr. Max Nordau'un üçüncü isteklerinin ne olduğunu belirtmediği ifade edilmektedir.[469]

Gazetede ayrıca Filistin topraklarına yerleştirilen Yahudi kolonicilerinin yaptığı üretim faaliyetlerinden de bahsedilmektedir. 01 Temmuz 1903 tarihli gazetedeki bir haberde Yafa'daki Yahudi koloniciler için iyi bir yıl olduğu, iyi bir şarap üretimi olduğu, hepsinin satıldığı ve daha fazla toprak satın alındığı ifade edilmektedir.[470]

01 Ekim 1904 tarihli gazetedeki bir haberde Theodore Herzl'in ölümüyle Siyonist hareketin "bir liderini" ve Yahudi halkının da "en hünerli insanını" kaybettiği ifade edilmektedir.[471]

01 Ağustos 1917 tarihli gazetede yayınlanan "Yahudilerin Dönüşü" (The Return of the Jews) başlıklı haberde savaşın "en umut verici" yanlarından birisinin kutsal toprakların "sahiplerine geri verilmesi" ve tekrar bir Yahudi devletinin kurulması olduğundan bahsedilmektedir.[472] 01 Ocak 1918 tarihli gazetede yayınlanan 1917'nin Yahudiler için "mucizevi bir yıl" (annus mirabilis) olduğu, Rusya'daki devrimin Yahudilerin işine geldiği ve politik özgürlüklerini ilan ettiklerinden bahsedilmektedir. Haberde ayrıca İngiliz hükümetinin Filistin'de Yahudi devleti kurulmasına yardım ettiklerinden bahsedilmektedir.[473] 01 Haziran 1918 tarihli gazetede yer alan bir haberde, Siyonizm'in Yahudilerin yok olmasına karşı son umut olduğu, Yahudilerin Hristiyanlaştırılması için çalışmalara başlanması gerektiği ve bu dünyanın "en canlı, azimli ve entelektüel kişilikleri" olan Yahudilerin Hristiyanlığa kazandırılmasının gerekliliğinden bahsedilmektedir.[474]

[469] Lovedale Press, "The Aims of Zionism," *The Christian Express*, November 1, 1900, 30: 168.

[470] Lovedale Press, "Jewsih Notes," 33: 110.

[471] Lovedale Press, "The Late Theodore Herzl," *The Christian Express*, October 1, 1904, 34: 147.

[472] Lovedale Press, "The Return of The Jews," *The Christian Express*, August 1, 1917, 47: 121–122.

[473] Lovedale Press, "1917 - A Retrospect," *The Christian Express*, January 1, 1918, 48: 5.

[474] Lovedale Press, "The Month," *The Christian Express*, June 1918.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Misyonerler temel olarak Hristiyanlığın etki alanını genişletmek, bir zamanlar kendilerine ait olan toprakları geri almak ve dünyayı Hristiyan-Batı kültürü ile tanıştırmak maksadıyla dünya çapında sistematik faaliyetler yürütmektedirler. Misyonerlerin eski devirlerden beri kendi inançlarını yaymak üzere yürüttükleri bu faaliyetler zaman içerisinde inanç medarlı olmaktan çıkmış, sömürgeci devletlerin yabancı topraklardaki politik emellerine hizmet edecek biçimde genişlemiş ve ekonomik manadaki sömürge faaliyetleri için bir basamak vazifesi görmüştür. Geçmişten günümüze kadar misyonerlerin çalışma usullerine bakıldığında, faaliyet yürüttükleri bölgelerdeki yerel unsurları kullanmakla birlikte, uluslararası bir örgütlenme biçimine sahip, uzun vadeli planı, stratejisi, dini, siyasi ve ekonomik yönü olan geniş ve teşkilatlı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Faaliyet sahaları, maksat ve usulleri dikkate alındığında, Osmanlı Devleti'nin de hususiyetle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılının başlarını kapsayan dönemde çok yoğun ve kapsamlı misyonerlik faaliyetlerine maruz kaldığı, ülkenin adeta baştan aşağı misyoner toplulukları tarafından açılan kiliseler, okullar ve sağlık kuruluşları ile dolup taştığı görülmektedir. Bununa birlikte bünyesinde çok farklı unsurları ve milletleri barındıran Osmanlı Devleti'nin Müslüman bir ülke olması hasebiyle İslamiyet ile Hıristiyanlık arasında geçmişten süregelen mücadelenin varlığı da hadiseyi çok daha farklı boyutlara taşımıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar misyonerlerin bu muzır faaliyetlerine ve gizli gündemlerine vakıf olsa da zayıflayan gücünden dolayı misyonerlerle ve onları himaye eden devletlerle müessir bir şekilde mücadele edememiştir ve kendi topraklarında açılan misyoner kurumlarını arzu ettiği şekilde denetleyeme muvaffak olamamıştır.

Öte yandan Osmanlı coğrafyasında yapılan misyonerlik faaliyetleri arasında sonuçları bakımından devlete en çok zarar veren çalışmalar, misyonerlerin ülkenin her tarafında açtıkları okullarda verilen eğitim-öğretim faaliyetleri olmuştur. Devletin kimi bölgelerindeki eğitim-öğretim kurumlarının yetersiz olması misyoner okullarını cazip hale getirmiş, hususiyetle dışarıdan gelen yardımlarla büyük bir maddi gücü elinde tutan misyonerler de bu sayede zaten fakir olan halkı etkileyerek kendi yanlarına çekmeye muvaffak olmuşlardır. Öyle ki bu süreçte yabancı misyoner okullarının dini ve siyasi manada çok büyük bir tesiri olduğu görülmektedir. Misyonerler faaliyet gösterdikleri

kurumlarda İslam ve Türk düşmanlığını işleyerek yoğun bir şekilde Hristiyanlık propagandası yapmışlar, kendi dillerini öğretmişler, Müslüman Türkleri dinlerinden ve kendi kültürlerinden uzaklaştırmak suretiyle toplumun değer yargılarına tesir ederek kimlik krizine sebebiyet vermişler ve bir taraftan bir üst kimlik gibi kendi kültürlerini dayatmış diğer taraftan da gelişen milliyetçilik akımlarını ile azınlık ırkçılığını ve bölücülüğü körüklemişlerdir. Dolayısıyla bu da misyonerlerin bu serbest ortamda tamamen Osmanlı Devleti'ni yıkmaya yönelik bir politika benimsedikleri göstermektedir.

Yine 19. yüzyılda patlak veren ve Devletin dağılmasına sebebiyet veren iç savaşların, ayaklanmaların ve günümüz Ortadoğu coğrafyasındaki temel problemlerin kök neden analizi yapıldığında; misyonerlerin tüm bölgelerde açtıkları kiliseler, okullar, hastaneler, dispanserler, basım yayın faaliyetleri, gezici vaizler, kitap satıcıları, kadın misyonerlerin ev ziyaretleri ve diğer çalışmaların yanı sıra devlet bürokrasisindeki ortakları birlikte değerlendirildiğinde, yaşanan bu problemlerde misyonerlerin payının çok büyük olduğu görülmektedir. Nitekim 1908'de Bulgaristan'ın ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Arap topraklarının Osmanlı Devleti'nden kopmasında misyonerlerin çok büyük payı olduğu bilinen bir gerçektir. Zira Devlet gücünün zayıfladığı bu yüzyılda dış devletlerin destek ve himayelerinde, misyonerlerin de yardım ve yönlendirmeleri ile azınlıklar ayaklanmış ve devam eden süreçte bağımsız birer devlet haline gelmişlerdir.

Misyonerlerin yeni olmayan bu ve benzeri faaliyetleri günümüzde artarak devam etmekte ve gelişen teknoloji ile birlikte hususiyetle günlük hayatın bir parçası haline gelen internet ve sosyal medya üzerinden her yaştan ve her kesimden bireye anlık olarak ulaşıp misyonerlik propagandası yapabilmektedirler. Bir taraftan diyalog, empati, sevgi, barış, özgürlük ve kardeşlik gibi ilk bakışta masum görünen kavramları kullanarak insanlara tesir etmeye çalışan misyonerler diğer taraftan insanların din, dil, ırk, mezhep, siyasi görüş, ekonomik vaziyeti ve eğilimleri gibi topladıkları her türlü malumatı analiz ederek toplum mühendisliği kapsamında yeni stratejiler geliştirmektedirler. Bu ve benzeri tehlikeler dikkate alındığında en başta insanlarımızın ve hususiyetle geleceğimizin teminatı olan çocuklarımızın misyonerlerin menfi tesirlerinden korunabilmesi için öncelikli olarak itikadını en sahih kaynaklardan öğrenmenin arayışı içinde olması ve bunu hangi elden öğrendiğini önemsemesi zaruridir. Öte yandan ülke düzeyinde siyasi ve ekonomik bağımsızlığın yanısıra milli ve manevi değerlerimize sahip çıkılması, düşünceye saygı duyan, araştıran ve üreten insanların yetiştirileceği köklü bir eğitim sitemi tesis edilmelidir.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV BELGELERİ

BOA, DH.MKT., Dosya No: 1397, Gömlek No: 1, (08 Cemaziyelevvel 1304); İ..DH.., Dosya No: 1015, Gömlek No: 80128, (15 Rebiülahir 1304).

BOA, MF.MKT., Dosya No: 108, Gömlek No: 83, (28 Şaban 1306); MF.MKT., Dosya No: 398, Gömlek No: 58, (17 Muharrem 1316).

BOA, TFR.I..MN.., Dosya No: 197, Gömlek No: 12, (28 Şaban 1319).

BOA, MF.MKT., Dosya No: 594, Gömlek No: 19694, (17 Zilhicce 1321).

B. KAYNAK ESERLER

Açıkses, Erdal. "Doğu Anadoluda'ki Misyonerlik Faaliyetleri İçerisinde Harput Misyonunun Yeri." *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*. 405. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Akyüz, Oğuz. *Misyonerlerin Faaliyetleri ve Propaganda Teknikleri*. 1st Ed. İstanbul: Neden Kitap, 2007.

Alan, Gülbadi. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

Arıklı, Ercan. "Dinler Tarihi Ansiklopedisi." *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. Gelişim Yayınları, 1975.

Aydın, Mahmut. *Hz. İsa'ya Ne Oldu?* OTTO Yayınevi, 2017.

Bryce, David and Son. *Lovedale South Africa*. Glasgow: Maclure. Macdonald & Co., 1894.

Chanaiwa, D. "The Missionary Factor." *General History of Africa*. HEINEMANN - CALIFORNIA - UNESCO, 1985.

Duncan, Graham A. *Scottish Presbyterian Church Mission Policy in South Africa, 1898-1923*. University of South Africa, 1997.

Eddy, David Brewer. *What Next in Turkey, Glimpses of The American Board's Work in The Near East*. Boston: The American Board, 1913.

Elphick, Richard; Davenport, Rodney, ed. *Christianity in South Africa: A Political, Social, and Cultural History*. 1st Ed. Los Angeles: University of California Press, 1997.

Erbaş, Ali. *Hristiyanlık*. İnsan Yayınları, 2004.

Eren, Hasan; Yücel Yaşar; Eroğlu Hamza. "Bulgarians and The Turkish Language." In *The Turkish Presence in Bulgaria*. 2nd Ed. 90. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

Kazıcı, Ziya. *Müslüman Hristiyan İlişkileri Tarihi*. 1st Ed. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.

Küçük, Abdurrahman. *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye*. 1st Ed. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2008.

Küçükoğlu, Bayram. *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri (Dünü, Bugünü, Yarını)*. İstanbul: IQ Yayınları, 2003.

Kurt, Ali Osman; Aykıt, Dursun Ali. *Dinler Tarihi*. Ed. Hasan Özarslan. M.E.B., n.d.

Murphy, Catherine. *Protestan Misyoner İlahiyatı Uygulaması: American Board'un Türkiye Misyonu (1839-1870)*. Boğaziçi Üniversitesi, 2002.

Ponting, Clive. *World History: A New Perspective*. Trans. Eşref Bengi Özbilen. 3rd Ed. İstanbul: Alfa, 2013.

Schimmel, Annemarie. *Dinler Tarihine Giriş*. Ed. Recep Kibar. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.

Strong, William E. *The Story of The American Board*. Norwood: The Pilgrim Press, 1910.

Şahin, Musa Süreyya. *Fener Patrikhanesi Ve Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.

Thompson, Leonard. *The History of South Africa*. 3rd Ed. USA: Yale University Press, 2001.

Turan, Ömer. *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*. 1st Ed. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

Uğuz, Sacit. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Tarsus (1876-1926)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

White, James. "A Paper for Children." *The Advent Review, and Sabbath Herald*. 1852.

White, Timothy Raymond Howard. *Lovedale 1930-1955: The Study of A Missionary Institution in Its Social, Educational and Political Context*. Rhodes University, 1987.

Yıldırım, Bülent. "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878-1934)." *Türk Dünyası Araştırmaları* 109/214 (2015).

Yıldız, Özgür. *Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bursa'da Teşkilatlanmaları ve Faaliyetleri (1834-1928)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.

Yıldız, Özgür. *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri*. 2nd Ed. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.

C. SÜRELİ YAYINLAR

Bolat, Bengül; Ayaz, Ratip. "İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 61 (2017).

Erdoğan, Dilşen İnce. "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)." *Karadeniz Araştırmaları*. 33 (2012).

Hülagü, Metin M. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör Ve Amerika Dörtgeninde Türkiye." *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10 (2001).

Kıyak, Abdulkadir. "Evrensel Din Bağlamında Tebliğ Ve Misyonerlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme." *Turkish Studies*. Ankara, n.d. https://doi.org/https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.

Nurdoğan, Arzu M. “Hristiyan Oryantalizminin Kadınlar Şubesi: FES/SPFEE Cemiyeti Örneğinde Kadın Misyonerlerin Eğitim Geçmişleri.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/40 (2015).

D. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Cilacı, Osman. “Havari.” *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfi, 1997.

Demirci, Kürşat. “Hıristiyanlık.” *İslam Ansiklopedisi*. Türk Diyanet Vakfi, 1998.

Gündüz, Şinasi. “Misyonerlik.” *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

Harman, Ömer Faruk. “İncil.” *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfi, 2000.

Harman, Ömer Faruk. “Yahudi Hristiyanlığı.” *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfi, 2013.

Sinanoğlu, Mustafa. “Şirk.” *İslam Ansiklopedisi*. 39: 193–197. Türkiye Diyanet Vakfi, 2010.

E. GAZETELER

Kumar, Dr. A. C. Lal. “Christian Missionaries in Education.” May 2, 2017. https://doi.org/10.5281/ZENODO.570386.

Lovedale Press. “1917 - A Retrospect.” *The Christian Express*. January 1, 1918.

Lovedale Press. “A Bicycle at Constantinople.” *The Christian Express*. March 1, 1889.

Lovedale Press. “A Convert from Mohammedanism.” *The Christian Express*. March 1, 1882.

Lovedale Press. “A Mission to Galatia.” *The Christian Express*. November 1, 1892.

Lovedale Press. “Al Azhar University, Cairo.” *The Christian Express*. November 1, 1901.

Lovedale Press. “Among The Arabs.” *The Christian Express*. January 2, 1888.

Lovedale Press. “Among the Muslims.” *The Christian Express*. August 1, 1899.

Lovedale Press. “Analogy Between South Africa And Palestine, In Climate And Production.” *The Kaffir Express*. 1874.

Lovedale Press. “Ancient and Modern Greek.” *The Kaffir Express*. January 1, 1875.

Lovedale Press. “Britain’s Success in Egypt.” *The Christian Express*. September 2, 1901.

Lovedale Press. “Central Africa.” *The Kaffir Express*. November 1, 1870.

Lovedale Press. “Damascus.” *The Christian Express*. April 1, 1896.

Lovedale Press. “Echos of The War.” *The Christian Express*. August 2, 1915.

Lovedale Press. “Egypt.” *The Christian Express*. October 1, 1902.

Lovedale Press. “Gleanings from A Missionary Survey of The Year 1914.” *The Christian Express*. February 1, 1915.

Lovedale Press. “Gospel Work for Israel.” *The Christian Express*. March 1, 1899.

Lovedale Press. “Jewish Missions.” *The Christian Express*. August 1, 1894.

Lovedale Press. “Jewsih Notes.” *The Christian Express*. July 1, 1903.

Lovedale Press. “Medical Mission in Smyrna.” *The Christian Express*. January 1, 1890.

Lovedale Press. “Miscellaneus.” *The Kaffir Express Express*. January 6, 1874.

Lovedale Press. “Missionary Items.” *The Christian Express*. January 1, 1904.

Lovedale Press. “Missionary Items.” *The Christian Express*. April 1, 1904.

Lovedale Press. “Missionary Items.” *The Christian Express*. May 2, 1904.

Lovedale Press. “Missionary Items.” *The Christian Express*. July 1, 1905.

Lovedale Press. “Missionary Items.” *The Christian Express*. November 1, 1905.

Lovedale Press. “Missionary News.” *The Christian Express*. December 1, 1880.

Lovedale Press. “Missionary News.” *The Christian Express*. April 1, 1882.

Lovedale Press. “Missionary News.” *The Christian Express*. February 1, 1883.

Lovedale Press. “Missionary News.” *The Christian Express*. March 1, 1883.

Lovedale Press. “Missionary News.” *The Christian Express*. January 1, 1887.

Lovedale Press. “Missionary News.” *The Christian Express*. April 1, 1888.

Lovedale Press. “Missionary News.” *The Christian Express*. October 1, 1888.

Lovedale Press. “Missions in the Levant.” *The Christian Express*. April 1, 1890.

Lovedale Press. “Missions of American Board.” *The Christian Express*. July 1, 1885.

Lovedale Press. “Modern Egypt.” *The Christian Express*. May 1, 1896.

Lovedale Press. “Mohammedanism.” *The Christian Express*. October 1, 1897.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. February 1, 1884.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. April 1, 1884.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1884.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. October 1, 1884.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. November 1, 1884.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. February 2, 1885.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. March 2, 1885.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. April 1, 1885.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. November 1, 1885.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1886.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. March 1, 1887.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 2, 1887.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. July 1, 1887.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. September 1, 1887.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. October 1, 1887.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. November 1, 1887.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. December 1, 1887.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. April 2, 1888.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1888.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1888.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. January 1, 1889.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. February 1, 1889.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. July 1, 1889.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. January 1, 1890.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. February 1, 1890.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. April 1, 1890.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1890.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 2, 1890.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. November 1, 1890.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. December 1, 1890.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1891.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. July 1, 1891.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. September 1, 1891.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. December 1, 1891.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. February 1, 1892.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 2, 1892.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1892.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. September 1, 1892.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. October 1, 1892.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1893.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1893.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. July 1, 1893.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. August 1, 1893.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. November 1, 1893.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. December 1, 1893.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. March 1, 1894.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1894.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1894.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. November 1, 1894.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1895.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. February 1, 1896.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1896.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1896.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. July 1, 1896.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. September 1, 1896.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. January 1, 1897.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1897.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1897.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. August 2, 1897.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. June 1, 1898.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. July 1, 1898.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. May 1, 1899.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. August 1, 1899.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. September 1, 1899.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. October 2, 1899.

Lovedale Press. “Monthly Summary.” *The Christian Express*. November 1, 1900.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. October 1, 1876.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. May 1, 1877.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. September 1, 1877.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. November 1, 1877.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. February 1, 1878.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. June 1, 1878.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. October 1, 1878.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. November 1, 1878.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Kaffir Express*. December 1878.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. February 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. March 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. April 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. May 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. June 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. August 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” September 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. October 1, 1879.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. February 1, 1880.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. June 1,

1880.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. July 1, 1880.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. October 1, 1880.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. December 1, 1880.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. January 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. March 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. April 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. May 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. June 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. July 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. September 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. November 1, 1881.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. January 2, 1882.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. February

1, 1882.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. March 1, 1882.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. April 1, 1882.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. May 1, 1882.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. June 1, 1882.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. July 1, 1882.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. January 1, 1883.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. March 1, 1883.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. April 1, 1883.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. June 1, 1883.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. August 1, 1883.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. October 1, 1883.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News.” *The Christian Express*. January 1, 1884.

Lovedale Press. “Monthly Summary - Missionary News Title.” *The Christian Express*.

April 1, 1880.

Lovedale Press. “Notes of The Month.” *The Christian Express*. May 1, 1901.

Lovedale Press. “Notes of The Month.” *The Christian Express*. August 1, 1901.

Lovedale Press. “Notes of The Month.” *The Christian Express*. March 1, 1902.

Lovedale Press. “‘Out of Egypt.’” *The Christian Express*. May 1, 1897.

Lovedale Press. “Palestine.” *The Christian Express*. August 1, 1894.

Lovedale Press. “Progress of The Coptic Church.” *The Christian Express*. May 1, 1903.

Lovedale Press. “Recent Jewish Utterances Concerning Jesu Christ.” *The Christian Express*. November 1, 1902.

Lovedale Press. “Spiritual Movement in The Schools at Smyrna.” *The Christian Express*. May 1, 1898.

Lovedale Press. “State of Feeling in Palestine.” *The Christian Express*. March 2, 1896.

Lovedale Press. “Syria.” *The Christian Express*. July 1, 1891.

Lovedale Press. “Syria.” *The Christian Express*. August 1, 1894.

Lovedale Press. “The Aims of Zionism.” *The Christian Express*. November 1, 1900.

Lovedale Press. “The American Mission in Egypt.” *The Christian Express*. September 1, 1902.

Lovedale Press. “The Balkan States.” *The Christian Express*. March 1, 1913.

Lovedale Press. “The Bible The Book of God.” *The Christian Express*. August 1, 1888.

Lovedale Press. “The Gospel Beyond the Empira.” *The Christian Express*. December 1, 1899.

Lovedale Press. “The Hope of Islam.” *The Christian Express*. August 1, 1893.

Lovedale Press. “The Jewish State and Zionism.” *The Christian Express*. October 1, 1898.

Lovedale Press. “The Kaiser’s Visit to Jerusalem.” *The Christian Express*. November 1, 1898.

Lovedale Press. “The Key to Sultan’s Actiion.” *The Christian Express*. July 1, 1896.

Lovedale Press. “The Late Theodore Herzl.” *The Christian Express*. October 1, 1904.

Lovedale Press. “The Month.” *The Christian Express*. November 1, 1913.

Lovedale Press. “The Month.” *The Christian Express*. December 1, 1915.

Lovedale Press. “The Month.” *The Christian Express*. April 2, 1917.

Lovedale Press. “The Month.” *The Christian Express*. October 1, 1917.

Lovedale Press. “The Month.” *The Christian Express*. June 1918.

Lovedale Press. “The Month.” *The Christian Express*. June 1, 1918.

Lovedale Press. “The Results of Jewish Missions.” *The Christian Express*. January 1, 1889.

Lovedale Press. “The Return of The Jews.” *The Christian Express*. August 1, 1917.

Lovedale Press. “The Smyrna Mission.” *The Christian Express*. September 1, 1891.

Lovedale Press. “The Story of The Turkish Bible.” *The Christian Express*. February 1, 1901.

Lovedale Press. “The Three Christian Colleges in The Turkish Empire.” *The Christian Express*. December 1, 1896.

Lovedale Press. “The Tuaregs of The Sahara.” *The Christian Express*. April 1, 1897.

Lovedale Press. “The Van Orphanage in Turkey.” *The Christian Express*. June 1, 1898.

Lovedale Press. “The Work of The American Board 1895-96.” *The Christian Express*. January 1, 1897.

Lovedale Press. “Three New Medical Missions.” *The Christian Express*. June 2, 1890.

Lovedale Press. “Turkey - Eighteen Years Ago and Now.” *The Christian Express*. April 1, 1914.

Lovedale Press. “Turkey in Asia.” *The Christian Express*. September 1, 1894.

Lovedale Press. “Turkey in Asia - Aintab and Marash.” *The Christian Express*. April 1, 1880.

Lovedale Press. “Work of The American Board in Turkey.” *The Christian Express*. March 1, 1895.

Lovedale Press. “Works for The Moslems in Cairo.” *The Christian Express*. July 1, 1902.

Lovedale Press. “Zionism.” *The Christian Express*. October 1, 1901.

“Misyonerlik Tehlikesine Karşı.” *Sebilürreşad*. August 22, 1915.

Rev. Geo. F. Herrick. “A Native Ministy for Turkey.” *The Christian Express*. October 1, 1879.

F. WEB SİTELERİ

“Adventist.” Accessed: December 11, 2019. https://www.britannica.com/topic/Adventism.

“Bantu Education Act, Act No 47 of 1953.” Accessed: February 8, 2019. https://www.sahistory.org.za/archive/bantu-education-act%2C-act-no-47-of-1953.

CIA. “World Fact Book.” Accessed: January 31, 2018. https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html.

Frescura, Franco. “Missionary Settlement in Southern Africa 1800-1925.” 2003. www.sahistory.org.za%2Farticle%2Fmissionary-settlement-southern-africa-1800-1925.

Ntabeni, Mphuthumi. “Lovedale Mission: From Soga to Mbeki.” Accessed: February 5, 2019. https://www.scross.co.za/2017/05/lovedale-mission from-soga-mbeki/.

“Lovedale Missionary School.” Accessed: February 5, 2019.

https://www.sahistory.org.za/place/lovedale-missionary-school.

Lovedale TVET College. “History of the College.” Accessed: May 2, 2019. http://www.lovedalecollege.co.za/history.php.

Medrano, Kastalia. “Africa: Newly Revealed 3.6 Million-Year-Old Skeleton of Young Girl Fuels Debate Over Where Humans Originated.” Accessed: February 5, 2018. http://www.newsweek.com/hominid-little-foot-million-year-old-skeleton-human-ancestor-southern-africa-739854.

“President Cyril Ramaphosa: Profile.” Accessed: May 25, 2018. http://www.thepresidency.gov.za/profiles/president-cyril-ramaphosa%3A-profile.

“Religion Code Lists.” *STATS SA.* Accessed: February 1, 2018. http://www.statssa.gov.za/?page_id=4516.

Rhodes University. “Lovedale Collection.” Accessed: February 6, 2019. https://www.ru.ac.za/corylibrary/collections/lovedalecollection/.

“Sabbath School.” Accessed: December 11, 2019. https://en.wikipedia.org/wiki/Sabbath_School.

“South Africa.” *Encyclopedia Britannica*. Accessed: February 1, 2018. https://www.britannica.com/place/South-Africa/Languages#ref44031.

“The First Missionary Arrives at The Cape.” Accessed: May 25, 2018. http://www.sahistory.org.za/dated-event/first-missionary-arrives-cape.

“The Past with a Future, Looking Back to Move Forward.” Accessed: December 10, 2019. https://executivecommittee.adventist.org/wp-content/uploads/2018/10/4.-Simmons.-LEAD-Conf.-Sabbath-School-with-Stories.pdf.

University of Fort Hare. “The Lovedale Press.” Accessed: February 8, 2019. http://centenary.ufh.ac.za/the-lovedale-press/.

“Vereenigde Oost-Indische Compagnie.” n.d. https://tr.wikipedia.org/wiki/Vereenigde_Oost-Indische_Compagnie.

“Who Are Seventh-Day Adventists?” Accessed: December 12, 2019.

https://www.adventist.org/church/what-do-seventh-day-adventists-believe/.

“Zuma Schools Parliament on SA History.” n.d. https://www.enca.com/south-africa/zuma-schools-parliament-sa-history.

EKLER

EK-1. The Kaffir Express Gazetesi, 01 Aralık 1870

The Kaffir Express.

An English-Kaffir Journal.

Vol. I. No. 3. LOVEDALE, SOUTH AFRICA, DECEMBER 1, 1870. (Price per Year, 3s. Sent per Post, 4s.

CAPE TOWN

The Kaffir Express.

MISSIONARIES AND COLONISTS.

NO. I.

GOETHE has somewhere remarked, that more unhappiness arises in the world from misunderstandings than from malice. This certainly is true of estrangements and quarrels between those who were meant to be, and might always have remained, firm friends. How many family feuds and domestic jars, producing coldness and silence on the hearth, which might have been bright with the warmth and light of affection, may be traced to nothing more than a misunderstanding? Many a fractured friendship, once fair to behold as a piece of sculptured alabaster, but now patched up with explanatory stucco, has been at first irretrievably damaged by this same cause.

No doubt there are many other causes of unhappiness in this not over happy world, but there is a great deal of truth in the remark of the philosophic German; and we purpose applying it to the matter on hand. It is often stated that there is hostility, or at least, great unfriendliness and want of sympathy displayed by colonists towards missionaries and their work. We do not believe that this feeling is either so widely spread, or so deeply seated, as it is said to be, because facts carefully considered are against this view. And we believe we shall be doing a service to both classes by examining the grounds of this belief, and stating the facts that bear upon it.

There was certainly a time when great general hostility by the government and the majority of the people, was manifested both in this country and in India, towards themissionary. Schmidt the Moravian, who had the honour of being the first man who set foot in Africa as a missionary, was by a formal resolution of the government forbidden to baptize Hottentots, and the year thereafter, was deported out of the colony, for the crime of being a "great Hottentot converter"; while an unfortunate parish clerk, who had evangelistic sympathies with him was banished to the plantations in Batavia to exercise them there. But these were the good old times of Swellengrebel, and of good old one-eyed Ryk van Tulbagh, who was wise according to the light he had, which was not very much. In those glorious old times, all below the rank of members of council and junior merchants, with their wives and daughters were forbidden "to use umbrellas." Silk dresses, silk braiding, diamonds (alas for the diggers of those days!) and mantelets, were equally forbidden to all wives and daughters not belonging to members of council and junior merchants. The importation and breeding of woolled sheep was forbidden by the government and opposed by the people; and a bridge on a main road could not be built because it would injure the pontoon keepers. With such enlightenment, we cannot wonder at the deportation of missionaries.

Since then there has been a steady alteration of feeling, and we do not believe in the existence of any real hostility on the part of colonists, unless in exceptional cases. True, ill-natured and thoughtless statements are made, as much at home, as in the colony, against missionaries and the results of their work; but these unjust and disparaging remarks do not fairly represent the general opinion of the most intelligent part of the Christian community. When such statements are made, if they ever are made, by men of sober judgment, it must be in moments of irritation and disappointment at the results accomplished; and missionaries themselves are not free from the same disappointing impressions.

Few men venture to oppose abstractly and in principle, the preaching of the gospel and the giving of education even to savages. This abstract form of the objection to mission work is dangerous to the intellectual and moral character of the man who makes it. Hence the concrete form is preferred. It is this "that the worst natives are Christian natives,—those who come from mission stations;" And by several gaps in the reasoning, this supposed fact is connected in some occult and inexplainable way with the missionary and his teaching. Those who hold this belief, must somehow think that the missionary's chief work and duty is, to pet his black friends; to be blind to their faults and kind to their vices; to defend them when they have done wrong, as well as when they are wronged; and to immoderately praise them, as the most perfect moral specimens humanity can produce. If a man thinks thus, he will certainly conclude that the most natural result of all this wrong education is to make the missionary or Christian native, at the best, idle and indolent, saucy, conceited, and insincere, to say nothing of his being the subject of a multitude of worse vices.

But all this is a pure misunderstanding of the missionary's motive, method and aim. When he has to speak to his people, if he is a man of common sense, he speaks plainly. He tells them that, their besetting faults, indolence and licentiousness, and frightful unveracity, are damning sins;—and no weapon is sharp enough or heavy enough for the occasion. He also uses entreaties. But both alike fail, for while some give heed, many do not. Old African Adam is still too strong for the missionary Melancthons old and young. And so, despite of all the preaching and teaching, Old Adam goes on his way,—unwilling, like the great majority of

EK-2. The Christian Express Gazetesi, 01 Aralık 1888

The Christian Express.

A Journal of Missionary News and Christian Work.

VOL. XVIII. LOVEDALE, SOUTH AFRICA, DECEMBER 1, 1888. No. 221.

The Christian Express.

THE TEACHER'S EXAMINATION.

We are usually able to publish in November the results of the Annual Examination for Elementary Teachers, the examination in which Natives are chiefly interested. This year the detailed lists did not reach us in time, and all we could do was to intimate that, out of seventeen candidates who had gone forward, fifteen had obtained certificates of one kind or other. The names and classes are as follows :—

HONOURS—2.

Lennox Majombozi	Peelton.
Jonathan Kivit	Mount Frere.

COMPETENCY—9.

Rhoda Brotherton	Alice.
Shadrach Nyalasho	Peelton.
Candlish Koti	Blythswood.
Elizabeth Badi	Gqumahashe.
Samuel Kivit	Mount Frere.
Gordon Figiland	" " "
Sarah Ann Mahlentle	Ely.
Daniel Kadi	Port Elizabeth.
Mita Bleki	Lovedale.

PROVISIONAL—4.

Amelia Sicina	Ely.
Anthony Daniel	Maritzburg.
Joseph Dambuza	"
Meshach Maqubela	Bolo.

It may be observed that we have given no numbers along with these names. We cannot; for, this year, the old classification has been replaced by a much more elaborate system, which breaks up the classes of *Honours* and *Competency* into small groups, according to passes in "English alone," "English and Dutch," or "English and Kaffir." The change, in our opinion, is not an improvement. It destroys the stimulus of an honourable ambition to get a high place, for, according to the new system, it is impossible to know the position of any single candidate with reference to the whole. And this we think is a distinct loss. Indeed we cannot understand the modern fashion, or fancy, for "alphabetical order" or any other order in an examination but the *order of merit* unless it be to cover the position of the less successful candidates. And the order, of merit if desirable anywhere, is most of all desirable in the case of ordinary school-boys and school-girls, whose habit of study is only forming, and who know nothing of the lofty ideal of "study for its own sake."

We regret the change for another reason. We have long held up to our Native pupils, the achievement of being "First in the Colony." That, even in so simple an Examination, is an honour worth their effort, but this year no one can tell who is first, or indeed who is anywhere, in comparison with all the rest. We sincerely trust the Education Office will return to its old simplicity, and note passes in Dutch and Kaffir as before by a D. or a K. after the name.

From the lists, as now given, it would appear that Native pupils may pass, without satisfying the examiner in Kaffir or Sesuto or Dutch. It was at one time said, or at least understood, that that was impossible, and it ought to be impossible. It was also said that *Drawing* was to be a Pass subject, but that too has been departed from,—with better reason, though with discouraging and perplexing results.

And next year there is to be added to the already overloaded programme a subject called *Physical Training*. When we say 'overloaded,' we refer to the days of examination rather than to the programme of study, and we think that either another day should now be occupied,—with Geography taken separately from History, and Physical Training detached from School-Method, or that the Examination should be taken in two stages at different times. We might make a further suggestion, viz. that the *School Elementary Certificate* might very well cover for all Teacher candidates, the four subjects at present prescribed for it, and that they should be examined in September only on the additional subjects on the Teacher's programme.

We have the pleasure also of noting the success of many Native candidates from Heald Town, Clarkebury, Morijah, Blythswood, and various other missionary Institutions and schools. Wellington and Stellenbosch also maintain their ancient supremacy in the West, and will accept our hearty congratulations.

AFFAIRS IN CENTRAL AFRICA.

At the present moment, the state of Central Africa is a cause of the gravest anxiety to all classes, statesmen, philanthropists, merchants, and missionaries. *Stanley*, gone to relieve Emin Pasha, has not been heard of for more than a year, and is possibly dead. His lieutenants, in charge of the line of communication, have fallen, Barttelot by an assassin, Jameson by fever. Tippoo Tib has almost certainly betrayed the whole expedition, and keeps the north east of the Congo State in trouble. From *Uganda*, the latest news tells of more liberty and less fear. The *British East Africa Company* has set about its work, and sent Mr. George Mackenzie, apparently a capable and experienced man, to organize the opening steps of the new Government. There is talk of both a German and an English attempt to reach Emin from the East Coast. The whole of *German East Africa* has been in rebellion, hundreds of Natives have been shot, and the new colonizing power has got its first lesson that conciliation and patience, not high-handedness, is the main element of success. There are already hints, premature we should think as yet, of giving up the whole "sphere" to Britain, or back to nature. The Arabs at the *North of Lake Nyassa* are less active, checked alike by the Lakes Company on the spot, the Sultan of Zanzibar at Kilwa, and the renewed activity of British cruisers on the coast.

But the slave-raiding proceeds, as is shown by the fact that, within the last two or three months, half-a dozen

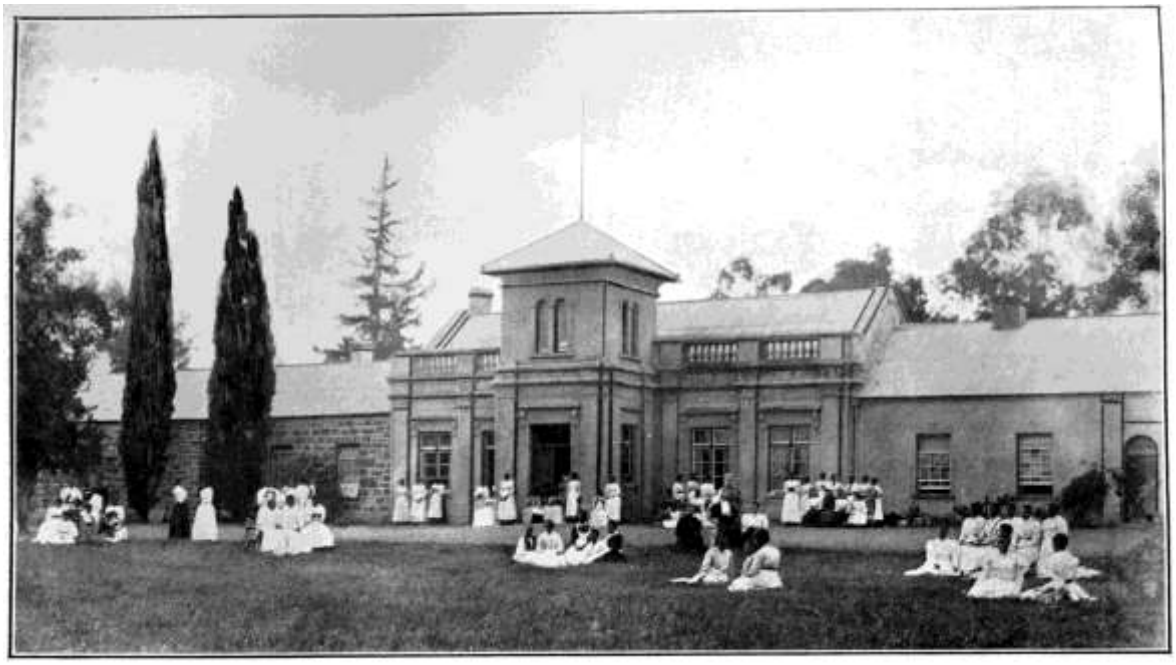
EK-3. Lovedale Misyonerlik Enstitüsü, Kap Kolonisi, 1874

EK-4. Lovedale Misyonerlik Enstitüsü, Güney Afrika

EK-5. Lovedale Misyonerlik Enstitüsü ve Kız Öğrenciler

GROUPS OF NATIVE GIRLS AT LOVEDALE

EK-6. Lovedale Misyonerlik Enstitüsündeki Kız Okulu

THE GIRLS' SCHOOL AT LOVEDALE

EK-7. Lovedale Misyonerlik Enstitüsünün Personeli ve Eşleri

THE LOVEDALE STAFF AND THEIR WIVES

EK-8. Lovedale Misyonerlik Enstitüsünde Öğrenciler Çalışmaya Gidiyor

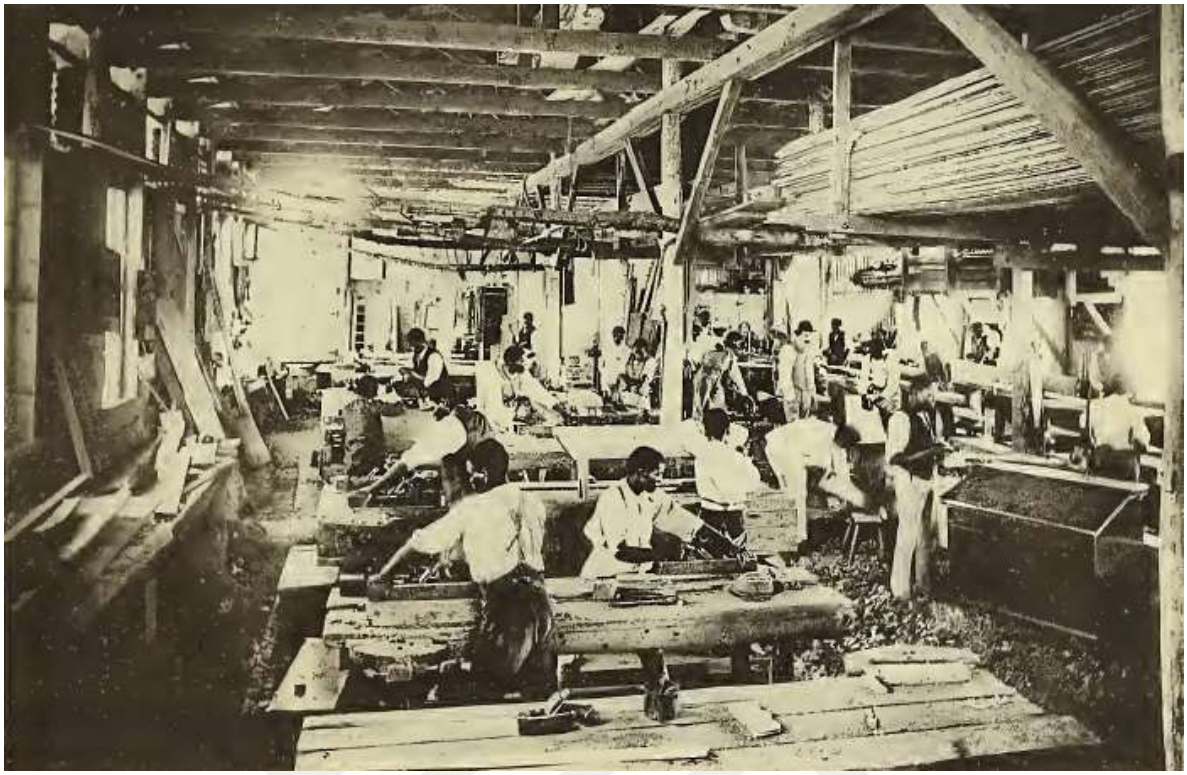
EK-9. Lovedale Matbaası

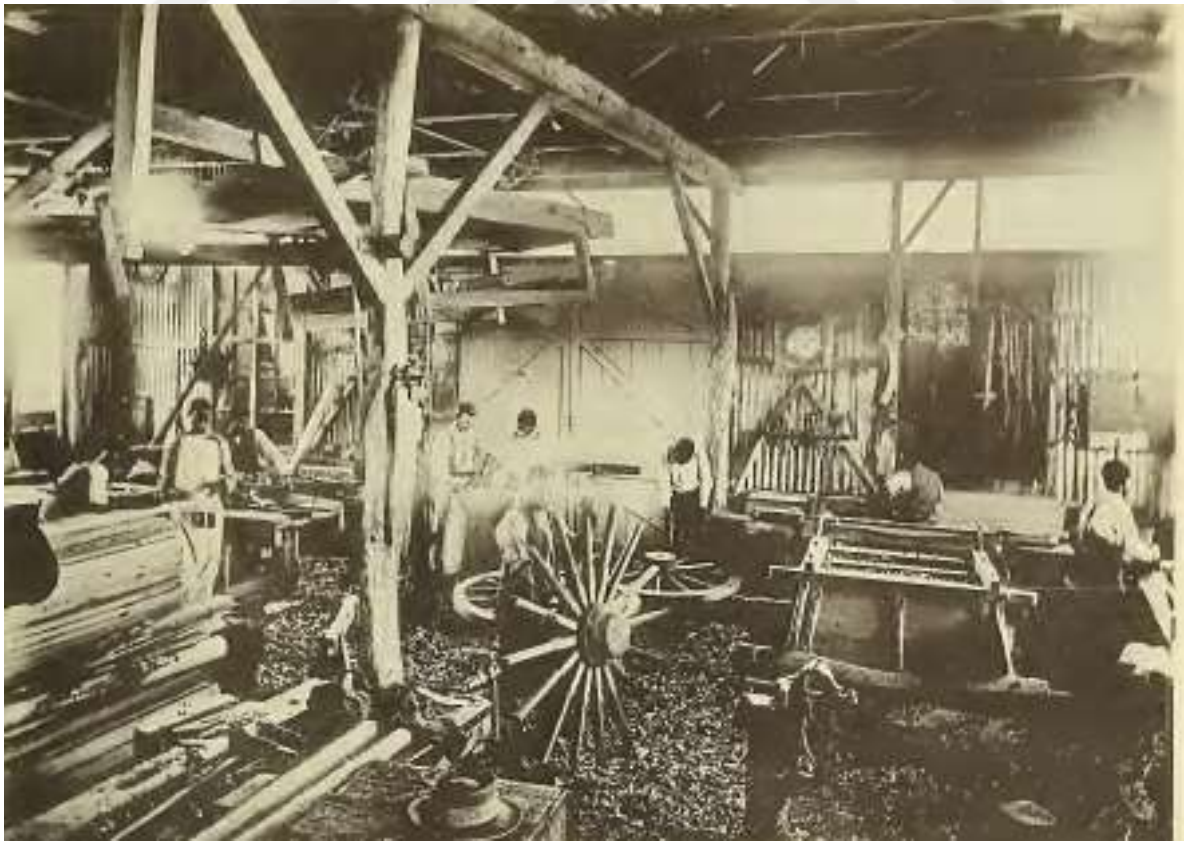
EK-10. Lovedale Kütüphanesi

EK-11. Lovedale Marangozhanesi

EK-12. Lovedale Yük Arabası İmalathanesi (Waggon-Makers' Shop)

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: Serdar SELÇUK
Doğum tarihi	: 23.08.1981
Doğum yeri	: ANKARA
Medeni hali	: EVLİ
Uyruğu	: T.C.
Adres	: Misket Mah. 610 Sok. 6/9 Mamak, ANKARA, TÜRKİYE
Tel	: 506 157 2767
Faks	:
E-mail	: sersels81@hotmail.com
EĞİTİM	
Lise	: Mehmetçik Lisesi / 1999
Lisans	: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF / 2005
Yüksek lisans	: …… Üniversitesi …….. Fakültesi, …….. Anabilim Dalı / YILI
Doktora	: ……..Üniversitesi ……. Fakültesi, ……. / YILI
İŞ TECRÜBESİ: Türksat Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A.Ş.	
YABANCI DİLLER: İNGİLİZCE	
ÖDÜLLER:	
YAYINLAR:	
ÜYE OLUNAN MESLEKİ KURULUŞLAR:	